

Sami Lehtinen

”OTTAKAA KARKURIT KIINNI!”

Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta vuosina
1918–1922 karanneiden vankien pakomatkat ja jäljittäminen

TIIVISTELMÄ

Sami Lehtinen: ”Ottakaa karkurit kiinni!": Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta vuosina 1918–1922 karanneiden vankien pakomatkat ja jäljittäminen

Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Joulukuu 2025

Vuonna 1921 perustetun Vankeinhoidon etsivätoimiston tehtävänä oli jäljittää Suomen vankiloista karanneita vankeja. Helsingin keskusvankilan yhteydessä sijainneen toimiston alkuvuosien työtaakassa näkyivät etenkin Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta karanneet vangit. Sisällissodan jälkeen perustettu Tammisaaren vankileiri muutettiin syyskuussa 1918 pakkotyölaitokseksi, johon keskitettiin poliittisista rikoksista tuomitut vangit. Poliittisia vankeja, entisiä punakaartilaisia ja äärivasemmistolaisesta poliittisesta toiminnasta tuomittuja, karkasi laitoksesta aina vuoteen 1922 asti.

Tutkielmassani tarkastelen 38 Tammisaaresta karanneen vangin pakomatkaa ja Vankeinhoidon etsivätoimiston toimintaa heidän tapauksissaan. Olen rakentanut tutkielman kahden toimijan, jäljittäjän ja jäljitettävän, näkökulmien pohjalta. Työssä tutkin Vankeinhoidon etsivätoimiston toimintatapoja ja toisaalta keinoja, joilla karanneet vangit ovat voineet vältellä kiinniottoa. Tarkastelen myös karkureiden lähisukulaisten asemaa Suomen sisällissodan jälkeisen poliittisen valvonnan ja kontrollipoliitiikan näkökulmista. Vastaan työssä kysymyksiin niistä toiminnan rajoista ja mahdollisuuksista, joita toisaalta etsivätoimiston väellä ja toisaalta vankikarkureilla oli käytössään 1920–30-lukujen Suomessa.

Tutkimuksessa hyödynnän prosopografista metodia karkureiden pakomatkojen vertailuun. Keskeisin aineistoni koostuu Vankeinhoidon etsivätoimiston karkuriluetteloista ja karkureiden henkilökansioista, joihin on koottu tapauksista käytyä kirjeenvaihtoa. Aineistoa täydentää mm. muutamien vankilaviranomaisten ammattilehden *Vankeinhoito* artikkelit ja karkurin läheisen näkökulmasta kertova Toini Wällärin muistitietohaastattelu. Neuvosto-Venäjälle paenneiden karkureiden tiedot olen kerännyt Kansallisarkiston *Kohtalona Neuvostoliitto* -tietokannasta.

Etsivätoimiston työnkuvaan kuuluivat etenkin tiedonkeruu ja tiedottaminen. Etsivätoimisto välitti tietoa vankeinhoidon ja poliisiviranomaisten välillä sekä kokosi yhteen mm. karkurin kotiseudun tietoja ja paikkakunnan huhuja. Toimiston etsivä vieraili muutamien karkureiden tapauksissa vangin sukulaisten osoitteissa Helsingin alueella 1920-luvun alussa. Aineistossa onkin muutamia viitteitä, että etsivätoimisto toimi ikään kuin ”vankeinhoidon etsivänä poliisina”. Tätä nimikettä käytettiin 1920-luvun alkuvuosina viitaten yhteen toimiston työntekijään. Etsivätoimisto painotti työssään karkurin ”kiintopaikkojen” etsimistä etenkin vangin sukulaisilta ja kotiseudulta kerättyjen tietojen pohjalta. Tärkeäksi tekijäksi karkurin onnistuneen pidätyksen taustalla arvioin karkurin henkilöllisyyden paljastumisen.

Karkurit olivat taustoiltaan pääasiassa nuoria, naimattomia ja työväenluokkaisia miehiä. Heitä jäljitettiin useita vuosia. Aineistossa on jopa yli vuosikymmenen pituisia pakomatkoja. Noin puolet karkureista pidätettiin 1920–30-lukujen aikana, mutta osa miehistä pakeni ulkomaille tai kuoli ennen kuin viranomaiset ehtivät heidän jäljilleen. Muutamassa tapauksessa karkuri katosi ilmeisesti niin viranomaisilta kuin lähipiiriltäänkin. Urho Antikaisen ja hänen sisarensa Toini Wällärin tapauksessa perhe- ja puoluesiteet mahdollistivat karkurin siirtymisen Neuvosto-Venäjälle.

Suomeen jääneiden karkureiden selviytymiskeinoiksi saattoivat muodostua henkilöllisyyden piilottaminen, rekisteröimätön työnteko ja kiertolaisuus, ja muutamissa tapauksissa rikollisuus. Neuvosto-Venäjälle siirtyneet karkurit liittyivät suomalaisten punapakolaisten yhteisöön, ja saattoivat kokea jopa sosiaalisen nousun rajanylityksen jälkeen. Nousu oli kuitenkin vain väliaikainen, sillä osa Neuvosto-Venäjälle paenneista päätyi Stalinin vainojen uhreiksi, teloitetuiksi tai vankileireille 1930–40-luvuilla.

Avainsanat: vankeinhoito, poliisi, vankikarkurit, vankileirit, poliittinen rikollisuus, sisällissota

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

TEKOÄLYN KÄYTTÖ OPINNÄYTTEESSÄ

Opinnäytteessäni on käytetty tekoälysovelluksia:

- Ei
- Kyllä

Ilmoitukseni mukaan olen käyttänyt opinnäytteessäni tutkielmaprosessin aikana seuraavia tekoälysovelluksia:

Tekoälysovellusten nimi ja versio:

Käyttötarkoitus:

Osiot, joissa tekoälyä on käytetty:

Olen tietoinen siitä, että olen täysin vastuussa koko opinnäytteeni sisällöstä, mukaan lukien tekoälyllä tuotetut osat, ja hyväksyn vastuun mahdollisista hyvän tieteellisen käytännön ohjeiden rikkomuksista.

Sisällysluettelo

Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne	3
1.2 Aiempi tutkimuskirjallisuus	4
1.3 Aineisto	7
1.4 Teoreettinen lähestymistapa ja anonymisointi	10
1.5 Keskeiset käsitteet	14
2. ”Vankeinhoidon Etsivätoimisto Helsingin keskusvankilassa”	17
2.1 Etsivätoimiston alkuvuodet ja Tammisaaren karkaamisongelma	18
2.2 Etsivätoimisto tiedottajana, tiedonkerääjänä ja ”Vankeinhoidon etsivänä poliisina” 1920-luvulla	22
2.3 ”Useista etsiskelyistä huolimatta häntä ei ole tavattu”: Yli vuosikymmenen pituiset jäljitykset Valkoisessa Suomessa	32
3. Suomessa pidätetyt, kuolleet ja kadonneet	45
3.1 Onko kyseessä ”sama henkilö”: Karkurin anonymiteetti ja sen murtuminen	47
3.2 Karkurit kulkumiehinä: Karkureiden taustat ja kulkeva elämäntapa	57
3.3 Karkurin katkonaiset perhesiteet ja katoaminen	66
4. Neuvosto-Venäjälle ja Ruotsiin paenneet	74
4.1 Tammisaaren karkurit ja poliittinen pakolaisuus Suomesta	75
4.2 Ulkomaille paenneiden taustat ja motivaatiot	80
4.3 Turvaverkkona perhe ja puolue: Jäljitykset Suomessa ja rajanylityksen mahdollistajat	86
4.4 Punaupseeri, muurari ja opettaja: Karkurin elämä ja kuolema Neuvostoliitossa	95
Johtopäätökset	103
Lähteet ja kirjallisuus	110
Luettelo kuvioista ja taulukoista	115
Liitteet	116

Johdanto

Tuntemattomana päivänä vuonna 1918 Tammisaaren vankileiriltä karkasi viiden vuoden kuritushuonevankeuteen tuomittu suutari Väinö (s. 1894), kotoisin Ulvilan pitäjältä. Tieto karanneesta suutarista saapuu Tammisaaresta vuoden 1921 kesäkuussa Helsingin keskusvankilalle, jossa vasta perustettu Vankeinhoidon etsivätoimisto¹ aloittaa vankikarkurin jäljittämisen.² Jäljitys käynnistyy kirjeellä nimismiehelle Ulvilaan: ” - anomme kunnioittaen että häntä siellä tarkoin etsiskeltäisiin ja tavattaessa mainittuun laitokseen takaisin passitettaisiin”.³ Palkkioksi karkurin pidättäjälle luvataan 300 Suomen markkaa. Etsintäpyyntö lähetetään nimismiehelle uudelleen vuoden 1922 aikana vielä kahteen kertaan, ja vastaus on aina sama.⁴ Väinöä ”ei tarkoista etsiskelyistä huolimatta ole tässä nimismiespiirissä tavattu”⁵, vaikka kirkkoherranviraston mukaan Väinö on paikkakunnalla edelleen kirjoilla.⁶ Lopulta pyynnöt etsinnöistä lähtevät niin Ulvilan ja Porin suojeluskunnille kuin Porin poliisilaitoksellekin. Vuonna 1924 Väinön etsintäkuulutus julkaistaan valtakunnallisissa Poliisisanomissa edelleen ajankohtaisena.⁷

Tapauksen selvittäminen jatkuu vielä vuonna 1932, jolloin etsivätoimisto hankkii kirkkoherranvirastolta tiedot karkurin vaimon ja lapsen sekä muiden elävien sukulaisten asuinpaikoista, joiden luona Väinö saattaisi majoilla tai jotka saattaisivat Väinöstä jotakin tietää.⁸ Etsivätoimisto pyytää poliisiviranomaisia kuulustelemaan Väinön vaimoa.⁹ Lopulta Porin poliisilaitoksen etsivältä osastolta saapuu tieto, ettei vaimo tiennyt edes, onko ”miehensä elossa

¹ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

² Väinö (s. 1894), 14, Ba:2: Luettelo karanneiksi ilmoitetuista vangeista v. 1921–1925, Vankeinhoidon etsivätoimiston arkisto (VEA), Kansallisarkisto (KA). Jatkossa Väinö (s. 1894), 14, Ba:2, VEA, KA.

³ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Ulvilan y. m. kuntain piirikunnan nimismiehelle, 14.1.1922. Väinö (s. 1894), Ha:2 Karanneita vankeja koskevat asiakirjat, VEA, KA. Jatkossa Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

⁴ Väinö (s. 1894), 14, Ba:2, VEA, KA.

⁵ Ulvilan y. m. kuntain piirikunnan nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 5.8.1922, no 748; Ulvilan y. m. kuntain piirikunnan nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 28.9.1922, no 1214. Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

⁶ Väinö (s. 1894), 14, Ba:2; Kirje Ulvilan kirkkoherranvirastolta Vankeinhoidon etsivätoimistolle 26.6.1922, no 216, Ha:2, VEA, KA.

⁷ Väinö (s. 1894), 14, Ba:2, VEA, KA.

⁸ Ote kirkonkirjasta, sukuselvitys, 24.11.1932, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

⁹ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Ulvilan y. m. kuntain piirikunnan nimismiehelle 31.12.1932, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

vai kuollut”.¹⁰ Väinön olinpaikka ei lopulta selviä etsivätoimistolle ennen kuin vuoden 1918 valtiorikostuomioistuimessa langetettu tuomio raukeaa vuonna 1939.¹¹

Vuoden 1918 sisällissodan selvittelyminen jatkui vielä pitkään varsinaisten taisteluiden päättymisen jälkeen. Sodan jälkeen noin 80 000–90 000 entistä punakaartilasta tai punaisiksi epäiltyä oli jossain kohtaan suljettuna vankileirille. Kesän 1918 aikana vankileireiltä pakeni noin tuhat punakaartilasta¹², joiden etsintöjä suojeluskunnat toteuttivat vielä vuosia sisällissodan jälkeen.¹³ Jaakko Paavolaisen mukaan julkisuudessa otsikoihin nousivat karkaamisongelmat etenkin Katajanokan ja Tammisaaren leireillä.¹⁴ Karkaamiset Tammisaarella alkoivat jo vankileirin aikana ja jatkuivat edelleen, kun leiri muutettiin kuuluisaksi Tammisaaren pakkotyölaitokseksi syyskuussa 1918.¹⁵

Poliittisten vankien karkaaminen Tammisaaresta päättyi vuonna 1922. Sture Lindholm ja Cecilia Toivanen ovat arvioineet syynä olleen ensisijaisesti poliittisten vankien ”asennemuutos”. Samoihin aikoihin kommunistien suhtautuminen karkaamiseen kääntyi kielteiseksi. Tammisaaresta muodostui tärkeä maanalaisen poliittisen toiminnan keskus ja symboli, jota ei sopinut hylätä.¹⁶ Laitos saikin jo 1920-luvulla sinne passitettujen vasemmistolaisten aktivistien piireissä maineen ”Tammisaaren yliopistona”, josta vapauduttiin entistä terävimpinä takaisin poliittiselle taistelukentälle.¹⁷

Vuonna 1921 perustetun Vankeinhoidon etsivätoimiston tehtävänä oli jäljittää kaikki Suomen vankiloista karanneet vangit, mukaan lukien Tammisaaren poliittiset karkurit. Kuten Väinön tapaus havainnollistaa, tutkimukseeni valikoituneiden karkureiden jäljitykset toteutettiin useiden viranomaisten yhteisvoimin, vangin läheisiä silmällä pitäen ja jopa yli vuosikymmenen mittaisella aikavälillä. Vaikka Väinön tapauksessa vangin kohtalo jäi viranomaisille täysin avoimeksi, useimmiten toimisto asetti jäljitykselle jonkinlaisen päätepisteen. Vangit päätyivät joskus maanpakoon Neuvosto-Venäjälle, joskus takaisin kotimaan vankiloihin ja joskus heidän todettiin kuolleen joko Suomessa tai ulkomailla. Tässä tutkimuksessa perehdytään Suomen sisällissodan jälkeiseen poliittiseen kontrolliin, viranomaistoimintaan ja ihmiskohtaloihin – Tammisaaren

¹⁰ Porin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1933, no 34, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

¹¹ Kansilehti, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

¹² Jaakko Paavolainen on arvioinut karanneiden määrän olevan useita satoja. Tikka 2008, 180; Paavolainen 1971, 145–148.

¹³ Tikka 2008, 11–12.

¹⁴ Paavolainen 1971, 145–148.

¹⁵ Lindholm 2017, 360; Lindholm & Toivanen 2024, 37, 44.

¹⁶ Lindholm & Toivanen 2024, 172–173.

¹⁷ Lindholm & Toivanen 2024, 7, 17–18; Krekola 2003, 51–52.

vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta karanneisiin poliittisiin vankeihin ja heitä jahdanneisiin viranomaisiin.

1.1 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni rakentuu kahden toimijan, jäljittäjän ja jäljitettävän, väliselle vuorovaikutukselle. Tutkimuksessani on siten kaksi näkökulmaa: 1. Vankeinhoidon etsivätoimisto, ja 2. Karanneet vangit ja heidän sukulaisensa. Sisällissodan jälkeisen viranomaisverkoston toimintaa tarkastelen sen osalta, miten eri viranomaiset olivat yhteistyössä Vankeinhoidon etsivätoimiston kanssa. Viranomaisnäkökulma painottuu tutkimuksessa, sillä käytän pääasiassa viranomaisten tuottamaa aineistoa. Pyrin tavoittamaan vankikarkurin ja karkurin suvun näkökulmaa tulkitsemalla viranomaisten tuottamaa aineistoa tutkimuskirjallisuuden ja yhden muistitietohaastattelun avulla. Karkureiden ja karkurin sukulaisten toimijuutta pyrin tutkimuksessa nostamaan esiin sen verran, mitä on aineiston ja kirjallisuuden pohjalta mahdollista.

Määrittelen karkureiden lähisukulaiset osaksi ”jäljitettävien” kategoriaa siksi, että etsivätoimisto tyypillisesti suuntasi jäljityksensä karkurin lähipiiriin. Kuten yllä esitellyssä esimerkkitapauksessa, jäljittäessään karkureita etsivätoimiston yksi ensimmäisistä toimenpiteistä oli ottaa yhteys karkurin kotipaikkakunnan viranomaisiin ja selvittää karkurin elävät sukulaiset sekä heidän asuinpaikkansa. Suurin osa etsivätoimiston käymästä kirjeenvaihdosta on kotipaikkakuntien viranomaisten kanssa. Vangin sukulaisilta saatavien tietojen ja kotipaikkakunnalla kiertävien kuulopuheiden kerääminen oli keskeinen osa etsivätoimiston tiedonkeruuta. Käsittelen tätä työssä osana Suomen sisällissodan jälkeistä valtion sisäistä poliittista valvontaa.

Tutkimukseni vangit ovat Tammisaaren vankileiriltä vuoden 1918 kesällä ja syksyllä sekä Tammisaaren pakkotyölaitoksesta vuosina 1918–1922 karanneita poliittisia vankeja. Käsittelen tutkimuksessa yhteensä 38 karkaustapausta. Tarkoitukseni on hahmottaa karkaustapausten selvittämistä viranomaisten toimesta ja karkureiden vaihtoehtoja pakomatkinsa aikana. Vankien jäljittäminen tyypillisesti jatkui vielä 1930-luvun puolelle, joten aikarajaukseni on vuosia 1918–1922 laajempi, aina vuoteen 1940. Tätä myöhempään karkureista ei etsivätoimiston aineistossa ole merkintöjä, vaikka etsivätoimisto jatkoi toimintaansa ainakin vuoteen 1948 asti¹⁸.

¹⁸ Kansallisarkisto, Oikeusministeriön vankeinhoidon etsivätoimiston arkisto (1921–1948), Aineiston tiedot Astia-verkkopalvelussa. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=478191067. Luettu: 17.10.2025.

Tutkimuksessani keskityn nimenomaan 38 valitsemastani karkurista säilyneisiin aineistoihin ja etsivätoimiston alkuvuosien toimintaan.

Tutkimuskysymykseni jakautuvat valitsemani kahden näkökulman mukaisesti. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni on ”Mitä keinoja Vankeinhoidon etsivätoimistolla oli käytettävissään Tammisaaren vankikarkureiden jäljittämisessä 1920–30-luvuilla?”. Näitä keinoja käsittelem tutkimuksessa karkurin toimintaa rajoittaneina tekijöinä. Toinen tutkimuskysymykseni on ensimmäisen vastinpari karkureiden näkökulmasta: ”Mitä keinoja Tammisaaren vankikarkureilla oli käytettävissään pakomatkoillaan 1920–30-luvuilla?”. Näitä käsittelem pakomatkaa mahdollistaneina tekijöinä. Kolmas kysymykseni käsittelee karkureiden sukulaisia ja lähipiiriä. Kolmas tutkimuskysymys on ”Mikä oli karkurin perheen asema Tammisaaren vankikarkureiden jäljitysten aikana 1920–30-luvuilla?”. Vertailemalla tapauksia toisiinsa ja tutkimuskirjallisuuteen pyrin hahmottamaan suuntaviivoja siitä, mitä karkaamisen jälkeen karkuri on voinut tehdä ylipäätään aikakauden kontekstin asettamissa rajoissa, ja toisaalta millä keinoilla etsivätoimisto on pyrkinyt ratkaisemaan karkaustapauksia.

1.2 Aiempi tutkimuskirjallisuus

Keskeisintä tutkimuskirjallisuutta tutkimukselleni ovat Sture Lindholmin teos *Vankileirihelvetti Dragsvik: Tammisaaren joukkokuolema 1918*¹⁹ ja Cecilia Toivasen kanssa kirjoitettu jatko-osa *Punavankila: Tammisaaren pakkotyölaitos 1918–1930*²⁰. Lindholmin ja Toivasen tutkimukset ovat keskeisintä tutkimusta Tammisaarella toimineen vankileirin ja pakkotyölaitoksen historiasta. *Vankileirihelvetti Dragsvik* -teoksessa Lindholm käsittelee Tammisaaren vankileiriä, jossa oli kaikista sisällissodan jälkeen perustetuista leireistä suurin vankien kuolleisuus. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitä leirissä tapahtui kesällä 1918 ja miksi.²¹ Lindholmin teoksen kaltaista laajaa ja yksityiskohtaista tutkimusta leirin tapahtumiin ei ennen teoksen julkaisua tutkimuskentältä löytynyt.²² Lindholm jatkaa Toivasen avustamana Tammisaarella toimineen vankilaitoksen historian avaamista teoksessa *Punavankila*. Teos pohjautuu osittain Lindholmin Åbo Akademille tuottamaan väitöskirjatutkimukseen. Avustajana tutkimuksessa toiminut Cecilia

¹⁹ Teos on käännös ruotsinkielisestä alkuteoksesta Fånglägerhelvetet Dragsvik – massdöden i Ekenäs 1918, jonka on suomentanut Anu Koivunen.

²⁰ Teos pohjaa vuonna 2022 nimellä *Ekenäs Universitet: Där inbordeskriget inte slutade 1918* julkaistuun alkuteokseen, josta Anu Koivusen toteuttama suomennos julkaistiin vuonna 2024.

²¹ Teos käsittelee leirin olosuhteita, organisaatiota, toimintaa ja vankien kuolinsyitä. Lindholm 2017, 7–8.

²² Ainoa perinteistä historiantutkimusta edustava teos, joka vankileiristä on aiemmin julkaistu, on Jouni Eerolan teos *Tammisaari 1918*. Joukkohaudan muistomerkillä järjestettyjen tilaisuuksien yhteydessä on toki julkaistu lehtiartikkelit aiheesta vuosina 1988 ja 1998. Näiden lisäksi leiristä on julkaistu 2010-luvulla editoitu ja kommentoitu muistitietoteos punavanki Pekka Railon päiväkirjaan pohjaten, tv-dokumentteja ja Lindholmin sanoin ”populaaritieteellinen” Matts Dumellin teos. Lindholm 2017, 11–12.

Toivanen on kirjoittanut teokseen muutamia lukuja. Tutkimus on kattava Tammisaaren pakkotyölaitoksen toimintahistorian kuvaus vuoden 1918 kesästä vuoden 1930 kommunistilakeihin saakka.²³

Teokset täyttävät kyseisiin Tammisaaren vankilaitoksiin liittyvän tutkimuksellisen aukon, jossa pakkotyölaitoksen historian ”perusteellisempi selvitystyö”²⁴ muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta puuttuu.²⁵ Lindholmin ja Toivasen kuvaus Tammisaaren vankileirin ja pakkotyölaitoksen arjen ja toiminnan kehityksestä on hyvin tarpeellista taustakontekstia oman aiheeni kannalta. Pystyn tutkimuksen avulla taustoittamaan joitain etsivätoimiston tutkimia karkaustapauksia, sekä karkaamista Tammisaaresta ylipäätään, sillä aihetta käsitellään teoksissa jonkin verran. Lisäksi tutkimukseni aikarajaus vuosina 1918–1922 karanneisiin vankeihin pohjautuu *Punavankila* -teoksessa esitettyihin johtopäätöksiin, jotka myös vastaavat Vankeinhoidon etsivätoimiston aineistojen tietoja.

Vankien karkaaminen sisällissodan vankileireiltä nousee paikoittain esiin sisällissotaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa. Marko Tikka on teoksissaan käsitellyt sisällissodan jälkeisten vuosien poliittista väkivaltaa. Tutkimuksissa karanneet punavangit mainitaan kuolemaan johtaneiden poliittisten väkivallantekojen yhteydessä. Suojeluskuntalaiset etsivät sisällissodan jälkeisinä vuosina vankileireiltä karanneita ja metsään piiloutuneita ”metsäkaartilaisia”.²⁶ Tikka mainitsee karanneiden punavankien etsinnät myös suojeluskuntien poliisiviranomaisille tarjoamaa virka-apua käsitellessään.²⁷ Lisäksi vankileireiltä karkaamista käsitellään Jaakko Paavolaisen teoksessa²⁸ sekä lyhyesti Sami Suodenjoen kirjoittamassa luvussa yleisteoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*²⁹.

Tutkimukseni tuo aiempaan poliittisista vankikarkureista tehtyyn tutkimukseen uuden näkökulman Vankeinhoidon etsivätoimiston aineiston kautta. Vankeinhoidon etsivätoimistosta ei ole tehty aiempaa tutkimusta. Toimiston perustamisesta mainitaan Toni Lehtisen Turun

²³ Lindholm & Toivanen 2024, 8.

²⁴ Lindholm & Toivanen 2024, 13.

²⁵ Punavankila -teoksen johdannossa tunnustetaan huomattavimmaksi tutkimukseksi Sirpa Kähkösen *Vihan ja rakkauden liekit*, joka on pakkotyölaitoksen 1930-luvusta kertova sukukertomus. Laitosta on käsitelty myös artikkeleissa ja muutamissa pro gradu -tutkielmissa, joista merkittävimmiksi nimetään Reijo Miettisen ja Juha Tuunaisen tutkimukset opiskelusta Tammisaaressa, sekä Antti Niemistön ja Joakim Högströmin toteuttamat pro gradu -tutkielmat. Lindholm & Toivanen 2024, 13

²⁶ Tikka käsittelee etenkin karkurin kuolemaan johtaneita tapauksia. Tikka 2006, 177, 182–196; Tikka 2008, 178–182.

²⁷ Tikka 2020, 36–37.

²⁸ *Vankileirit Suomessa 1918*. Käytän vankileirien karkaamisten määrässä Paavolaisen muodostamia arvioita, joihin viittaa myös Tikka tutkimuksessaan, kts. Tikka 2006, 188. Paavolainen 1971, 141–148.

²⁹ Suodenjoki 2010, 346–347.

keskusvankilasta karanteita vankeja käsittelevässä populaarihistoriallisessa teoksessa.³⁰ Tutkimukseni täyttää jonkin verran tätä tutkimuksellista aukkoa, vaikkakin keskityn etsivätoimiston toimintaan pääasiassa poliittisten vankikarkureiden suhteen. Tammisaaren vankikarkurit ovat vain yksi karkureiden ryhmä monien muiden joukossa, joita etsivätoimisto jäljitti. Tutkimukseni tuottaa siten lisää tietoa lähinnä toimiston roolista poliittiseen rikollisuuteen liittyvissä selvittelyissä 1920–30-luvulla. Pyrin samalla kuitenkin määrittelemään toimiston yleisen toiminnan ja tarkoituksen pääpiirteet. Etsivätoimiston aineiston avulla pystyn lisäksi tarkastelemaan joitain kirjallisuudessa jo käsiteltyjä karkaustapauksia uudesta näkökulmasta. Näin on esimerkiksi vuoden 1921 joukkopaon suhteen, jota Lindholm ja Toivanen käsittelevät yksityiskohtaisesti tutkimuksessaan. Suurinta osaa 38 karkaustapauksestani ei kuitenkaan ole käsitelty aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa.

Tutkimukseni käsittelee viranomaisten ja etenkin poliisiviranomaisten toimintaa sisällissodan jälkeisessä Suomessa. Sisällissodan jälkeisen poliittisen valvonnan ja turvallisuus- ja tiedusteluviranomaisten historian tutkimuksesta hyödynnän etenkin Piia Vuorisen tutkimusta *Valtiolle vaaralliset naiset: Valtiollinen poliisi, valvonnan arki ja sukupuoli Suomessa 1919–1944*. Vuorisen tarkastelun kohteena on valtiollinen poliisi, joka vuoteen 1937 asti kulki nimellä Etsivä Keskuspoliisi, ja kohdisti kontrollia ja valvontaa pääasiassa kommunismin edustajiin tai sellaisiksi tulkittuihin henkilöihin.³¹ Tutkimuksessaan Vuorinen pyrkii tavoittamaan valtiollisen poliisin toteuttaman ”valvonnan arjen” sekä valvonnan kohteiksi päätyneiden naisten sukupuolen merkityksen valvonnan kannalta.³² Vuorisen teos toimii aineiston käsittelytavoiltaan oman tutkimukseni esikuvana, vaikka oma tutkimukseni vain välillisesti sivuaa valtiollisen poliisin toimintaa. Tutkimukseni kannalta teos tarjoaa olennaista kontekstietoa 1920–30-luvun poliittisesta rikollisuudesta ja viranomaisten harjoittamasta valvonnasta, sekä mallin henkilökansioihin painottuvan viranomaisaineiston käsittelyyn.

Karkureiden toimintamahdollisuuksia aikakautensa kontekstissa tarkastelen yleisesti yhteiskunnan marginaaleissa 1920–30-luvun Suomessa eläneiden miesten asemaa käsittelevillä Jarmo Peltolan, Antti Häkkisen ja Miika Tervosen tutkimuksilla sekä Gia Virkkusen väitöskirjalla. Neuvosto-Venäjälle paenneiden karkureiden tapauksia käsitellessäni olennaisia ovat Markku Salomaan tutkimus suomalaisista punaupseereista, Joni Krekolan kansainvälisen Lenin-koulun opiskelijoita tutkiva väitöskirja sekä kommunistien verkostoja tutkiva artikkeli, Pekka Nevalaisen

³⁰ *Kakolan karkurit: Dynamiitti-Laineesta Lauri Törniin*. Lehtinen 2025, 24.

³¹ Vuorinen 2023, 14–13

³² Aikarajaukseksen Vuorinen määrittää vuodet 1919–1944 kattaen siten niin vuodet välittömästi sisällissodan jälkeen kuin toisen maailmansodan tapahtumatkin. Vuorinen 2023, 25–24.

ja Ossi Kamppisen tutkimukset suomalaisista punapakolaisista, sekä Aleksii Mainion ja Eila Lahti-Argutinan tutkimukset suomalaisista Stalinin vainoissa. Sisällissodan jälkeistä poliittista valvontaa Suomessa käsittelen Marko Tikan ja Ulla Aatsingin tutkimusten sekä Piia Vuorisen väitöskirjan pohjalta. Suomen poliisin historiaa käsittelen Tuija Hietaniemen, Julia Janssonin, Kimmo Keskisen ja Oula Silvennoisen sekä Timo Soikkasen tutkimuksilla.

1.3 Aineisto

Oikeusministeriön Vankeinhoidon etsivätoimiston arkiston karkuriluetteloista hyödynnän luetteloa ”Luettelo karanneiksi ilmoitetuista vangeista 1921–1925”. Luettelon tiedot on jaettu henkilöittäin siten, että kustakin karkurista on kirjattu tietoja omalle sivulleen. Vangin tietoja päivitettiin luetteloon sen mukaan, mitä toimenpiteitä etsivätoimisto teki jäljittämisen suhteen ja mitä tietoja vangin mahdollisesta olinpaikasta onnistuttiin keräämään.³³ Täydennän luetteloon kirjattuja tietoja etsivätoimiston henkilökansioista.³⁴ Kansiot koostuvat nimilehdestä³⁵ ja tapauskohtaisesti vaihtelevasta määrästä asiakirjoja. Kansiossa on tyypillisesti Tammisaaren pakkotyölaitokselta vastaanotettu lomake vangin henkilötiedoista ja karkaamisen ajankohdasta sekä jäljityksen aikana vastaanotettua ja lähetettyä kirjeenvaihtoa.³⁶ Karkuriluetteloiden ja vankien kansioiden lisäksi hyödynnän vuosien 1924–1927 diaarin alkuun kirjoitettua kuvausta etsivätoimiston virkatehtävistä, sekä vuosien 1932–1936 diaarin listaa henkilökunnasta.³⁷

Etsivätoimiston karkuriluetteloissa on yhteensä 94 vangin nimeä³⁸, jotka on kirjattu karanneeksi vuosina 1918–1922 Tammisaaren pakkotyölaitoksesta. Tutkimukseni aineistona ovat yhteensä 38 karanneen vangin tapaukseen liittyvät asiakirjat, sillä näistä karkureista on tietoa niin henkilökansioissa kuin karkuriluettelossakin. Näistä karkureista on siten saatavilla kaikista kattavin määrä aineistoa. Tämä aineistomäärä on pro gradu -tutkielman rajoissa mahdollista

³³ Jokaisesta vangista on kirjattu luetteloon nimi, karkaamisaika ja -paikka, kotipaikkakunta, syntymäaika, tuomion pituus ja loppumisajankohta, vangin tuntomerkit, kiinniotosta maksettava palkkio ja luettelointiajankohta. Joissain tapauksissa vangista on myös valokuva. Ba:2: Luettelo karanneiksi ilmoitetuista vangeista v. 1921–1925, VEA, KA. Jatkossa Ba:2, VEA, KA.

³⁴ Etsivätoimiston virkatehtävissä kansioita nimitetään ”nimikoteloiksi”, mutta käytän sanaa ”henkilökansio” luettavuuden vuoksi. ”Vankeinhoidon etsivätoimiston virkatehtävät”, A:2 Lähetettyjen kirjeiden diaari ja konseptit 1924–1927, VEA, KA. Jatkossa: Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

³⁵ Nimilehdille on kirjattu vangin nimi, karkaamis- ja pidätysajankohta, karkaamispaikka, etsintäkuulutuksen numero ja vaihtelevasti muita yksityiskohtia. Ha:1-Ha:4 Karanneita vankeja koskevat asiakirjat, VEA, KA. Jatkossa Ha:1-Ha:4, VEA, KA.

³⁶ Tyypillisiä asiakirjoja ovat esimerkiksi kirkkoherranvirastolta tilattu vangin sukuselvitys, paikallisen poliisilaitoksen ilmoitus vangin pidätyksestä tai etsivätoimiston lähettämän tiedustelukirjeen jäljennös. Muutamassa tapauksessa kansiossa on vangin läheisten poliisikuulustelusta laadittu pöytäkirja. Ha:1-Ha:4, VEA, KA.

³⁷ Virkatehtävät, A:2; Lähetettyjen kirjeiden diaari ja konseptit 1932–1936, A:4, VEA, KA.

³⁸ Vuosien 1921–1925 karkuriluettelon lopussa listataan luettelossa olevat karanneiden nimet vankiloittain. 418–420, Ba:2, VEA, KA.

käsitellä riittävän perusteellisesti. Käyttämäni aineiston rajoissa muodostan mahdollisimman kattavan kuvan siitä, miten karkureiden jäljitykset etenivät. Toteutan tämän vertailemalla yksittäisiin karkureihin liittyviä tietoja toisiinsa, tutkimuskirjallisuuteen ja muuhun aineistoon. Yksittäisten karkautapausten kautta pyrin hahmottamaan etsivätoimiston laajempaa toimintalogiikkaa. Tutkimukseni aineiston käsittely jäljittelee siten Vuorisen väitöskirjan lähestymistapaa.³⁹

Etsivätoimiston arkistosta puuttuu asiakirjoja. Useassa tapauksessa vuoden 1921–1925 karkuriluetteloon kirjatuihin toimenpiteisiin mainitaan lähetetyistä ja saapuneista kirjeistä, joita ei kuitenkaan löydy karkurin kansioista. Joissain tapauksissa taas kansio sisältää kaiken vankia koskeneen kirjeenvaihdon sekä vastaanotetut asiakirjat. Todennäköisesti asiakirjoja ei ole alun perinkään arkistoitu etsivätoimistolla, vaan ne on palautettu lähettäjälleen.⁴⁰ Aineiston satunnaisuuteen on voinut vaikuttaa järjestelmällisten ohjeiden puuttuminen, ja etsivätoimiston henkilökunnan jäsenten vaihtelevat toimintatavat asiakirjojen säilyttämisen suhteen. Tämän tutkimuksen rajoitteena onkin, ettei säilynyt arkistoaineisto ole täysin eheää ja saatavilla olevassa tiedossa on aukkoja. Saatavilla olevan aineiston puutteellisuus on toisaalta tyypillistä marginaalisten ilmiöiden tutkimuksessa.⁴¹ Keskityn tutkimuksessani siksi niihin karkureihin, joiden tapauksista on saatavilla mahdollisimman kattavasti tietoa.

Vuorinen huomauttaa käyttämistään valtiollisen poliisin aineistojen luotettavuudesta, ettei toiminnan perusteita kirjattu ylös eikä asiakirjoissa esiintyvän tiedon luotettavuus ole aina selvää.⁴² Samankaltaisen huomion Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtokunnan pöytäkirjoista tekevät Lindholm ja Toivanen. Pöytäkirjat ovat ”luonnollisesti subjektiivisia”, joten ne jättävät yksityiskohtia ja tapahtumia kertomatta, ja tapahtumien tietoja on täytynyt varmistaa muista lähteistä.⁴³ Etsivätoimiston aineistossa jäljityksessä tehtyjä valintoja ei pääosin perustella, joten valintojen syyt tai taustalla vaikuttaneet tekijät jäävät tulkinnanvaraisiksi. Tämä toisaalta on yksi tutkimukseni tavoitteista – tunnistaa toimiston valintojen takana vaikuttaneet tekijät. Valtaosa paikallisviranomaisilta saaduista tiedoista karkureihin liittyen oli paikkakunnan huhupuheita,

³⁹ Vuorinen tutkii valtiollisen poliisin toimintalogiikkaa organisaationa yhdistelemällä valtiollisen poliisin kokoamien henkilömappien ja muiden arkistokokonaisuuksien tietoja toisiinsa muun aineiston ohella. Vuorinen 2023, 46–49.

⁴⁰ Esimerkiksi yhdessä kirjeessä Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajalta Vankeinhoidon etsivätoimistolle mainitaan, että pakkotyölaitokselta lähetetään liitteenä viisi kirjettä koskien karkautapausta, jotka pyydetään palauttamaan pakkotyölaitokselle. Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 2.6.1936, Juho H (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

⁴¹ Häkkinen & Salasuo 2023, 12.

⁴² Valtiollinen poliisi saattoi kirjoittaa joitain raportteja tarkoituksellisestikin ”harhaanjohtavasti”. Vuorinen 2023, 54–55.

⁴³ Lindholm & Toivanen 2024, 10.

joita tulee lähdekriittisesti kohdella sellaisina, ja asettaa ne aikakautensa yhteiskunnalliseen kontekstiin. Myös Vuorinen mainitsee aineistonsa edustavan ”ajan henkeä” heijastamalla aikakauden yleisiä käsityksiä kommunistien toiminnasta.⁴⁴

Tutkimuksessa korostankin, että ne tiedot karkureiden pakomatkoista, mitä arkistoon on tallennettu, vastaavat etsivätoimiston henkilökunnan tietoon tulleita tietoja siitä, mihin karkurit ovat menneet ja miten he ovat karkumatkallaan saattaneet toimia. Suurimmassa osassa tapauksista toisen käden lähteitä tapahtumista ei ole. Tutkimukseni käsitteleekin pääasiassa sitä, mikä etsivätoimiston työntekijöiden tietomäärä kustakin tapauksesta oli. Vain yksittäisistä tapauksista minulla on tietoa viranomaisten käsityksen ulkopuolelta tutkimuskirjallisuudesta tai muusta aineistosta.

Lindholmin ja Toivasen tutkimuksissa on hyödynnetty laajasti Tammisaaren vankileiriin ja pakkotyölaitokseen liittyvää muistitietoa, joten käytän tutkimuksessani pakkotyölaitokseen liittyvää muistitietoa vain vuoden 1921 joukkopakoon liittyen. Aineistonani on Toini Wälläriin vuonna 1968 antama elämäkertahaastattelu, joka on toteutettu sosiaalidemokraattisen Työväen muistitietotoimikunnan toimesta. Keräyksen tuotoksia säilytetään Työväen Arkistossa ja Yle on julkaissut Wälläriin haastattelusta otteen.⁴⁵ Wälläri kuvaa haastattelussaan sitä, miten hän avusti Tammisaaresta karannutta veljeään, jolloin tapahtumia pystyy vertailemaan etsivätoimiston ja Wälläriin näkökulmista. Siten ainakin yhdessä karkaustapauksessa voin avata sitä, miten karkurit toimivat etsivien silmien tavoittamattomissa.⁴⁶ Haastattelua käsitellään *Punavankila* -teoksessa⁴⁷, mutta pyrin etsivätoimiston aineiston kautta kehystämään muistitiedon kuvaamat tapahtumat eri näkökulmasta kuin Lindholmin ja Toivasen tutkimuksessa.

Lindholm ja Toivanen mainitsevat Tammisaareen liittyvän muistitiedon käytön vaativan erityistä lähdekriittisyyttä sen poliittisen tavoitteellisuuden vuoksi. Osa kuvauksista on selvästi saanut väriä myöhemmistä tapahtumista ja muista muistelmista.⁴⁸ Muistitietoa käsitellessäni minun tulee kohdella kertomuksia sellaisina, kun ne luonteeltaan ovat – lähteinä siitä, miten tapahtumat

⁴⁴ Vuorinen 2023, 55.

⁴⁵”Sisällissota 1918 – punaiset muistot: Pyhäkoulu työstä punaisten sairaanhoitajaksi (Toini Wälläri, Helsinki)”, Yle Areena, <https://areena.yle.fi/podcastit/1-4346061>. Julkaistu 26.1.2018.

⁴⁶ Vuorinen huomauttaa käyttämästään muistitiedosta, että naiset olivat tyypillisesti muistelmissaan ”niukkasanaisia” varsinaisesta maanalaisesta puolue työstä, vaikka muistelmista löytyy myös tietoa, jotka eivät olleet valtiollisen poliisin tiedossa. Wälläriin aineisto onkin ainutlaatuinen ja arvokas näkökulma tutkimusaiheeseen. Vuorinen 2023, 58.

⁴⁷ Wälläriin haastattelu käsitellään yksityiskohtaisesti joukkopakoa käsittelevässä alaluvussa. Lindholm & Toivanen 2024, 161–170.

⁴⁸ Lindholm & Toivanen 2024, 12–13.

ovat jääneet kertojien muistoihin. Lindholm nimeää tyypilliseksi Tammissaarta koskevan muistitiedon ongelmaksi yksityiskohtien, kuten vuosilukujen ja lukumäärien, hämärtyminen.⁴⁹ Muistitiedossa esitettyihin yksityiskohtiin tuleekin suhtautua kriittisesti tapahtumien ja muistelun aikavälin ulottuessa usean vuosikymmenen yli.

Lisäksi hyödynnän Kansalliskirjaston digitoimassa Vankeinhoito -lehdessä julkaistuja muutamia Vankeinhoidon etsivätoimiston tiedotteita ja etsivätoimiston esimiehen kirjoittamia artikkeleita. Yhden karkaustapauksen yhteydessä hyödynnän Kansalliskirjaston digitoimaa paikallisuutista, sillä uutinen mainitaan etsivätoimiston aineistoissa.⁵⁰ Etsivätoimiston henkilökunnan tietoja olen kerännyt Helsingin keskusvankilan arkisto II:n matrikelista.⁵¹ Neuvosto-Venäjälle paenneiden karkureiden tiedot olen kerännyt Kansallisarkiston *Kohtalona Neuvostoliitto* -tietokannasta⁵², ja yhden kadonneen karkurin tiedot *Suomen sotasurmat 1914–1922* -tietokannasta⁵³.

1.4 Teoreettinen lähestymistapa ja anonymisointi

Lindholm kuvailee *Vankileirihelvetti Dragsvik* -teoksessaan tutkimustaan yksilöistä, ”ihmisten kohtaloista”, lähtöiseksi. Tutkimuksen tavoitteena on antaa aikalaisille ääni tapahtumien kertojina.⁵⁴ Työssäni painottuu samankaltainen ”ihmiskohtaloiden” näkökulma, jossa niin karkureita kuin etsivätoimiston henkilökuntaa kohdellaan toimijoina oman aikakautensa asettamissa rajoissa.

Tutkimusmetodini on biografinen. Elämäkerrallisen tutkimuksen arvonpalautus osana historian tutkimuksen kenttää kytkeytyy 1980-luvulla muotoutuneisiin uusiin tutkimussuuntauksiin, joita yhdisti kiinnostus yksittäisen ihmisen elämän historialliseen merkitykseen. Tutkimalla yksilöitä osoitettiin, miten ihmisten oli mahdollista toimia oman aikakautensa historiallisessa kontekstissa.⁵⁵ Heini Hakosalo katsookin biografiselle tutkimukselle olevan keskeistä keskittyminen yksilöllisten valintojen ja ei-yksilöllisten

⁴⁹ Lindholm 2017, 421.

⁵⁰ En hyödynnä tutkimuksessani laajemmin sanomalehtiaineistoa, sillä Lindholm ja Toivanen ovat käsitelleet keskeisintä karkaamisiin liittyvää uutisointia kattavasti.

⁵¹ Ba:1, Matrikkeli 1919–1929, Helsingin keskusvankilan arkisto II, KA.

⁵² Tietokanta perustuu Kansallisarkiston vuonna 2020 käynnistämän *Suomalaiset Venäjällä 1917–1967* hankkeen tietoihin suomalaisten kohtaloista Venäjällä vuosien 1917–1967 välisenä aikana. Kansallisarkisto, ”Suomalaiset Venäjällä 1917–1964”, <https://kansallisarkisto.fi/suomalaisetvenajalla>. Luettu: 15.10.2025.

⁵³ Tietokanta on tehty Valtioneuvoston *Sotasurmat 1914–1922* -hankkeen pohjalta, jossa pyrittiin selvittämään vuoden 1918 tapahtumissa menehtyneiden ja kadonneiden kohtalot. Lindholm 2017, 410–411; Suomen Sotasurmat 1914–1922, Kansallisarkisto. <https://sotasurmat.narc.fi/fi/>.

⁵⁴ Teoksessa käytetään siksi paljon suoria lainauksia aineistosta. Lindholm 2017, 8.

⁵⁵ Mikrohistorian klassikkotutkimusten kohteet eivät olleet aikakaudelleen välttämättä tyypillisiä tai historiallisesti merkittäviä yksilöitä, ainakaan perinteisellä mittapuulla. Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen 2014, 12.

rakenteiden tai olosuhteiden väliseen vuorovaikutukseen. Historiallinen konteksti, henkilön yhteiskunnallinen asema⁵⁶ ja elämänkaaren vaihe määrittävät ”mahdollisuuksien horisontin”, jonka puitteissa henkilö voi tehdä valintoja.⁵⁷ Tutkimuksessani pyrin nimenomaan hahmottamaan, miten karanteenin vangin on ollut mahdollista toimia aikakauden asettamien reunaehtojen puitteissa, ja toisaalta missä rajoissa etsivätoimistossa työskennelleet pystyivät jäljittämään karkuria. Keskeistä tutkimukselleni siten ovat yksilöt, ja heidän asettumisensa tiettyyn historialliseen kontekstiin, mikä toisaalta asettaa rajat yksilöiden toiminnalle ja toisaalta tarjoaa toimintamahdollisuuksia. Keskityn aineistoni ja pro gradu -tutkielmalle sopivan laajuuden puitteissa vain rajattuun elämänvaiheeseen, karkaamisen jälkeisiin tapahtumiin, joita tarkastelen niin pitkälle kuin käytössä olevat aineistot sallivat.

Vankikarkureiden pakomatkojen tutkimukseen sovellan työssäni prosopografista tutkimusmenetelmää. Merja Uotilan mukaan prosopografisessa tutkimuksessa tutkitaan yksilöitä jonkin ryhmän edustajina. Ryhmän jäsenten elämästä kerättyjä tietoja kootaan yhteen tietokannaksi, jota analysoimalla voidaan tunnistaa ”toimintamalleja ja kaavamaisuuksia”, jotka ovat olleet tavallisia ryhmän jäsenille ja heidän toimintaympäristölleen. Samalla voidaan arvioida, millainen toiminta on ollut poikkeuksellista. Menetelmälle on tärkeää tutkimusjoukon määrittelemisen.⁵⁸ Tutkimusjoukkoni koostuu Tammisaaresta karanteeneista poliittisista vangeista, jotka olen rajannut 38 tapaukseen edellisessä alaluvussa esittämieni kriteerien mukaisesti.⁵⁹ Joukon jäsenille pyritään esittämään samat kysymykset, jotta jäsenistä kerätyt tiedot ovat vertailukelpoisia keskenään.⁶⁰ Aineistoni ja työni laajuuden asettamien rajoitteiden vuoksi kaikkien tapausten kohdalla vastauksia kysymyksiin, kuten kysymykseen karkurin ammatista, ei löydy jokaisesta karkurista. Tämä ei kuitenkaan estä prosopografisen metodin käyttöä.⁶¹ Koostin aineistoistani keräämäni tiedot yhteen, jaoin ne tutkimuskysymysteni kannalta relevantteihin kokonaisuuksiin ja vertailemalla yksittäisten joukon jäsenten tietoja toisiinsa muodostin

⁵⁶ Hakasalon mukaan mahdollisuuksien horisontti on erilainen riippuen henkilön iästä, sukupuolesta, sosiaalisesta ryhmästä ja kieliryhmästä riippuen. Hakasalo 2014, 47.

⁵⁷ Hakasalo 2014, 45–47.

⁵⁸ Tavallisesti tutkimusjoukon jäseniä yhdistää jokin konkreettinen, ulkoinen tekijä, jonka tutkijan tulee määrittää ja sen jälkeen tunnistaa yksilön joukon jäseniksi. Jäsenyys ryhmässä on siten tutkijan, ei tutkimuskohteiden määrittämä. Suora lainaus sivulta 244. Uotila 2014, 244–245.

⁵⁹ Otokokoni on siten pieni, mutta prosopografinen tutkimusmenetelmä soveltuu niin laajojen kuin suppeidenkin joukkojen tutkimukseen. Uotila 2014, 254.

⁶⁰ Uotila 2014, 247.

⁶¹ Lähteiden vaillinaisuuden takia samojen tietojen kerääminen kaikista joukon jäsenistä ei aina onnistu. Uotila 2014, 247.

päätelmiä karkureille yhteisestä toimintamahdollisuuksien kentästä.⁶² Karkureiden ja heidän pakomatkoihinsa liittyviä tietoja on tiivistetty taulukkoon (Liite 1).

Prosopografinen metodi sopii tutkimukselleni etenkin siksi, että sen avulla voidaan tehdä näkyväksi epävirallista toimintaa⁶³, mitä vankikarkureiden toiminta pakomatkojen aikana pääasiassa oli. Saatavillani olevat tiedot ovat hajanaisia, jolloin prosopografiseen menetelmään kuuluva vertailu sopii tutkimukselleni. Pystyn muodostamaan yksittäisistä tiedonpalasista laajemman kuvan karkureiden toiminnasta. Kuten aiemmin totesin, marginaalisten ilmiöiden tutkimukselle on tyypillistä saatavilla olevan aineiston puutteellisuus. Samoin mikrohistoriallisessa tutkimuksessa aineistot ovat tyypillisesti sirpaleisia ja epäsuoria.⁶⁴ Tutkimukseni sijoittuukin toisaalta käsittelytavoiltaan ja toisaalta aiheensa puolesta marginaalihistorian ja mikrohistorian tutkimuskentille.

Tutkimukseni aihepiiri on arkaluontoinen ja pääasiallinen aineistoni on käyttörajoitettua sekä vahvasti henkilöityä. Etsivätoimiston aineiston alkuperäinen tarkoitus oli tehdä jäljitettävistä karkureista mahdollisimman tunnistettavia, joten aineistossa on henkilötietoja ja yksityiskohtia karkureista ja heidän perheistään. Aineisto sisältää tyypillisesti vähintään karkurin tuomion tiedot, karkurin nimen, syntymäajan ja osoitteen. Usein vastaavia tietoja on kerätty myös karkureiden lähisukulaisista.

Sovellan työssäni karkureiden anonymisoinnin suhteen linjaa, minkä Vuorinen vetää väitöskirjassaan. Vedoten vuoden 2016 tietosuoja-asetukseen Vuorinen kertoo valvonnan kohteiksi päätyneistä naisista vain heidän etunimensä ja syntymäaikansa.⁶⁵ Osa tutkimistani karkureista on jo nimetty koko nimillään aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa.⁶⁶ Lisäksi Neuvosto-Venäjälle paenneiden tiedot on kerätty julkisesta verkkotietokannasta. Jotta nämä tiedot ovat yhdistettävissä toisiinsa, nimeän nämä joko kirjallisuudessa tai julkisissa tietokannoissa tunnistetut karkurit koko nimillään ja syntymävuodellaan. Valtaosassa tapauksia käytän vain vangin etunimeä, syntymävuotta ja kotipaikkakuntaa. Jos karkureilla on sama etunimi, käytän etunimeä, toisen nimen ensimmäistä kirjainta ja syntymävuotta. Pysin tällä

⁶² Prosopografisessa menetelmässä on kaksi käytännön vaihetta. Ensimmäisessä tiedot kerätään ja koostetaan yhdeksi tai useammaksi tietokannaksi. Toisessa vaiheessa tietokantoihin kerätyt tiedot analysoidaan tutkimuskysymys huomioon ottaen. Uotila 2014, 247–252.

⁶³ Uotila pystyi käsityöläisistä tekemässään prosopografisessa tutkimuksessa tuomaan näkyville epävirallisia talouden alueita. Uotila 2014, 251, 253–254.

⁶⁴ Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen 2014, 12.

⁶⁵ Jos henkilö on toiminut kommunistisen liikkeen piirissä vielä toisen maailmansodan jälkeen, heidän koko nimensä on löydettävissä lähdeluettelosta. Vuorinen 2023, 59–60.

⁶⁶ Esimerkiksi *Vankileirihelvetti* -teoksessa nimetään 35 vankileiriltä ennen lokakuuta 1918 karannutta vankia syntymävuosineen, ammatteineen ja kotipaikkakuntineen. Lindholm 2017, 317.

menettelyllä tukemaan tekstin luettavuutta. Karkureiden lähisukulaisista kerron ainoastaan sukulaissuhteen karkuriin (vaimo, sisarus, vanhempi, sukulainen), ja tämänkin vain, jos tiedolla on merkitystä tutkimustulosten tai tutkimuksen luettavuuden kannalta. Poikkeuksen sääntöön tekee Toini Wälläri, jonka antama haastattelu on julkista aineistoa.

Tutkimalla karkureiden ikää, kotipaikkakuntaa ja pakenemisen suhteen relevantteja sukulaissuhteita pystyn toteuttamaan valitsemani ”ihmiskohtaloiden” näkökulmaa. Toisaalta häivyttämällä valtaosan aineistossani esiintyvistä sukunimistä pyrin estämään etenkin pienten paikkakuntien ja sukunimien yhdistämistä, jolloin tutkimuksessa esiintyvät tiedot voisivat olla jäljitettävissä karkureiden elossa oleviin sukulaisiin. Kotipaikkakuntana tutkimuksessani käytetään sitä pitäjää tai kaupunkia, jossa vanki oli karkaamisensa aikaan kirjoilla.⁶⁷ Kuten Vuorinen toteaa, koska valvonnan kohteina olleiden joukko on moninainen, aineistossa on myös henkilöitä, jotka päätyivät valtiollisen poliisin huomion kohteiksi heikoilla perusteilla, ja nekin, jotka osallistuivat kommunistien toimintaan, eivät välttämättä enää myöhemmin halunneet tulla yhdistetyksi liikkeeseen.⁶⁸ Koska en voi valtaosassa tapauksista näitä seikkoja aineistoni rajoissa todeta, noudatan varovaista linjaa.

Henkilötietojen käsittely on kuitenkin valitsemani tutkimusmenetelmän kannalta olennaista. Käsittelemällä karkureiden syntymävuosia, kotipaikkakuntia ja ammattinimikkeitä pystyn hahmottamaan karkureiden sosiaalista luokkaa ja joissain tapauksissa liikkumista Suomen alueella karkumatkan aikana. Käsittelemällä rajoitetusti karkureiden sukulaissuhteita pyrin hahmottamaan karkurit yhteisönsä jäseninä. Kuten Pirita Frigren on todennut, ”yksilöivällä, henkilötasolle menevällä tutkimuksella” on mahdollista luoda viranomaisaineistossa negatiiviseen asiayhteyteen liitetystä henkilöstä moniulotteisempi kuva. Pyrin tällä tutkimusotteella korostamaan, Frigrenin sanoin, että karkureilla ”oli muitakin rooleja ja asemia elämässään”⁶⁹ kuin keskeneräinen kuritushuonetuomio.

”Ihmiskohtaloiden” näkökulmaa tukeakseni nimeän tutkimuksessani etsivätoimiston henkilökunnan jäseniä etu- ja sukunimillään. Niin jäljittäjän kuin jäljitettävän esittäminen omalla nimellään korostaa molempien osapuolten roolia aikakautensa inhimillisenä toimijana. Kuten Lindholm käsittelee teoksessaan, sisällissodan vankileirien historiassa yleisesti on ongelmana

⁶⁷ Aineistossa joissain tapauksissa kerrottua tarkempaa kylää tai asuinalueita ei käytetä lukuun ottamatta Helsingin kaupunginosia, sillä Helsingissä toteutetut jäljitykset ovat poikkeuksellisia.

⁶⁸ Osa naisista toimi vakaumuksensa puolesta, jolloin valtiollisen poliisin seuranta ja laittomasta poliittisesta toiminnasta saatu tuomio kuuluivat asiaan, mutta osa päätyi epäilyksen kohteiksi heikoilla, ”jopa väärillä” perusteilla. Vuorinen 2023, 59–60.

⁶⁹ Frigren 2017, 62.

muistitiedon yksipuolisuus. Vankien kokemuksia on kerätty järjestelmällisesti, mutta leirien henkilökunnan ja vartioiden muistoja ei ole tallennettu samalla tavalla.⁷⁰ Myöskään etsivätoimiston henkilökunnasta ei ole löytynyt tähän tutkimukseen kuin vain vähäisiä tietoja. Katson tarpeelliseksi julkaista löytämäni tiedot lähes kokonaisuudessaan, jotta tutkimukseen valitsemani näkökulma on tasapainoisempi.

1.5 Keskeiset käsitteet

Pertti Haapalan mukaan Suomen sisällissodassa taisteltiin järjestysvallasta. Suomeen syntyi valtatyhjiö vuonna 1917. Suomessa ei ollut omaa armeijaa ja Venäjän armeija oli heikossa tilassa. Poliisi hajotettiin keväällä 1917, kun maaliskuun vallankumouksen jälkeen venäläismielinen järjestysvalta hajosi.⁷¹ Järjestysvaltakysymys politisoitui vuoden 1917 syksyllä.⁷² Järjestysvallasta muodostui paikallistasolla valtataistelun kohde. Tyhjiö korvattiin vapaaehtoisvoimin. Alun perin usein aseettomina perustetut järjestöt tunnettiin loppuvuodesta 1917 suojeluskuntina ja punakaarteina, kahtena vastakkaisena vapaaehtoisarmeijana.⁷³ Kuten Ulla Aatsinki käsittelee artikkelissaan, sisällissodan jälkeen voittaneet valkoiset joukot saivat etulyöntiaseman määrittellä yhteiskunnallisen toiminnan tavoitteet ja sisällöt. Voittajien piirissä sodasta muodostui käsitys ”vapaussotana”, jossa sodan vastapuolena olivat ”bolševikit ja heidän suomalaiset liittolaisensa”. Tämän tulkinnan pohjalle yhteiskuntaa rakennettiin ja oikeutettiin kommunistien kannattajiksi epäiltyihin kohdistetut toimet.⁷⁴

Tutkimuskohteenani ovat etsivätoimiston jäljittämät Tammisaaren pakkotyölaitoksesta karanneet vangit, jotka olivat tuomittuina valtiollisista rikoksista. Vuorisen mukaan valtiollinen rikos viittaa valtio- ja maanpetosrikoksiin, joka on poliittista rikollisuutta. Valtiorikokset kohdistuvat ”valtion sisäiseen valtarakenteeseen” ja turvallisuuteen.⁷⁵ Etsivätoimisto erotti valtiollisista rikoksista tuomitut karkurit tavanomaisemmista kriminaalivangeista käyttäen heistä nimitystä ”valtiollinen karkuri”.⁷⁶ Tammisaaren vankilaitoksissa istui vuoden 1918 tapahtumien seurauksena tuomittuja entisiä punakaartilaisia eli punavankeja. Heidän joukkoonsa liittyi 1920-

⁷⁰ Lindholm 2017, 377.

⁷¹ Käytännössä tämä tarkoitti kenraalikuvernöörin, läänien kuvernöörin, poliisipäällikköjen ja ison osan poliiseista eroamista viroistaan. Keisarivallan kaatumisen myötä myös vallankäytön takana seissyt poliittinen auktoriteetti puuttui. Haapala 1995, 237, 242.

⁷² Tikka 2008, 42.

⁷³ Haapala 1995, 237–240; Selén & Pylkkänen 2004, 11.

⁷⁴ Aatsinki 2020, 51–52.

⁷⁵ Maanpetosrikokset ovat oman valtion ulkopuolisten valtiollisten toimijoiden avustamista, ja ne kohdistuvat valtion ulkoiseen turvallisuuteen. Vuorinen 2023, 36.

⁷⁶ Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

luvun mittaan kommunisteja, jotka saivat tuomionsa laittomasta poliittisesta toiminnasta.⁷⁷ Karkureissani on molempia näitä ryhmiä, jotka erittelen käsittelyn yhteydessä tarvittaessa.

Käsittelen tutkimuksessani Suomen sisällissodan jälkeistä kontrollipolitiikkaa Vuorisen väitöskirjassaan linjaaman määritelmän pohjalta. Vuorinen sijoittaa kontrollipolitiikan käsitteen osaksi sosiaalisen kontrollin käsitettä, joka muodostettiin sosiologian ja kriminologian tutkimuskentillä toisen maailmansodan jälkeen. Laajimmillaan sosiaalinen kontrolli viittaa niin virallisiin, epävirallisiin kuin lääketieteellisiinkin kontrollin ja valvonnan mekanismeihin, joilla pyritään ohjaamaan ja säätelemään yksilön normeista poikkeavaa käyttäytymistä, kuten rikollisuutta, mielisairautta ja seksuaalista moninaisuutta. Vuorisen mukaan suomalaisessa historian ja oikeustieteen tutkimuksessa on yleisemmin käytetty kontrollipolitiikan käsitettä sosiaalisen kontrollin sijasta. Kontrollipolitiikan käsitteellä on viitattu juuri valtion toteuttamaan viralliseen kontrolliin, ”valtion sosiaaliseen kontrolliin”.⁷⁸

Vuorisen tutkimuksessa valtiollisen poliisin harjoittama virallinen kontrollipolitiikka on valtiollisen viranomaistason harjoittamaa virallista valvontaa ja ”normien noudattamista” tukevaa ohjausta. Vuorinen ulottaa tarkastelunsa lisäksi ”epävirallisen kontrollin muotoihin”, joita ovat muun muassa paikallisyhteisön keskuudessa harjoitettu ”paheksunta, juoruilu ja pilkka”. Epävirallisen kontrollin keinoilla rangaistaan normeja vastaan toimineita ja palkitaan normien noudattamista. Vuorisen mukaan valtion harjoittaman virallisen kontrollin onnistuminen on riippuvainen paikallisyhteisöjen suhtautumisesta ja paikallistasolla tehdyistä lain tulkinnoista.⁷⁹ Koska tutkmani etsivätoimisto teki paljon yhteistyötä paikallistason viranomaisten kanssa, on tämä asetelma virallisen kontrollipolitiikan ja epävirallisen paikallistason kontrollin välillä tutkimukseni kannalta tärkeä hahmottaa.

Olen jakanut tutkmani 38 karkaustapausta kahteen ryhmään. Ryhmäjako toimii tutkimukseni rakenteen pohjana. Ryhmäjako on tehty sen mukaan, mikä on viimeisin tämän tutkimuksen rajoissa saatavilla oleva tieto karkurin olinpaikasta tai pakomatkan päätepisteestä. Ensimmäinen karkureiden ryhmä on Suomessa pidätetyt, Suomessa kuolleeksi oletetut tai kadonneeksi todetut karkurit. Toinen ryhmä on Neuvosto-Venäjälle tai Ruotsiin paenneet vangit. Tutkimus on jaettu alalukuihin siten, että luvussa 2 tarkastellaan Vankeinhoidon etsivätoimiston perustamista

⁷⁷ Lindholm & Toivanen 2024, 18.

⁷⁸ Käsite on kuitenkin jäänyt Vuorisen mukaan yleisnimitykseksi, joka on yleisesti viitannut tietoisesti harjoitettuun valtiolliseen yhteiskuntapolitiikkaan, jonka pyrkimyksenä on säädellä poikkeaviksi määritettyjen käyttäytymistä. Kontrollipolitiikan käsitteen syntyyn on vaikuttanut 1960–70-lukujen yhteiskunnallinen kritiikki sairaanhoitoa, kriminaalihuoltoa ja sosiaalihuoltoa kohtaan. Vuorinen 2023, 24–26.

⁷⁹ Vuorinen 2023, 26–27.

ja toimintaa yleisesti Tammisaaren karkureiden jäljityksessä 1920–30-luvuilla. Luvussa 3 käsitellään Suomeen jääneitä karkureita kolmen tapauksissa toistuvan teeman kautta, jotka ovat vangin tunnistamiseen liittyvät kysymykset, karkurin liikkuva elämäntapa ja karkurin yhteydenpito perheeseensä tai vangin katoaminen. Luvussa 4 käsitellään vankien pakenemista ulkomaille, rajanylityksen mahdollistaneita toimijoita ja verkostoja sekä karkureiden vaiheita Neuvosto-Venäjällä.

2. ”Vankeinhoidon Etsivätoimisto Helsingin keskusvankilassa”

Toukokuussa vuonna 1921 Vankeinhoitohallitus perusti⁸⁰ Helsingin kuritushuoneeseen⁸¹ ”Vankeinhoidon Etsivä Toimiston”, jossa työskenteli vankilaviranomaisten ammattilehti Vankeinhoidon⁸² tiedotteen mukaan kaksi toimihenkilöä. Nämä kaksi työntekijää jäljittivät karkureita muiden töidensä ohella, ilmeisesti ylitöinä, mikä ”kävi ajan mittaan mahdottomaksi”. Toimisto sai elokuussa samana vuonna käyttöönsä uuden työntekijän, ”erikoisen miehen”, joka oli töissä yksinomaan etsivätoimistossa.⁸³ Tämä ”erikoinen mies” oli todennäköisesti toimistolla aloittaessaan 43-vuotias turkulainen Edvard Roine, joka pestautui vartijaksi Helsingin kuritushuoneeseen marraskuussa vuonna 1918. Roine oli entiseltä ammatiltaan poliisikonstaapeli. Konstaapelina Roine oli toiminut Helsingin poliisilaitoksella vuosina 1907–1912. Tehtävästä erottuaan Roine oli tehnyt erilaisia sekalaisia töitä⁸⁴ ennen siirtymistään vanginvartijaksi.⁸⁵ Edvard Roineen allekirjoitus löytyy varhaisimmista etsivätoimiston arkistossa säilyneistä tiedustelukirjeistä. Nimensä yhteydessä Roineen nimikkeeksi on kirjattu ”Vankeinhoidon etsiväpoliisi”.⁸⁶

Vuoden 1921 tiedotteen mukaan etsivätoimiston tehtävänä oli muiden viranomaisten kanssa yhteistyössä saada karanneet vangit pidätetyiksi ja takaisin ”asianomaisiin vankiloihin lähetetyiksi”. Etsivätoimiston toimintaa ei kuvailla kovinkaan menestyneeksi vielä vuonna 1921, vaikka onnistuneista, niin karkureiden kuin heidän avunantajiensakin, pidätyksistä mainitaan. Toimisto on tiedotteen mukaan ”yrittänyt parastaan”, mutta tulokset eivät ole olleet ”tyydyttäviä”.⁸⁷

Etsivätoimistolla olikin edessään valtava työsaika, jota purkaa vain kolmen työntekijän voimin. Tässä alaluvussa käsitellään etsivätoimiston toiminnan kehitystä 1920-luvun alkuvuosista 1930-

⁸⁰ Lehtinen 2025, 24.

⁸¹ Myöhemmin käytettiin nimitystä ”Helsingin keskusvankila”. Vankila sijaitsee Helsingin Sörnäisissä. ”Sörnäisten vankila”, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Museovirasto, 22.12.2009. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=939.

⁸² ”Taipaleelle lähtiessä”. Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitotyöntekijäin äänenkantaaja 1.1.1920, N:o 1, 1–2.

⁸³ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

⁸⁴ Roine toimi muun muassa anniskeluyhtiön tarkastusmiehenä ja hissinkuljettajana. Roine, Edvard, Matrikkeli 1919–1929, 32, Ba:1, Helsingin keskusvankilan arkisto II, KA.

⁸⁵ Roine, Edvard, Matrikkeli 1919–1929, 32, Ba:1, Helsingin keskusvankilan arkisto II, KA.

⁸⁶ Kts. Kirjeet 1920-luvun alusta seuraavien henkilöiden kansioissa: Gustaf (s. 1903), Vilho (s. 1898), Einar (s. 1899), Ha:1; Juho Heikki (s. 1896), Eino V. (s. 1900), Oskar (s. 1895), Ha:2; Suokas, Aleksander (s. 1894), Uuno (s. 1898), Viktor (s. 1884), Karl (s. 1900), Ha:3; Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA.

⁸⁷ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

luvulle Tammisaaresta karanneiden vankien jäljitysten suhteen. Aloitan käsittelemällä etsivätoimiston varhaista työnkuvaa sekä Tammisaaresta vuosien 1918–1922 välisenä aikana muodostuneen karkaamisongelman taustoja ja vaikutusta etsivätoimiston työhön. Jatkan käsittelemällä 1920-luvun jäljityksissä toistuvia piirteitä, toimiston tiedonkeruun ja tiedonvälityksen suuntia sekä etsivätoimiston roolia vankeinhoidon ja poliisin välimaastoon asettuvana toimijana. Viimeisessä alaluvussa käsittelem 1930-luvulle asti ulottuneita jäljityksiä, ja tarkastelen niiden yhteyttä sisällissodan jälkeiseen kontrollipolitiikkaan.

2.1 Etsivätoimiston alkuvuodet ja Tammisaaren karkaamisongelma

Vuonna 1921 etsivätoimiston perustamisesta laaditun tiedotteen pohjalta vaikuttaa siltä, että etsivätoimiston varhainen toiminta keskittyi peräänkuulutusilmoitusten kokoamiseen, painattamiseen ja levittämiseen. Tiedotteen mukaan Vankeinhoitohallitus oli toimittanut suuren määrän vankien valokuvia etsivätoimistolle. Näitä valokuvia käytettiin peräänkuulutuksissa, joita etsivätoimisto painatti Helsingin keskusvankilan kirjapainossa. Kustakin karanneesta vangista painettavien peräänkuulutusten määräksi kerrotaan jopa 2 500 kappaletta, jotka lähetetään jokaiselle nimismiehelle ja järjestysmiehelle, poliisilaitokselle ja kaikkiin suojeluskuntien esikuntiin. Tämän jälkeen etsivätoimisto pyrki ”alituisesti” pitämään yhteyttä viranomaisiin karkurin kiinnisaamiseksi.⁸⁸ Tämä kuvaus sopii pääosin yhteen etsivätoimiston varhaisten arkistoaineistojen kanssa, kuten kuvaan tarkemmin luvussa 2.2.

Näiden jäljitystoimien, jotka käynnistyivät välittömästi vangin karkaamisen jälkeen, lisäksi etsivätoimisto jäljitti ennen vuotta 1921 karanneita vankeja, jotka olivat edelleen karkuteillä. Näihin lukeutuivat Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta karanneet vangit. Tiedot edelleen selvittämättömistä karkaustapauksista saapuivat pakkotyölaitoksesta etsivätoimistolle toukokuussa 1921, jolloin karkureiden tiedot luettelointiin etsivätoimiston karkuriluettelon

⁸⁸ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13–14.

ensimmäisille sivuille.⁸⁹ Näiden jäljitystoimien lisäksi etsivätoimisto jäljitti sisällissodan aikana punakaartien vankiloista omavaltaisesti vapauttamia vankeja.⁹⁰

Jaakko Paavolaisen arvioiden mukaan sisällissodan vankileireiltä pakeni useita satoja punavankeja. Karkaamisten määrät vaihtelivat leiristä toiseen, eikä tarkkoja lukuja karkaamisista ei ole saatavilla. Etenkään leirien alkuaikojen osalta karkaamisten määrästä ei ole luotettavaa tietoa, ja myöhemminkin leirien käytännöt karkaamisten kirjaamisessa vaihtelivat.⁹¹ Marko Tikan mukaan kesän 1918 vankileireiltä karkasi noin tuhat punakaartilaisista.⁹² Paavolainen huomauttaa karkaamisten määrän olevan yllättävän pieni suhteessa valtavaan vangittujen määrään,⁹³ joka nousi korkeimmillaan jopa 80 000–90 000 vankiin⁹⁴. Leirien puutteelliset resurssit loivat karkaamiselle otollisia olosuhteita. Paavolainen mainitsee leirien yleisiksi ongelmiksi puutteellisen vartioinnin, riittämättömien aitausten ja syksyn myötä saapuneen pimeyden, joka valaisemattomalla vankila-alueella antoi turvaa mahdolliselle karkaajalle.⁹⁵

Lindholmin tutkimustulokset Tammisaaren vankileiristä vastaavat Paavolaisen tekemiä huomioita. Vuoden 1918 toukokuun lopulla perustetulta Tammisaaren vankileiriltä karkasi tuntematon määrä vankeja, eikä etenkään leirin alkuvaiheessa karkaamisia kirjattu ylös lainkaan.⁹⁶ Etenkin leirin ”kaoottisissa alkuvaiheissa” oli ylipäätään epäselvää, kuka leiriin oli tuotu ja kuka sieltä katosi. Leiriltä pakeneminen olikin Lindholmin mukaan helppoa, jos halua riitti. Karkaamisia pyrittiin ennaltaehkäisemään varoittavilla esimerkeillä: kesäkuun alussa ne karanneet vangit, jotka saatiin kiinni, teloitettiin välittömästi. Karanneiden vankien teloittaminen jatkui juhannukseen saakka, minkä jälkeen käytännöstä luovuttiin. Leirin vartijoina olivat Porin rykmentit asevelvolliset heinäkuuhun 1918 asti, jotka vartioivat leiriä pakotettuina.⁹⁷ Leirin johto ei luottanut sotilaisiin, ja vangeilta kerätyssä muistitiedossa kerrotaankin tapauksista, joissa

⁸⁹ Ennen kesäkuuta 1921 karanneiden tietoihin luetteloon on kirjattu merkintä ”Ilmoitus 8plta kesäk. 1921”. Emil (s. 1891), 25; Uno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7; Eino V. (s. 1900), 30; Einar (s. 1899), 32; Juho Heikki (s. 1896), 34; Frans (s. 1880), 37; Frans E. (s. 1897), 36; Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Kustaa (s. 1899), 16; Uno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Reino (s. 1899), 49; Kustaa A (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Juho J. (s. 1882); Oskar (s. 1985), 67; Viktor N (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70, Ba:2, VEA, KA; Esimerkiksi Frans (s. 1880) henkilökansiossa pakkotyölaitoksen lähettämä lomake karkurin tiedoista on päivätty 8.6.1921. Vastaava lomake löytyy lähes kaikista kansioista. Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

⁹⁰ Kts. arkiston luettelo Ba:3 Luettelo laittomasti vapautetuista vangeista (1923–1923), VEA, KA. Aineiston tiedot Astia-verkkopalvelussa: https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=478202905.

⁹¹ Paavolainen 1971, 145–148.

⁹² Tikka 2008, 180.

⁹³ Paavolainen 1971, 147.

⁹⁴ Tikka 2008, 180.

⁹⁵ Paavolainen 1971, 141–143.

⁹⁶ Perustamisvuosi sivulla 73. Lindholm 2017, 73, 253.

⁹⁷ Lindholm 2017, 145–146, 253.

vartijat mahdollistivat tai jopa avustivat vankeja karkaamaan. Yleisesti vartijoita oli liian vähän suhteessa vartioimisen tarpeeseen.⁹⁸ Paot yleistyivät jälleen syksyn saavuttua, kun valtiorikosoikeuksien käsittelyt etenivät.⁹⁹

Tammisaaren vankileiri muutettiin syyskuussa 1918 Tammisaaren pakkotyölaitokseksi.¹⁰⁰ Pakkotyölaitoksessa paot jatkuivat edelleen, eikä niiden estäminen ollut Lindholmin mukaan helppoa.¹⁰¹ Syyskuun loppuun mennessä vuonna 1918 karanneeksi oli merkitty 35 vankia, mutta vankeja todennäköisesti karkasi enemmän kuin mitä laitoksen arkistoihin on kirjattu.¹⁰² Kesän 1919 aikana vankeja karkasi etenkin ulkotyömailta¹⁰³, joita riivasivat niin vankien kuin vartijoidenkin kurinpidolliset haasteet.¹⁰⁴ Vuoden 1919 vuosikertomuksen mukaan Tammisaaresta karkasi kyseisenä vuonna 38 vankia.¹⁰⁵ Vuonna 1920 karanneiden määrä oli yhteensä 57 vankia, joista 12 karkasi pakkotyölaitoksen alaisista työsiirtoloista.¹⁰⁶

Vuosien 1921–1922 aikana poliittisten vankien karkaaminen Tammisaaresta saatiin lopulta kuriin. Tammisaaren alaiset vankisiirtolat lakkautettiin vuonna 1921, osittain juuri vankien karkaamisen vuoksi.¹⁰⁷ Poliittisten vankien käyttö ulkotyömailla lopetettiin kokonaan vuonna 1922. Vuoden 1922 aikana kirjattiin enää vain neljä pakoa, joista viimeisessä karanneet kolme miestä saatiin kiinni parin päivän sisään. Nämä vangit olivat viimeiset Tammisaaresta paenneet poliittiset karkurit. Kuten johdannossa totesin, Lindholm ja Toivanen arvioivat taustalla vaikuttaneen etenkin Tammisaaren pakkotyölaitoksen roolin muutos ääriivasemmistolaisen liikkeen piirissä. Vuonna 1928 vapautunut entinen Tammisaaren vanki totesi Etsivälle keskuspoliisille, ettei ”kommunistien yleinen näkökanta hyväksynyt karkaamista”.¹⁰⁸

Tammisaaren karkaamisaallon jälkiselvittelyt olivat todennäköisesti merkittävä osa etsivätoimiston alkuvuosien työtaakkaa. Vuosien 1921–1925 karkuriluettelon loppuun kirjatun

⁹⁸ Uusien vartioiden hankintaa hankaloitti kehnot työ- ja palkkaehdot. Lindholm 2017, 253–259, 261.

⁹⁹ Lindholm 2017, 320, 322.

¹⁰⁰ Lindholm 2017, 360; Lindholm & Toivanen 2024, 37.

¹⁰¹ Lindholm & Toivanen 2024, 44; Lindholm 2017, 370.

¹⁰² Tähän listaukseen oli kirjattu vain ne vangit, jotka karkasivat valtiorikosoikeuden langettaman tuomion jälkeen. Jos tutkintavanki karkasi, tätä ei ilmeisesti kirjattu ylös lainkaan. Lindholm 2017, 370–373.

¹⁰³ Pakkotyölaitoksen ideana oli teettää vangeilla tuottavaa työtä, joko laitoksen sisällä verstaissa tai vankilan ulkopuolella ulkotöissä. Lindholm & Toivanen 2024, 87.

¹⁰⁴ Kuten vankileirin aikaan, pakkotyölaitoksen vartijat saattoivat auttaa vankeja karkaamaan tai ”katsoa pois päin” vangin karatessa. Vartijat vaihtuivat tiuhaan, kuri vartioiden keskuudessa oli heikkoa ja alkoholinkäyttö yleistä. Yhdessä tapauksessa vartija jäi kiinni avustaessaan vankia karkaamaan keväällä 1920. Karkaamista helpotti sekin, ettei pakkotyölaitoksella ollut muureja. Lindholm & Toivanen 2024, 87–88, 112, 114, 116, 118–123.

¹⁰⁵ Lindholm & Toivanen 2024, 114.

¹⁰⁶ Lindholm & Toivanen 2024, 116.

¹⁰⁷ Lindholm & Toivanen 2024, 89.

¹⁰⁸ Lainaus sivulla 173. Lindholm & Toivanen 2024, 172–173.

listan mukaan luettelossa on 94 Tammisaaresta karanneen vangin nimet. Kokonaisuudessaan listassa on eritelty 24 vankilaitosta sekä ”Muualta” karanneiden kategoria. Kaikista kategorioista Tammisaaren pakkotyölaitos on karanneiden määrältään ylivoimaisesti suurin.¹⁰⁹ Tammisaaren karkaustapauksista 71 kappaletta on kirjattu luetteloon samana päivänä kesäkuussa 1921, jolloin tiedot karanneista saapuivat etsivätoimistoon Tammisaaren pakkotyölaitokselta. Nämä karkurit olivat karanneet ennen etsivätoimiston perustamista, ja heidän olinpaikkaansa ei vielä tiedetty.¹¹⁰ Etsivätoimisto sai siten pian perustamisensa jälkeen tehtäväkseen kymmenien vanhojen Tammisaaren karkaustapausten ratkomisen.

Aineistooni valikoituneista 38 karkurin joukosta vuonna 1918 karanneita on 6 vankia¹¹¹, vuonna 1919 karanneita 5 vankia¹¹², vuonna 1920 karanneita 17 vankia¹¹³, vuonna 1921 karanneita 6 vankia¹¹⁴ ja vuonna 1922 karanneita 4 vankia¹¹⁵. Tutkimani tapaukset ovat niitä, joiden kohdalla karkaamisen jälkeen välittömästi suoritettut etsinnät olivat epäonnistuneet. Lindholmin mukaan leiriltä karkaaminen oli helppoa, mutta karkuteillä pysyminen oli vaikeaa varsinkin, jos Tammisaaren seutu ei ollut karkurille tuttua. Vangit, jotka olivat kotoisin leirin lähiseuduilta, pystyivät suunnistamaan kauas leirin läheisyydestä paikallistuntemukseensa nojaten. Paikalliset saivat mahdollisesti apua tuttaviltaan seudulla. Tämä on voinut olla syynä siihen, miksi suurin osa Länsi-Uudeltamaalta kotoisin olleista vangeista siirrettiin Tammisaaresta Suomeenlinnaan.¹¹⁶ Lindholmin ja Toivasen tutkimien muistitiedon mukaan vangin karatessa pakkotyölaitoksesta

¹⁰⁹ Toiseksi eniten luettelo oli kirjattu karanneita Sukevan varavankilasta, josta on kirjattu karanneeksi 29 vankia. Listaa on päivitetty ainakin vuoteen 1926 asti, jolloin viimeinen päivätty merkintä on tehty (s. 415). Muut laitokset listassa ovat Oulun, Vaasan, Kuopion, Mikkelin, Viipurin, Hämeenlinnan, Helsingin ja Turun lääninvankilat, Kronoby, Rautjärven, Maikkulan, Ojoisten ja Tuusulan vankisiirtolat, Lammin, Ilmajoen, Konnunsuon ja Mäntyharjun varavankilat, Turun pakkotyölaitos, Hämeenlinnan, Turun ja Helsingin kuritushuoneet sekä Lappeenrannan työvankila. Tammisaaresta karanneet listataan sivuilla 418–420. Koko lista on sivuilla 415–433. 415–433, Ba:2, VEA, KA.

¹¹⁰ Tapauksiin on kirjattu, että ilmoitus on saatu 8.6.1921. Osasta tapauksista säilyneet Tammisaaresta lähetetyt lomakkeet on päivätty 8.6.1921, esimerkiksi karkurilomake Tammisaaren pakkotyölaitoksesta, Uno A. (s. 1900); Juho R. (s. 1887); Emil (s. 1891); Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA; Sivut 1–71, Ba:2, VEA, KA.

¹¹¹ Emil (s. 1891), 25; Uno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

¹¹² Eino V. (s. 1900), 30; Einar (s. 1899), 32; Juho H (s. 1896), 34; Frans (s. 1880), 37; Frans E. (s.1897), 36, Ba:2, VEA, KA.

¹¹³ Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Kustaa (s. 1899), 16; Uno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Reino (s. 1899), 49; Kustaa A (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Juho J. (s. 1882); Oskar (s. 1985), 67; Viktor N (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70, Juho (s. 1989), 55, Ba:2, VEA, KA.

¹¹⁴ Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Iivari (s. 1893), 80, Ba:2, VEA, KA.

¹¹⁵ Juho V. (s. 1893), 179; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185; Matti (s. 1892), 184; Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

¹¹⁶ Lindholm 2017, 144–145.

soitettiin vankilan kelloa, jonka jälkeen vartijat lähtivät karanteen tai karanteiden perään. Karkureiden etsintöihin osallistuivat myös seudun suojeluskunnat.¹¹⁷

Etsivätoimisto esittääkin Vankeinhoito -lehden tiedotteessa toiveen, että vangin karatessa vankiloiden henkilökunnan tulisi tehdä ”voitavansa karkurin pidättämiseksi” apunaan ”lähimmät viranomaiset”, ”paikallinen sekä ympäristön suojeluskunta” ja jopa sotilaat.¹¹⁸ Ilmeisesti, jos karkurin onnistui pysytellä vapaalla jalalla vankilaviranomaisten käynnistämistä etsinnöistä huolimatta, karkurin tapaus päättyi Helsinkiin etsivätoimiston käsiteltäväksi. Seuraavassa luvussa tarkastelen tarkemmin etsivätoimiston toimintatapoja ja niiden muutosta 1920–30-lukujen aikana Tammisaaren karkureiden jäljitysten suhteen.

2.2 Etsivätoimisto tiedottajana, tiedonkerääjänä ja ”Vankeinhoidon etsivänä poliisina” 1920-luvulla

Kuten aiemmin totesin, etsivätoimiston varhaisten vuosien toiminta keskittyi ilmeisesti peräänkuulutusilmoitusten painattamiseen. Etsivätoimiston arkistossa on säilynyt muun muassa Gustaf Heikkilän (s. 1903) ja Matin (s. 1892) yhteinen peräänkuulutusilmoitus. Kuulutukseen on painettu molempien karkureiden kuvat, tiedot karkaamisen ajasta ja paikasta, vankien kotipaikkakunnat, syntymäaika sekä tuntomerkit. Kuulutus on otsikoitu käskyllä ”Ottakaa karkurit kiinni!”. Kuulutuksessa ohjeistetaan vastaanottajaa ilmoittamaan karkurin pidätyksestä etsivätoimistolle Helsinkiin. Karkureiden pidättäjälle luvattu palkkio, mikä oli matkakulujen lisäksi 200 markkaa kustakin miehestä, tuli periä Tammisaaren pakkotyölaitokselta.¹¹⁹

Tämän tapaisia peräänkuulutuksia laadittiin karkureista vaihtelevia määriä.¹²⁰ Joissain tapauksissa peräänkuulutuksia painettiin kahdessa erässä. Esimerkiksi samana päivänä vuonna 1922 karanteiden Heikkilän ja Matin tapauksessa kuulutuksia painettiin ensin 900 kappaletta, ja

¹¹⁷ Tieto pohjautuu Väinö Salmen muistelmiin, joissa kuvaillaan pakoaltoa Tammisaaresta vuoden 1919 kesällä. Lindholm & Toivanen 2024, 112–113.

¹¹⁸ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13–14.

¹¹⁹ Ilmeisesti myöhemmin ”karkuripalkkiot” hoidettiin etsivätoimiston kautta. Toimiston vuoden 1924 aikoihin määritellyissä virkatehtävissä mainitaan, että toimiston tuli ”suorittaa karkuripalkkiot yksityishenkilöille ja poliisiviranomaisille”. Vankeinhoidon etsivätoimiston painama peräänkuulutusilmoitus, päiväämätön, Matti (s. 1892), Ha:3; Vankeinhoidon etsivätoimiston painama peräänkuulutusilmoitus, päiväämätön, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1; Virkatehtävät, A:2 Lähetettyjen kirjeiden diaari ja konseptit 1924–1927, VEA, KA. Jatkossa Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

¹²⁰ Vuonna 1922 karanteen Juho V:n (s. 1893) tapauksessa 1 500 kappaletta. Iivarin (s. 1893), Väinö Jokisen (s. 1890) ja Jalmar Johanssenin (s. 1892) tapauksissa 500 kappaletta. Juho V (s. 1893), 179; Iivari (s. 1893), 80; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Johanssen, Jalmar, 75, Ba:2, VEA, KA.

kuukausi myöhemmin vielä 600 kappaletta, jotka oli tarkoitus jakaa suojeluskunnille.¹²¹ Vuonna 1918 karanneista vangeista peräänkuulutuksia ei painatettu lainkaan.¹²² Yksittäisten peräänkuulutusten, kuten Heikkilän ja Matin peräänkuulutuksen, lisäksi etsivätoimisto painatti ilmeisesti luetteloita karanneista vangeista. Vuonna 1922 Rauman poliisilaitoksen komisario kritisoi ilmeisesti juuri Heikkilän ja Matin tapauksen kaltaisia yksittäisiä kuulutuksia vastauskirjeessään etsivätoimistolle. Komisario kehottaa toimistoa painattamaan ”samanlaisia luetteloita kuin tännekin aikaisemmin lähetetty karkuriluettelo on”.¹²³ Vuonna 1919–1920 karanneista suurimmasta osasta, yhteensä 19 vangista, painatettiin peräänkuutusilmoitus samana päivänä vuonna 1922.¹²⁴ Merkinnät voivat viitata siihen, että kyseisistä karkureista painettiin jonkinlainen koostettu lista, josta ei kuitenkaan ole säilynyt kopiota arkistossa.

Vuosina 1921–1922 jäljityksissä, jotka käynnistyivät välittömästi vangin karattua, peräänkuulutusten painattaminen oli tyypillisesti ensimmäinen toimenpide, mitä jäljityksessä tehtiin.¹²⁵ Peräänkuulutuksia painatettiin siten joko vuonna 1919 tai sen jälkeen karanneista Tammisaaren vangeista, joko luettelona tai yksittäisinä kuulutuksina. Viranomaiset, joille kuulutukset tyypillisesti lähetettiin, olivat nimismiehet, suojeluskunnat, poliisilaitokset ja järjestysmiehet, kuten Vankeinhoito -lehden tiedotteessa kuvaillaan. Muutamassa tapauksessa kuulutus lähetettiin myös rajavartiostolle.¹²⁶

Rauman poliisilaitoksen komisarion kirje, joka esittää kritiikkiä etsivätoimistolle, kuvaa kuulutuksiin pohjanneen tiedotuksen aiheuttamia haasteita käytännön poliisityölle. Hakemistot ja nimistöt olivat komisarion mukaan paljon käytännöllisempiä kuin ”suuri joukko epämääräisessä järjestyksessä olevia kuulutuksia”. Komisario toteaa, että etenkin maaseudun

¹²¹ Matti (s. 1892), 184; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, Ba:2, VEA, KA; Vuoden 1921 joukkopaossa karanneiden Antikaisen, Suokaksen ja Sireniuksen tapauksessa peräänkuulutuksia painettiin aluksi 500 kappaletta, ja myöhemmin 1150 kappaletta lisää. Sivenius, Arttur, 77; Antikainen, Urho, 74; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78, Ba:2, VEA, KA.

¹²² Emil (s. 1891), 25; Uuno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

¹²³ Komisarion ehdotus on, että karkureista koottaisiin aakkostettu hakemisto, jossa olisi vielä tyhjää tilaa uusien nimien lisäämiseksi. Säästettäisiin näin myös painokustannuksia. Kirje Rauman poliisilaitoksen etsivältä osastolta Vankeinhoiton etsivätoimistolle, 15.11.1922, no 352. Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

¹²⁴ Kuulutuksia painettiin 2000 kappaletta 1.4.1922. Eino V. (s. 1900), 30; Juho H. (s. 1896), 34; Frans E. (s. 1897), 36; Frans (s. 1880), 37; Haldan, Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Uuno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Juho (s. 1898), 55; Kustaa A. (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Juho J. (s. 1882), 64; Oskar (s. 1885), 67; Viktor (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70, Ba:2, VEA, KA.

¹²⁵ Poikkeuksena Kustaa E. (s. 1890), josta peräänkuulutukset painettiin vasta nimismiehelle ja kirkkoherranvirastolle lähetettyjen kirjeiden jälkeen. Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Iivari (s. 1893), 80; Juho V. (s. 1893), 179; Gustaf (s. 1903), 185; Matti (s. 1892), 184; Viktor (s. 1884), 63; Kustaa E. (s. 1890), 193, Ba:2, VEA, KA.

¹²⁶ Matti (s. 1892), 184; Kustaa E. (s. 1890), 193, Ba:2, VEA, KA.

konstaapeleilla ei monella ole kunnollista rekisteriä karanneista vangeista, ja ”luettelon pitäminen karkureista” on ”useissa paikoin niin ja näin”.¹²⁷ Vastaus komisarion toiveisiin tuli vuonna 1924. Tuona vuonna sisäasiainministeriö aloitti poliisin virkakäyttöön tarkoitetun Poliisisanomat -lehden julkaisun. Lehti julkaistiin viikoittain, ja siihen koottiin kaikki poliisin sisäinen tiedotus, muun muassa kaikki etsintäkuulutukset.¹²⁸

Poliisisanomien käyttöönoton myötä etsivätoimiston peräänkuulutuksille ei ollut enää samanlaista tarvetta. Kaikki etsivätoimiston jahtaamat karkurit sekä suurin osa sisällissodan aikana laittomasti vapautetuista vangeista etsintäkuulutettiin Poliisisanomissa vuoden 1924 aikana.¹²⁹ Tämä pätee myös kaikkiin aineistoni karkureihin.¹³⁰ Etsivätoimiston virkatehtävät määriteltiin kirjallisesti vuosien 1924–1927 lähetettyjen kirjeiden diaarin alussa. Virkatehtävissä määritellään etsivätoimiston työtehtävät vaihe vaiheelta ja listataan toimiston muut velvollisuudet. Vaikka virkatehtävien yhteyteen ei ole kirjattu, milloin määrittely tehtiin, on kirjaus todennäköisesti tehty vuonna 1924.¹³¹ Poliisisanomien päivittämisestä tuli vuonna 1924 etsivätoimiston jäljitysten ensimmäinen askel ”karkauksen sattuessa”. Vangin karattua koottiin peräänkuulutukseen vaadittavat tiedot Poliisisanomia varten. Jos vanki pidätettiin, Poliisisanomien etsintäkuulutus tuli peruuttaa. Virkatehtävien mukaan Poliisisanomien lisäksi peräänkuulutussilmoituksia painatettiin vain ”erittäin kiireellisissä” etsintäkuulutuksissa, ja tällöinkin ilmeisesti vain karkaamisesta ilmoittaneen vankilan johtajan erillisestä pyynnöstä.¹³² Poliisisanomat tulivat siten perustamisensa jälkeen etsivätoimiston keskeiseksi työvälineeksi.

¹²⁷ Komisarion ehdotus on, että karkureista koottaisiin aakkostettu hakemisto, jossa olisi vielä tyhjää tilaa uusien nimien lisäämiseksi. Komisarion päättää kirjeensä lauseeseen: ”Vähentämällä kuulutusten jakelua välttämättömän tarpeelliseen määrään, voitaisiin ehkä vähentää painokustannuksia.”, Kirje Rauman poliisilaitoksen etsivältä osastolta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 15.11.1922, no 352. Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

¹²⁸ Hietaniemi 1992, 87.

¹²⁹ ”Vankiloissa sattuneet karkaukset”, Vankeinhoito 1/1925, 6.

¹³⁰ Emil (s. 1891), 25; Uno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7; Eino V. (s. 1900), 30; Einar (s. 1899), 32; Juho H. (s. 1896), 34; Frans (s. 1880), 37; Frans E. (s. 1897), 36; Helda, Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Kustaa (s. 1899), 16; Uno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Reino (s. 1899), 49; Kustaa A. (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Juho J. (s. 1882); Oskar (s. 1885), 67; Viktor N. (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70; Johansson, Jalmari (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Iivari (s. 1893), 80; Juho V. (s. 1893), 179; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185; Matti (s. 1892), 184; Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

¹³¹ Diaari alkaa vuodesta 1924, ja virkatehtävät on kirjattu diaarin ensimmäiselle aukeamalle. Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

¹³² Etsivätoimiston esimies Rautanen mainitsee Vankeinhoito-lehdessä vuonna 1925, että erikoisperäänkuulutuksia painatetaan ainoastaan, jos erityisen tärkeästä karkurista etsintäkuulutus ei ehdi seuraaviin Poliisisanomiin ja tällöinkin vain karkaamisesta ilmoittaneen vankilan johtajan erillisestä pyynnöstä. A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinnittämiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69; Erikoisperäänkuulutuksia lähetettiin nimismiehille, järjestysmiehille, suojeluskunnille, rajavartiostolle, Etsivälle keskuspoliisille, poliisilaitoksille ja vankiloille. Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

Etsivätoimiston virkatehtävien pohjalta etsivätoimiston työt vaikuttavat painottuneen karkureihin liittyvään tiedottamiseen. Poliisisanomien päivittämisen ohella tehtäviin kuului muun muassa uutisen lähettäminen julkaistavaksi sanomalehdissä ”tärkeimmistä karkureista”¹³³, karkurin osoitetietojen hankkiminen ja välittäminen poliisiviranomaisille, poliittisten karkureiden pidätyksestä ilmoittaminen Etsivälle keskuspoliisille ja yleisesti raportointi oikeusministeriöön¹³⁴, jonka alaisuudessa etsivätoimisto toimi. Näiden ohella etsivätoimisto ylläpiti omaa kirjanpitoaan ja arkistoaan.¹³⁵ Virkatehtävissä ei mainita, että etsivätoimiston henkilökunnan tehtäviin kuuluisi karkureiden etsinnät käytännössä asuntoja tarkastamalla tai kiertelemällä kaupungilla karkurin perässä. Tutkimassani aineistossa on kuitenkin merkintöjä etsivätoimiston käytännön etsintätoimista, joista mainitaan vuonna 1925 myös Vankeinhoito-lehdessä.

Vuosina 1923–1928 etsivätoimiston esimiehenä toimi Helsingin keskusvankilan apulaisjohtaja Aleksis Rikhard Rubik Rautanen.¹³⁶ Esimies Rautanen korostaa Vankeinhoito-lehdessä vuonna 1925, ettei ”mikään ylimalkainen, umpimähkäinen etsintä” auta vankikarkurin löytämisessä, vaan toimiston tulee saada tietoonsa mahdollisimman tarkkoja osoitteita, ”kiintopaikkoja”, joihin etsintätoimet voidaan suunnata.¹³⁷ Etsivätoimiston tiedotteessa vuoden 1924 karkaustapauksista toimisto kertoo, että toimiston ”etsivä on hankkimiensa osoitteiden mukaan tarkastanut karkurien asunto- ja kiintopaikkoja” jopa yli 40 kertaa, sekä ”itse pidättänyt yhden vankikarkurin”.¹³⁸

Etsivätoimisto etsi neljää Tammisaaren karkuria Helsingin alueella. Vuoden 1922 aikana ”vankeinhoidon etsivä poliisi” kävi tarkastamassa Oskar Johanssonin (s. 1892) sisaruksen asunnossa useita kertoja, jos karkurista löytyisi jotain tietoa.¹³⁹ Urho Antikaisen (s. 1901) vanhempien asunnolla käytiin toistuvasti, ainakin vuonna 1923, tarkastamassa, onko karkuri

¹³³ Virkatehtäviin on lisätty tarkennus: ”Paikkakunnan lehteen uutinen, pääkaupungin lehtiin suuremmista”. Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

¹³⁴ Etsivätoimisto raportoi kuukausittain ”karanneista ja pidätetyistä” vankilatarkastajalle. Lisäksi oikeusministeriöön toimitettiin vuosittain vuosikertomus edellisestä toimintavuodesta. Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

¹³⁵ Lisäksi toimisto ilmoitti karkumatkan aikaisista rikoksista asianomaisille nimismiehille ja peruutti tuomion raukeamisen myötä rauenneiden etsintäkuulutusten Poliisisanomissa. Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

¹³⁶ Rautanen toimi vuonna 1920 vartijoiden kouluttajana Tammisaaren pakkotyölaitoksessa. Hän nousi vuonna 1948 Helsingin lääninvankilan johtajaksi ja toimi vuosina 1950–1954 Vankeinhoito-lehden päätoimittajana. Vuonna 1928 esimieheksi vaihtui keskusvankilan ensimmäinen apulaisjohtaja Arvo Linna. Vankeinhoito, 12/1923, 23; Vankeinhoito, 6/1928, 25; Nuorteva 1989, 181.

¹³⁷ A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinnittämiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69.

¹³⁸ ”Vankiloissa sattuneet karkaustapaukset”, Vankeinhoito 1/1925, 6.

¹³⁹ Joulukuulta 1922 etsivätoimiston luetteloon on kirjattu merkintä: ”Vankeinhoidon etsivä poliisi käynyt [sisaruksen] asunnossa useita eri kertoja vaan ei ole karkurista saanut mitään tietää”, Johansson, Oskar (s. 1892), 8, Ba:2, VEA, KA.

vanhempiansa luona.¹⁴⁰ Etsivätoimiston henkilökunta lähti ”henkilökohtaisesti etsimään” Aleksander Eskeliniä vuonna 1922.¹⁴¹ Eino V:n (s. 1900) tapauksessa etsivätoimisto kiersi etsimässä Einoa majatalosta ja sukulaisen asunnolta.¹⁴² Samoin Kustaan (s. 1899) tapauksessa luetteloon on kirjattu ”Etsitty, ei tavattu”.¹⁴³ Etsivätoimisto sijaitsi Helsingin Sörnäisissä¹⁴⁴, joten etsinnät Helsingin alueella Sörnäisissä (Antikaisen¹⁴⁵, Oskar Johanssonin¹⁴⁶ ja Kustaan¹⁴⁷ tapaukset) ja Pasilassa (Eskelinin¹⁴⁸ tapaus) eivät vaatineet etsivältä kovinkaan pitkää työmatkaa. Etsivätoimiston väki ei ollut ainoa viranomaistaho, jotka valvoivat työväenluokkaista Sörnäisten aluetta. Vuorisen mukaan ainakin 1920-luvun alussa Etsivän keskuspoliisin pääosaston etsivät kiersivät aluetta öisin.¹⁴⁹

Aineistossa on yksi viittaus etsintöihin Helsingin ulkopuolella. Heikin (s. 1892) tapauksessa vankeinhoidon etsivän poliisin kerrotaan pidättäneen karkurin Urjalassa paikallisen poliisilaitoksen avustamana 4.3.1926.¹⁵⁰ Vankeinhoito -lehden tiedotteessa mainitaankin, että etsivätoimiston ”erikoisen miehen” olisi tarkoitus ”myös tarpeen vaatiessa tehdä matkoja” paikkakunnille, mihin karkureiden on arveltu menneen.¹⁵¹ Näin ilmeisesti tehtiin Heikin tapauksessa.

Sinänsä vankeinhoidon palveluksessa olevien viranomaisten osallistuminen karanteen vangin etsintää ei ollut ennenkuulumatonta – Lähtiväthän vanginvartijat karanteen etsintöihin silloin, kun vanki karkasi heidän vartioimastaan laitoksesta. Vankeinhoidon etsivän poliisin nimike viittaisi toisaalta siihen, että nimikkeen kantaja toimisi nimenomaan poliisina, jolloin karkurin

¹⁴⁰ Merkintä joulukuulta 1923: ”Vankeinhoidon etsivä käynyt useammat kerrat tarkast. A. vanhemp. luona [osoite] vaan ei ole karkuria tavattu -”. Antikainen, Urho (s. 1901), 74, Ba:2, VEA, KA.

¹⁴¹ Kirjeeseen on kirjoitettu merkintä: ”Toimenpide: Etsittävä henkilökohtaisesti kiireimmiten ja annettava henkilökohtainen ilmoitus Fredriksbergin poliisikomisariolle.”, Vihdin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 29.9.1922, n:o 1315, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

¹⁴² Esimerkiksi tapauksesta laaditussa kuulusteluraportissa sukulaisen on kirjattu todenneen, että ”Vankeinhoidon Etsivä oli [karkuria] täällä aiemmin kyselty”, Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

¹⁴³ Kustaa (s. 1899), 16, Ba:2, VEA, KA.

¹⁴⁴ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13–14; ”Sörnäisten vankila”, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Museovirasto, 22.12.2009. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=939.

¹⁴⁵ Antikainen oli perheineen kotoisin Helsingin Sörnäisistä. Antikainen, Urho (s. 1901), 74, Ba:2, VEA, KA.

¹⁴⁶ Oskar Johansson oli kotoisin Helsingin Sörnäisistä. Johansson, Oskar (s. 1892), 8, Ba:2, VEA, KA.

¹⁴⁷ Kustaa (s. 1899), 16, Ba:2, VEA, KA.

¹⁴⁸ Eskelinin etsinnät tehtiin ”Fredriksbergissä”, mikä on Pasilan vanha ruotsinkielinen nimitys. Vihdin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 29.9.1922, n:o 1315, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

¹⁴⁹ Vuorinen 2023, 113.

¹⁵⁰ ”Vankeinh. ets poliisi pidätti [karkurin] 4/III -26 kello 6,10 l.p. Urjalan pit. [osoite] Toijalan poliisi.lan avustamana.”, Heikki (s. 1892), 44, Ba:2, VEA, KA.

¹⁵¹ ”Oli tarkoitus, että mainittu henkilö myös tarpeen vaatiessa tekee matkoja, mutta tähän mennessä ei ole vielä sattunut mitään sellaista tapausta, että häntä olisi voitu matkalle lähettää –”. Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

asuntojen tarkastukset, pidätykset ja kuulustelut sopivat työnkuvaan. Nimikettä käyttäneen Edvard Roineen palkkaamisesta tai tehtävänkuvasta ei ole tarkempaa tietoa. Ei ole varmaa, palkattiinko Roine oikeusministeriön alaiseen etsivätoimistoon toteuttamaan nimenomaan poliisin tehtävää, kenties aiempaan työkokemukseensa pohjautuen, vai toimiko Roine edelleen vankilan vartijana. Toisaalta yleisesti 1920-luvun aikana Suomen poliisitoiminta eriytyi voimakkaammin omaksi ammatikseen, jossa vaadittiin tiettyjä erityistaitoja. Poliiseille ei vielä 1920-luvun alussa ollut sitovia pätevyysvaatimuksia ja koulutustaso yleisesti oli alhainen.¹⁵² Työkokemukseen pohjannut pätevyys oli siten yleistä poliisissa 1900-luvun alussa. Edvard Roineellakaan ei ollut taustallaan muuta koulutusta kuin kansakoulu.¹⁵³ Suhteessa aikakauteensa Roine olisi taustallaan voinut toimia myös poliisina.

Etsivätoimisto on ilmeisesti toimintansa alussa käyttänyt itsestään nimitystä ”etsivä osasto” ”etsivän toimiston” ohella. Vuosien 1921–1925 karkuriluettelossa käytetty alaotsikko ”Etsivän toimiston toimenpiteitä ja muistutuksia” vaihtuu hetkellisesti muotoon ”Etsivän osaston toimenpiteitä ja muistutuksia”.¹⁵⁴ Etsiviä, eli ”rikosten selvittämiseen erikoistuneita poliisimiehiä”, oli Tuija Hietaniemen mukaan toiminut käytännössä omana osastonaan jo 1860-luvun kuluessa Helsingin poliisilaitoksella. Virallisesti Suomen suurimpien kaupunkien poliisilaitoksiin perustettiin näistä erikoistuneista poliiseista koostuvat etsivät osastot 1800-luvun loppuun mennessä.¹⁵⁵ Etsivätoimiston perustamisen ideana on saattanut siten olla poliisilaitosten etsiviä osastoja vastaavan osaston perustaminen vankeinhoidon tarpeisiin. Vankeinhoito -lehden mukaan etsivätoimiston nimi vakiintui muotoon ”Vankeinhoidon Etsivätoimisto Helsingin keskusvankilassa” vuonna 1923.¹⁵⁶ Vielä vuonna 1930 yhdessä etsivätoimistolle lähetetyssä virkatodistuksessa etsivätoimistoa nimitetään ”etsiväksi osastoksi”¹⁵⁷, joten ilmeisesti nimityksiä käytettiin ajoittain synonyymeina.

Toimiston esimies Rautanen kertoo Vankeinhoito-lehdessä vuonna 1925 etsivätoimiston perustamisen tavoitteena olleen kaikkien vankikarkureiden etsimiseen kuuluvien toimenpiteiden keskittäminen ”yhden elimen käsiin”.¹⁵⁸ Kenties karanneet vangit olivat luonteeltaan ongelma, mikä vaati vankeinhoidon ja poliisin välistä sujuvaa yhteistyötä. Tällöin toimenpiteiden ja tiedonkeruun keskittäminen yhteen, näiden viranomaisten välille asettuvaan paikkaan, on

¹⁵² Jansson 2018, 49, 53.

¹⁵³ Roine, Edvard, Matrikkeli 1919–1929, 32, Ba:1, Helsingin keskusvankilan arkisto II, KA.

¹⁵⁴ Sivut 28–151, Ba:2, VEA, KA.

¹⁵⁵ Lainaus sivulta 25. Hietaniemi 1995, 24–25, 30.

¹⁵⁶ Vankeinhoito, 1/1923, 23.

¹⁵⁷ Paimion kirkkoherranviraston virkatodistus, ”Vankeinhoidon etsivän osaston pyynnöstä”, 1930, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

¹⁵⁸ A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinniottamiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69.

kenties nähty tarpeellisena. Toimisto mahdollisesti perustettiin siten helpottamaan tiedonkulkua viranomaistahojen välillä. Toimiston työ ei ollut kuitenkaan pelkkää tiedonkeruuta tai tiedottamista. Ainakin 1920-luvun alkupuoliskolla toimiston ”etsivä poliisi” teki jopa pidätyksiä, toimistoa nimitettiin myös ”etsiväksi osastoksi” ja etsivätoimiston työlle oli keskeistä poliisin sisäisen tiedotuskanavan, Poliisisanomien, päivittäminen. Toimisto oli siten vankeinhoidon alainen toimija, mutta sijoittui toimintatavoiltaan vankeinhoidon ja poliisin välimaastoon.

Tiedottamisen ohella etsivätoimiston työlle oli keskeistä tiedon kerääminen, mistä osoitteiden hankkiminenkin kertoo. Antti Häkkinen on huomauttanut irtolaisia koskevista aineistoista, että niin poliisi-, terveys- kuin oikeusviranomaistenkin valvonnan logiikkaan kuului ”mahdollisimman yksityiskohtaisten ja luotettavien tietojen hankkiminen” epäillyistä. Tietoja hankittiin valvonnan kohteen ”henkilötiedoista, taustasta, asuinpaikasta, ammatista ja sukulaisuussuhteista”.¹⁵⁹ Etsivätoimiston keräämät tiedot noudattavat samankaltaista kaavaa, vaikkakin etsivätoimiston intressit tiedonkeruussa olivat suppeammat, kuin Häkkisen kuvailemissa aineistoissa.¹⁶⁰ Etsivätoimisto keskittyi sellaisten tietojen hankkimiseen, mitkä voisivat edesauttaa vangin olinpaikan selvittämistä ja siten vangin pidättämistä.

Vangin kotipaikkakunta ja vangin tuttavat kyseisellä paikkakunnalla olivat keskeisin tutkimuskohde. Kaikissa tutkimissani tapauksissa jäljityksen ensimmäisiä toimenpiteitä olivat kirjeet vangin kotipaikkakunnan nimismiehelle ja kirkkoherranvirastolle.¹⁶¹ Kustaa A:n (s. 1891) tapauksesta säilyneessä Vankeinhoidon etsiväpoliisi Roineen kirjeessä kotipaikkakunnan nimismiehelle toimitetaan karkurin tiedot ja tuntomerkit. Samalla pyydetään, että karkuria ”tarkoin etsittäisiin” alueelta ja toimitettaisiin takaisin Tammisaaren pakkotyölaitokseen.¹⁶² Tämä hyvin tyypillinen etsintäpyyntö kertoo etsivätoimiston paikasta viranomaiskentällä. Etsivätoimisto keskitti kirjanpitoonsa karkurin tiedot niin vankilasta, kirkkoherranvirastosta kuin poliisilaitokseltakin, ja välitti tietoa viranomaisten välillä.

¹⁵⁹ Häkkinen 2023, 27.

¹⁶⁰ Häkkisen mukaan irtolaisia käsittelevät dokumentit sisältävät tyypillisesti koosteen henkilön elämäkerrasta, joissa käsitellään muun muassa lapsuuden olosuhteita. Häkkinen 2023, 27–28.

¹⁶¹ Emil (s. 1891), 25; Uuno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7; Eino V. (s. 1900), 30; Einar (s. 1899), 32; Juho H. (s. 1896), 34; Frans (s. 1880), 37; Frans E. (s. 1897), 36; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Kustaa (s. 1899), 16; Uuno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Reino (s. 1899), 49; Kustaa A. (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Juho J. (s. 1882); Oskar (s. 1985), 67; Viktor N. (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Iivari (s. 1893), 80; Juho V. (s. 1893), 179; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185; Matti (s. 1892), 184; Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

¹⁶² Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Euran piirin nimismiehelle, 8.1.1922, Kustaa A. (s. 1891), Ha:1, VEA, KA.

Etsintäpyyntöihin ei välttämättä vastattu, jolloin etsivätoimiston täytyi perustella pyyntöjään. Esimerkiksi Toivo Suotailan (s. 1897) tapauksessa etsivätoimisto lähetti kotipaikkakunnan nimismiehelle useita pyyntöjä etsiä karkuria alueelta, jotka jäivät vaille vastausta. Kolmannessa lähettämässään kirjeessä vuonna 1924 etsivätoimisto perusteli toimintaansa seuraavasti: ”- - syytä on epäillä, että hän oleskelee paikkakunnalla sukulaisiensa, tahi tuttavien luona, tahi että he hänen olinpaikasta voivat jotakin tietää - -”.¹⁶³ Etsivätoimisto oletti siten Suotailan tapauksessa, että karkuri on hyvin voinut palata kotipaikkakunnalleen ja lähipiirinsä suojiin. Samoin Uunon (s. 1898) tapauksessa vankeinhoidon etsiväpoliisi Roine perustelee etsintäpyyntöään sillä, että karkuri voi edelleen ”mahdollisesti kotiseudullaan piileksiä” tai että paikkakunnalta ”saatavan tuntemuksen perusteella” hänen nykyinen olinpaikkansa voi selvitä.¹⁶⁴ Myös Gustaf Heikkilän tapauksessa etsivätoimisto erikseen painotti kirjeessään nimismiehelle, että on vielä ”mahdollista, että karkuri pistäytyy kotipaikkakunnallaan”, joten karkurin asiaan tulisi edelleen kiinnittää ”tarkkaa huomiota”.¹⁶⁵ Karkurin ”kiintopaikkoja” etsittiin siten etenkin kotipaikkakunnalta, lähisukulaisilta ja muilta tuttavilta.

Kotipaikkakunnan kirkkoherranvirastolta selvitettiin, onko vanki edelleen merkitty eläväksi ja kyseisellä paikkakunnalla asuvaksi. Kirkkoherranvirastolta saatettiin pyytää muitakin paikkakunnalla kiertäviä tietoja vangista. Esimerkiksi Aleksander Suokaksen (s. 1894) tapauksessa kysyttiin, onko vanki edelleen elossa ja paikkakunnalla kirjoilla sekä onko virastolla ”mahdollisesti jotain muuta tietoa hänestä”.¹⁶⁶ Gustaf Heikkilän jäljityksessä vankeinhoidon etsiväpoliisi Roine kysyi kirkkoherranvirastolta tarkemmin ”selvitystä Heikkilän siellä asuvista lähemmistä omaisista ja sukulaisista sekä ilmoituksen kaikista muista tiedoista”, jotka voisivat helpottaa vangin etsintöjä tai joita kirkkoherranvirastolla on käytettävissään.¹⁶⁷ Kirkkoherranvirastoilta varmistettiin, ettei karkuri ollut muuttanut tai kuollut. Samalla pyrittiin keräämään paikallisyhteisössä mahdollisesti kiertäviä tietoja karanneesta. Lisätietoja saatettiin kysyä myös nimismieheltä.¹⁶⁸ Tutkinnan suuntaaminen karkurin lähipiiriin nostetaan esiin

¹⁶³ Etsivätoimisto myös korostaa, että vangin on varmistettu olevan kirjoilla paikkakunnalla edelleen.

Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Kärkölän ja Kosken piirin nimismiehelle, 5.2.1924, n:o 37, Suotaila, Toivo (s. 1897), Ha:3, VEA, KA.

¹⁶⁴ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Punkalaitumen nimismiehelle, 1.7.1922, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

¹⁶⁵ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Viipurin piirin nimismiehelle, 25.4.1924, n:o 169, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1, VEA, KA.

¹⁶⁶ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Impilahden kirkkoherranvirastolle, 10.7.1922, Suokas, Aleksander (s. 1894), Ha:3, VEA, KA.

¹⁶⁷ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Viipurin maaseurakunnan kirkkoherranvirastolle, 15.8.1922, n:o 185, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1, VEA, KA.

¹⁶⁸ Arttur Siveniuksen (s. 1889) jäljityksestä säilyneessä etsivätoimiston kirjeessä kotipaikkakunnan nimismiehelle kysytään yksinkertaisesti, onko kyseisestä karkurista tietoa seudulla. Samassa kirjeessä kysytään

Vankeinhoito-lehden tiedotteessa, jossa etsivätoimisto neuvoo vankiloiden henkilökuntaa etsimään tietoa ”karkurin omaisista tahi hyvistä ystäväistä” esimerkiksi ”karkurin jälkeensä jättämistä kirjeistä”.¹⁶⁹

Kaikista aineistoni karkureista lähetettiin kirjeet paikkakunnan nimismiehelle, poliisiviranomaisille sekä kirkkoherranvirastoon etsintöjen alkuvaiheessa.¹⁷⁰ Sen lisäksi, että kirjeillä kerättiin tietoa karkurin mahdollisesta olinpaikasta, pyynnöllä varmistettiin, että karkuri oli edelleen kateissa. Kirjeellä saatettiin tiedustella sitä, olivatko etsintätoimet kotiseudulla edenneet. Esimerkiksi Uunon (s.1898) tapauksessa kotipaikkakunnan nimismies vastaa etsivätoimistolle, että Uunoa on paikkakunnalla ”karkaamisestaan asti yhtämittäisesti etsitty ja koitettu saada selville oleskelupaikkaansa”.¹⁷¹ Etsivätoimiston yhteydenotto ei siten välttämättä käynnistänyt karkurin etsintöjä kotiseudulla, vaan tieto karkaamisesta oli kulkenut paikallisviranomaisille jo vuosia aiemmin. Tikan mukaan suojeluskunnat etsivätkin vankileirien karkureita ja taisteluiden jälkeen metsiin piiloutuneita kaartilaisia, joko poliisin apuna tai omin päin, vielä ”vuosikausia” sisällissodan jälkeen.¹⁷²

Tiedonkulku etsivätoimiston ja paikallisviranomaisten välillä ei aina ollut mutkatonta. Kuten edellä annetuissa esimerkeissä, etsivätoimisto ei aina saanut vastausta kotipaikkakunnan nimismiehiltä. Esimerkiksi vuonna 1920 karanneen Kallen (s. 1897) tapauksessa ensimmäinen kysely kotipaikkakunnan nimismiehelle lähetetään tammikuussa 1922. Pyyntö uusitaan helmikuussa 1924, ja vasta tuolloin saadaan ilmoitus, ettei karkuria ole tavattu alueella. Kirjeessä nimismies arvelee vangilla olevan sukulaisia Helsingissä. Etsivätoimisto pyytää tarkennusta vangin sukulaisten tietoihin, mutta vastausta ei jälleen kuulu.¹⁷³ Tietoja vangin sukulaisista

myös toisen samalta seudulta kotoisin olleesta karkurista. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Viipurin ja Nuijamaan pitäjän nimismiehelle, 13.1.1928, n:o 7 ja Viipurin piirin nimismiehenkonttorin vastaus, 2.2.1928, Sivenius, Arttur (s. 1889), Ha:3, VEA, KA.

¹⁶⁹ Nämä tiedot tulisi toimittaa etsivätoimistolle. Vankeinhoito, 12/1921, 14.

¹⁷⁰ Kirje kirkkoherranvirastoon lähetettiin usein poliisiviranomaisille lähetetyn kirjeen jälkeen. Emil (s. 1891), 25; Uno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7; Eino V. (s. 1900), 30; Einar (s. 1899), 32; Juho H. (s. 1896), 34; Frans (s. 1880), 37; Frans E. (s.1897), 36, Helda, Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Kustaa (s. 1899), 16; Uno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Reino (s. 1899), 49; Kustaa A. (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Juho J. (s. 1882), 64; Oskar (s. 1885), 67; Viktor N. (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70, Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Iivari (s. 1893), 80, Juho V. (s. 1893), 179; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185; Matti (s. 1892), 184; Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

¹⁷¹ Punkalaitumen piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.8.1922, Uno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

¹⁷² Tikka 2008, 193.

¹⁷³ Kalle (s. 1897), 70, Ba:2, VEA, KA.

pyydetään uudelleen vuonna 1928¹⁷⁴, ja vasta tuolloin etsivätoimisto saa nimismiehen arvion siitä, missä karkuri saattaa oleskella.¹⁷⁵ Tietojen saamisessa kesti kuusi vuotta. Tutkinnat eivät siten edenneet välttämättä kovinkaan nopeasti, ja tietoja karkurista kerättiin useiden vuosien ajan.

Edellä käsitellyistä esimerkeistä voi päätellä, että etsivätoimisto suuntasi etsintänsä ensisijaisesti vangin kotipaikkakunnalle, josta pyrittiin joko löytämään karkurin piilopaikka tai vähintäänkin tietoa siitä, missä karkuri saattaa olla. Toistuvilla etsintäpyynnöillä paikallisviranomaisille etsivätoimisto pyrki varmistamaan, että karkureita edelleen etsittiin vangin kotiseudulla. Esimies Rautanen mainitseekin Vankeinhoito-lehdessä, että ”jos tahdomme saada poliisiviranomaiset etsimään karkureitamme”, on heidän huomionsa erikseen kiinnitettävä tapauksiin. Poliisisanomissa etsintäkuulutettujen määrät nousivat useisiin satoihin, joten etsinnät olivat ”toivottomia” ilman karkurista saatavia tarkkoja osoitteita, mistä tietoa voitaisiin kerätä.¹⁷⁶ Kuten tiedotteessa vuonna 1921 kuvaillaan, etsivätoimisto todella oli ”alituisesti” yhteydessä viranomaisiin karkureiden asioista.¹⁷⁷ Paikallisviranomaisten yhteistyö tiedonkeruussa ja etsinnöissä oli etsivätoimiston työn onnistumisen kannalta välttämätöntä, sillä Suomen laajuudelle levittyviä etsintöjä ei voitu toteuttaa pienellä henkilökunnalla Helsingistä käsin. Etsivätoimiston keinot tehtävänsä toteuttamiseksi vaikuttavat olleen tiedottaminen, tiedon kerääminen ja käytännön etsinnät vankeinhoidon omana ”etsivänä poliisina”.

Tammisaaren karkureiden tapauksissa ”alituista” yhteydenpitoa paikallisviranomaisiin pidettiin pääasiassa vain 1920-luvun alkuvuosina. Poliisisanomien etsintäkuulutuksen jälkeen uusia etsintäpyyntöjä lähetettiin vain harvoin. Tulee huomioida, että tämä vuoden 1924 jälkeinen tauko kirjeenvaihdossa on voinut johtua toimiston työntekijöiden vaihtelevista tavoista kirjata ylös lähettämiään kirjeitä.¹⁷⁸ Toisaalta esimerkiksi Frans E:n (s. 1897) tapauksessa vaikuttaa siltä, että uusia toimenpiteitä ei jäljityksessä tosiaan tehty ennen 1930-lukua. Vaikka kahdentoista vuoden kuritushuonetuomion saaneen Frans E:n voisi ajatella olleen etsivätoimistolle tärkeä

¹⁷⁴ Kirjeessä viitataan 1.3.1924 lähetettyyn kirjeeseen, joka on karkuriluettelon mukaan tiedustelu vangin sukulaisista. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Heinolan piirin nimismiehelle, 13.1.1928, n:o 8, Kalle (s. 1897), Ha:4; Kalle (s. 1897), 70, Ba:2, VEA, KA.

¹⁷⁵ Heinolan piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 8.8.1928, n:o 262, Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA.

¹⁷⁶ A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinnittämiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69.

¹⁷⁷ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13–14.

¹⁷⁸ Aiemmin mainitsemani poikkeukset voivat olla yksittäisen työntekijän tekemiä merkintöjä, joita muut työntekijät eivät tehneet. Osa merkinnöistä on mahdollisesti tehty vain toimiston diaariin eikä karkuriluetteloon. Toimiston virkatehtävissä työntekijää ohjeistetaan päivittämään nimenomaan toimiston diaaria lähetetyistä ja vastaanotetuista kirjeistä. Karkurin nimikoteloista ei määritellä, mitä asiakirjoja koteloidessa tulisi säilyttää. Virkatehtävät, A:2, VEA, KA.

jäljityskohde, ei aineistoissa mainita enää uusia tiedusteluja 1920-luvulta vuoden 1924 etsintäkuulutuksen jälkeen.¹⁷⁹ Seuraava kirjaus tapauksessa tehdään vasta vuonna 1930.¹⁸⁰ Tuolloin karkurin kotipitäjästä saapuneesta sukuselvityksestä saadaan tietää, että karkuri kuoli jo vuonna 1925.¹⁸¹ Jos kuolema todettiin kotiseudulla vuonna 1925, olisi etsivätoimisto todennäköisesti saanut tämän tietoonsa aiemmin, jos kyselyitä kotiseudulle olisi tehty ennen vuotta 1930. Näin ei siten ilmeisesti toimittu. Tämä seikka toistuu useassa tapauksessa: uutta tietoa karkurista ei hankittu, tai saatu, ennen 1930-luvun alkua. Näin oli yhteensä 21 tapauksessa, mikä on hieman yli puolet (55 %) kaikista tutkimistani tapauksista.¹⁸² Poikkeuksina ovat Kallen (s. 1897) tapaus, jossa etsintäpyyntö uusittiin vuonna 1928¹⁸³, sekä Vilhon (s. 1898)¹⁸⁴, Einon (s. 1899)¹⁸⁵ ja Arttur Siveniuksen¹⁸⁶ tapaukset.

Aineistoni etsinnöistä siten joka toinen kesti vuosikymmenen tai jopa pidempään. Jäljityksissä, jotka ulottuivat 1930-luvun loppupuolelle, on muutamia yhdistäviä tekijöitä ja toimintatapoja, jotka eroavat 1920-luvun jäljitystoiminnasta. Näitä käsittelen seuraavaksi, ja samalla sijoitan etsinnät 1920–30-luvun Suomen poliittiseen kontekstiin.

2.3 ”Useista etsiskelyistä huolimatta häntä ei ole tavattu”: Yli vuosikymmenen pituiset jäljitykset Valkoisessa Suomessa

Vuosina 1918–1920 Tammisaaresta karanneiden vankien tapauksia ratkottiin etsivätoimistossa jälkikäteen. Vaikka etsivätoimisto perustettiin vuonna 1921, useassa tapauksessa ensimmäiset tiedustelut tehtiin vasta vuoden 1922 tammikuussa.¹⁸⁷ Vuonna 1918 karanneiden suhteen tämä

¹⁷⁹ Frans E (s. 1897), 36, Ba:2; Frans E. (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

¹⁸⁰ Karkurin kansion kansilehdelle on kirjattu ”19/5-30 kuollut”. Kansilehti, Frans E. (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

¹⁸¹ Frans E:n nimen viereen on piirretty ristimerkki. Sukuselvitys, 14.5.1930, Frans E. (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

¹⁸² Tyypillisesti tieto, mitä etsivätoimistolle lähetettiin, oli tieto pidätyksestä. Luku ei sisällä 1920-luvun aikana pidätettyjä tai kuolleita. Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Antikainen, Urho, 74; Suotaila, Toivo, 61; Johanssen, Jalmar, 75; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Heikkilä, Gustaf, 185; Matti (s. 1892), 184; Frans (s. 1880), 37; Kustaa (s. 1899), 16; Uno (s. 1898), 52; Juho (s. 1898), 55; Kustaa A (s. 1891), 57; Juho V (s. 1893), 179; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Frans E. (s. 1897), 36; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3, Ba:2, VEA, KA.

¹⁸³ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Heinolan piirin nimismiehelle, 13.1.1928, n:o 8, Kalle (s. 1897), Ha:4; Kalle (s. 1897), 70, Ba:2, VEA, KA.

¹⁸⁴ Vilhon tapauksessa ilmeisesti hankittiin papintodistus karkurista vuonna 1929. Papintodistus, Vironlahden seurakunnan kirkkoherranvirasto, 8.12.1929, Vilho (s. 1898), Ha:1, VEA, KA.

¹⁸⁵ Einon (s. 1899) tapauksessa kysely nimismiehelle lähetettiin vuonna 1927, Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Luopioisten piirin nimismiehelle, 23.6.1931, n:o 335, lähetetty edelleen poliisikonstaapelille Vehkajärvellä 9.4.1927, palautettu Vankeinhoidon etsivätoimistolle 30.4.1927, Eino (s. 1899), Ha:2; Eino (s. 1899), Ba:2, VEA, KA.

¹⁸⁶ Arttur Siveniuksen tapauksessa lähetettiin tiedustelukirje vuonna 1928, Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, Ba:2; Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Viipurin ja Nuijamaan pitäjän nimismiehelle, 13.1.1928, n:o 7, Sivenius, Arttur (s. 1889), Ha:3, VEA, KA.

¹⁸⁷ Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Suotaila, Toivo, 61; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Frans (s. 1880), 37; Emil (s. 1891), 25; Uno A. (s. 1900), 27; Einar (s. 1899), 32; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Uno (s.

merkitsi melkein neljän vuoden aikaväliä karkaamisesta etsintöjen käynnistymiseen etsivätoimistolla. Lisäksi, kuten aiemmin käsitellyssä Kallen (s. 1897) tapauksessa, tiedonkulussa viranomaisten välillä saattoi kestää pitkiäkin aikoja. Etsintöjä pitkitti mahdollisesti ihan vaan se, että uusia, kiireellisempiä karkaustapauksia tuli joka vuosi vanhojen selvittämättömien tapauksien rinnalle. Paikallispoliisilla oli ratkottavanaan todennäköisesti paljon muita ja huomattavasti ajankohtaisempia asioita, olihan pelkästään Poliisisanomissa satoja muitakin ratkaistavia tapauksia. Etsivätoimiston pitikin ajoittain perustella kirjeissään etsimisen jatkuvaa tarvetta. Seuraavaksi pitkiä jäljityksiä tarkastellaan kymmenen tapauksen kautta, jotka jatkuivat ainakin 1930-luvun lopulle.

Etsivätoimiston henkilökansioissa on säilynyt kirjeenvaihtoa ja asiakirjoja vuosilta 1929–1937, joilla on pyritty sulkemaan edelleen avoinna olleita vanhoja Tammisaaren karkaustapauksia. Vuonna 1929 etsivätoimisto vastaanotti papintodistuksen Vilhosta (s. 1898)¹⁸⁸ ja virkatodistuksen Aleksander Eskelinistä (s. 1886)¹⁸⁹, vuonna 1930 sukuselvitykset Oskar Johanssonista (s. 1892)¹⁹⁰ ja Frans E:stä (s. 1897)¹⁹¹ sekä virkatodistuksen Fransista (s. 1880)¹⁹², vuonna 1932 papintodistukset Jalmar Johanssenista (s. 1892)¹⁹³ ja Väinön (s. 1894) tiedot kirkonkirjoista¹⁹⁴, vuonna 1933 sukuselvityksen Uunosta (s. 1898)¹⁹⁵, vuonna 1934 sukuselvityksen Urho Antikaisesta (s. 1900)¹⁹⁶ sekä vuonna 1936 sukuselvityksen Väinö Jokisesta (s. 1890)¹⁹⁷ ja Juho H:sta (s. 1896)¹⁹⁸. Todistuksen tai selvityksen hankkimisen jälkeen tapauksia pyrittiin sulkemaan varmistamalla aiemmin toimistolle saapuneita tietoja ja pyytämällä paikallisilta poliisiviranomaisilta karkurin lähisukulaisten kuulusteluja.

1898), 52; Juho (s. 1898), 55; Kustaa A (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Viktor (s. 1884), 63; Juho J. (s. 1882), 64; Oskar (s. 1885), 67; Viktor N. (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70; Heikki (s. 1892), 44; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7; Juho H. (s. 1896), 34, Ba:2, VEA, KA.

¹⁸⁸ Vironlahden seurakunnan kirkkoherranviraston papintodistus, 8.12.1929, Vilho (s. 1898), Ha:1, VEA, KA.

¹⁸⁹ Virkatodistus, n:o 1380, 11.12.1929, toimitettu ”Vihdin piirin nimismiehen pyynnöstä”, Aleksander Eskelin (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

¹⁹⁰ Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranviraston sukuselvitys ”oikeutta varten”, 13.5.1930, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

¹⁹¹ Maarian kirkkoherranviraston sukuselvitys, 14.5.1930, Frans E. (s. 1897), Ha:2, VEA, KA.

¹⁹² Paimion kirkkoherranviraston virkatodistus, ”Vankeinhoiton etsivän osaston pyynnöstä”, 1930, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

¹⁹³ Viipurin maaseurakunnan papintodistus, 2.12.1932; Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan papintodistus 3.12.1932, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

¹⁹⁴ Ote kirkonkirjasta, 24.11.1932, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

¹⁹⁵ Sukuselvitys ”Vankeinhoito-asioita varten”, 9.1.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

¹⁹⁶ Helsingin sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranviraston sukuselvitys ”oikeutta varten”, 31.8.1934, Urho Antikainen (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

¹⁹⁷ Helsingin sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranviraston sukuselvitys ”oikeutta varten”, 18.3.1936, Väinö Jokinen (s. 1890), Ha:1, VEA, KA.

¹⁹⁸ Pälkäneen kirkkoherranviraston sukuselvitys, 10.4.1936, Juho H. (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

Vuonna 1936 Juho H:n (s. 1896) tapauksesta säilyneessä kirjeessä etsivätoimisto pyytää kirkkoherranvirastolta sukuseelvitystä, josta selviäisi ”hänen vanhempansa, veljiensä ja sisartensa nimet sekä heidän nykyiset olinpaikkansa” ja muita mahdollisia tietoja ”vankikarkurin nykyisestä olinpaikasta”.¹⁹⁹ Todistukset tyypillisesti sisälsivätkin tiedot karkurin elävistä ja kuolleista lähisukulaisista, heidän asuinpaikoistaan, siviilisäädystään ja ammasteistaan. Juho H:n tapauksessa etsivätoimisto lähetti kirjeen myös paikalliselle kunnallislautakunnan esimiehelle, jossa tiedusteltiin, ”onko teillä mahdollisesti tietoa tai oletteko esim. kulkupuheista tai muuta kuulleet siitä, missä mainittu [karkuri] nykyään oleskelee tai on oleskellut vankilasta karkaamisensa jälkeen”.²⁰⁰ Sama kirje lähetettiin saman vuoden aikana kunnallislautakuntaan Eskelinistä (s. 1886)²⁰¹, Fransista (s. 1880)²⁰² ja Vilhosta (s. 1898)²⁰³. Sama kirje lähetettiin todennäköisesti myös Karlin tapauksessa paikkakunnalta saapuneen vastauksen perusteella.²⁰⁴

Lisäksi etsivätoimisto vastaanotti virkatodistuksen Seth Heldanista (s. 1895)²⁰⁵, mutta arkistossa ei ole tietoa, mitä toimenpiteitä tietojen saapumisen jälkeen tehtiin. Väinö Jokisen (s. 1890) tapauksessa pyydettiin poliisilaitoksen selvitystä liittyen väitteisiin, että karkuri oli poistunut maasta passin turvin. Samalla välitettiin paikkakunnalla asuvan karkurin tuttavien tiedot.²⁰⁶

Karkurin lähisukulaisien kuulusteluja pyydettiin vuosina 1932–1934 paikalliselta poliisilaitokselta tai nimismieheltä Oskar Johanssonin (s. 1892)²⁰⁷, Jalmar Johanssenin (s.

¹⁹⁹ Jäljennös Vankeinhoidon etsivätoimiston kirjeestä Pälkäneen kirkkoherranvirastolle, 2.4.1936, Juho H. (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

²⁰⁰ Jäljennös Vankeinhoidon etsivätoimiston kirjeestä Pälkäneen kunnallislautakunnan esimiehelle, 2.4.1936, Juho H. (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

²⁰¹ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Vihdin kunnallislautakunnalle, 3.3.1936, Aleksander Eskelin (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

²⁰² Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Paimion pitäjän kunnallislautakunnan esimiehelle, 19.3.1936, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁰³ Jäljennös Vankeinhoidon etsivätoimiston kirjeestä Virolahden pitäjän kunnallislautakunnan esimiehelle, 21.12.1936, Vilhosta (s. 1898), Ha:2, VEA, KA.

²⁰⁴ Kirjeessä mainitaan, ettei tietoa karkurista ole antaa edes huhupuheina. Pyhäjärven kunnan kunnantoimiston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 2.4.1937, n:o 539, Karl (s. 1900), Ha:3, VEA, KA.

²⁰⁵ Helsingin pohjoisen suomalaisen seurakunnan kirkkoherranviraston virkatodistus ”viranomaisia varten”, n:o 25, 9.3.1937, Heldan, Seth (s. 1895), Ha:1, VEA, KA.

²⁰⁶ Jäljennös Vankeinhoidon etsivätoimiston kirjeestä Helsingin kaupungin poliisilaitokselle, huhtikuussa 1936, Väinö Jokinen (s. 1890), Ha:1, VEA, KA.

²⁰⁷ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle, 23.11.1932, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

1892)²⁰⁸, Väinön (s. 1894)²⁰⁹, Uunon (s. 1898)²¹⁰ ja Urho Antikaisen (s. 1900)²¹¹ tapauksissa. Kirjeet alkavat karkurin tiedoilla ja karkaamisen ajankohdalla, sekä erilaisilla variaatioilla lauseesta: ”Useista etsiskelyistä huolimatta häntä ei ole tavattu”²¹². Kirjeissään paikallispoliisille etsivätoimisto viittaa kirkkoherranvirastoista saatuihin tietoihin nimetessään ne sukulaiset, joita tulisi kuulustella. Kuulusteluiden sisältö keskittyi esimerkiksi Uunon (s. 1898) tapauksessa siihen, missä karkurin sukulaiset asuivat ja työskentelivät, olivatko he nähneet karannutta sukulaistaan ja mitä tietoja heillä oli karkurin mahdollisesta olinpaikasta.²¹³

Kaikkien yllä mainittujen karkureiden tapauksissa karkurin tuomiot olisivat rauenneet vuosien 1938–1950 aikana.²¹⁴ Etsivätoimistolla oli selkeät aikarajat, mihin mennessä tapaukset tuli selvittää, ennen kuin tuomiot vanhenivat. Osassa tapauksista, joissa arveltiin karkurin joko kuolleen tai paenneen Neuvosto-Venäjäälle, tämä tieto pyrittiin virallisesti varmistamaan ennen tuomion raukeamista.²¹⁵ Tapaukset pyrittiin siten sulkemaan keräämällä karkureiden lähisukulaisten tietoja (selvitykset kirkkoherranvirastolta, sukulaisten kuulustelut

²⁰⁸ Jäljennös Vankeinhoidon etsivätoimiston kirjeestä Viipurin kaupungin etsivälle osastolle, 31.12.1932, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

²⁰⁹ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Ulvilan piirin nimismiehelle, 31.12.1932, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

²¹⁰ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Urjalan piirin nimismiehelle, 28.1.1933, n:o 30; Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle, 20.12.1933; Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Punkalaitumen piirin nimismiehelle, 19.1.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

²¹¹ Vankeinhoidon etsivätoimiston toimesta Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle toimitettu kirje, 25.9.1934, n:o 128, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

²¹² Uunon (s. 1898) ja Antikaisen (s. 1901) tapauksissa kirjeet ovat kirjoitusasultaan hieman erilaisia, mutta tiedoiltaan sisältö on vastaava. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Urjalan piirin nimismiehelle, 28.2.1933, n:o 30, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

²¹³ Uunon tapauksessa kuulusteltiin karkurin sukulaisia kolmelta eri paikkakunnalta. Poliisikuulustelupöytäkirja 2.2.1933, sekä Punkalaitumen nimismiehen saatekirje kuulustelupöytäkirjaan Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 6.2.1933; Poliisikuulustelupöytäkirja 4.4.1933, sekä Urjalan piirin nimismiehen lähete Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.4.1933; Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 27.3.1938, n:o 964/I, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

²¹⁴ Ensimmäisenä olisi rauennut Väinön (s. 1894) ja Karlin (s. 1900) tuomiot vuonna 1938 ja viimeisenä Uunon (s. 1898) tuomio vuonna 1950. Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Frans (s. 1880), 37; Uuno (s. 1898), 52; Karl (s. 1900), 23; Vilho (s. 1898), 7; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Väinö (s. 1894), 14; Frans E. (s.1897), 36; Ba:2, VEA, KA.

²¹⁵ Ulkomaille paenneiden tiedot varmistettiin lopulta Etsivältä keskuspoliisilta (kts. käsittelyluku 4). Jalmar Johanssenin (s. 1892) tapauksessa Vankeinhoitolaitoksen johdolta pyydettiin lupaa poistaa karkuri luetteloista todennäköisesti kuolleen. Vilhon (s. 1898) kuolemasta yritettiin saada kunnallislautakunnalta tarkempia tietoja, virallista kuolintodistusta pyydettiin jo vuonna 1923. Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1; Vilho (s. 1898), 7, Ba:2; Vironlahden kunnallislautakunnan esimiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, joulukuussa 1936, Vilho (s. 1898), Ha:1; Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranvirastolle ja kirkkoherranviraston vastaus samassa kirjeessä, 19.5.1936; Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1; Vankeinhoitolaitoksen ylijohdajan kirje Oikeusministeriön toisesta osastosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 22.5.1933, n:o 4403, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1; Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5. n:o 4237/v viittaava asiakirja, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1, VEA, KA.

poliisiviranomaisten toimesta) ja karkureista heidän kotiseuduillaan kiertäneitä tietoja (huhupuheet ja muut tiedot kunnallislautakunnasta ja kirkkoherranvirastolta).

Jotta voidaan ymmärtää, mitä nämä etsinnät merkitsivät toisaalta jäljittäville viranomaisille ja toisaalta karkureiden kotipaikkakuntien yhteisöille ja karkurin sukulaisille, tulee pureutua siihen syyhyn, miksi vangit olivat ylipäätään valtiorikosvankeina Tammisaassa. Tässä käsitellyistä tapauksista Frans E:n (s.1897)²¹⁶, Juho H:n (s. 1896)²¹⁷, Vilhon (s. 1898)²¹⁸, Fransin (s. 1880)²¹⁹, Väinön (s. 1894)²²⁰ ja Uunon (s. 1898)²²¹ tuomiot alkoivat vuonna 1918. Aleksander Eskelinin (s. 1886), Oskar Johanssonin (s. 1892) ja Jalmar Johanssenin (s. 1892) tuomiot alkoivat todennäköisesti vuoden 1918 jälkeen, mutta vain tuomion pituus on tiedossa.²²² Kaikki Tammisaaren pakkotyölaitoksessa ennen vuotta 1923 istuneet olivat poliittisia vankeja.²²³ Urho Antikainen (s. 1901) ja Väinö Jokinen (s. 1890) olivat molemmat tuomittu vuonna 1920 korkeimmassa oikeudessa valtiollisista rikoksista, Antikainen ”valtiopetoksen valmistelusta” ja Jokinen ”avunannosta valtiopetoksen valmisteluun”.²²⁴ Nimikkeet ovat tyypillisiä, 1920-luvulla vakiintuneita syytteitä, joiden pohjalta tuomittiin Suomen kommunistisen puolueen jäsenyydestä tai puolueen hyväksi työskentelemisestä.²²⁵ Lisäksi molemmilla miehillä oli taustallaan sisällissodan jälkeen valtiorikostuomioistuimen langettama tuomio osallisuudesta vuoden 1918 sisällissotaan.²²⁶

Karkurit olivat siten Tammisaassa poliittisista syistä, joko entisinä punakaartilaisina ja/tai laittomaan ääriivasemmistolaiseen toimintaan osallistuneina vankeina. Lindholmin ja Toivasen

²¹⁶ Tuomio 12 vuotta, päättymisvuosi 1930. Frans E. (s.1897), 36, Ba:2, VEA, KA.

²¹⁷ Juho H tuomittiin sisällissodan jälkeen alun perin kuolemaan, mutta tuomio lievennettiin elinkautiseen vankeuteen. Nimilehti, 1919, Juho H. (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

²¹⁸ Vilho karkasi vuonna 1918. Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

²¹⁹ Nimilehtijäljennös, n:o 24, 1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²²⁰ Väinö karkasi vuonna 1918. Väinö (s. 1894), 14, Ba:2, VEA, KA.

²²¹ Uuno nimetään poliisikuulustelupöytäkirjassa ”vuoden 1918 kapinaan osaaottaneeksi” vangiksi. Tuomio oli 12 vuotta. Poliisikuulustelupöytäkirja 2.2.1933, sekä Punkalaitumen nimismiehen saatekirje kuulustelupöytäkirjaan Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 6.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3; Uuno (s. 1898), 52, Ba:2, VEA, KA.

²²² Jalmar Johanssenin tuomio oli 3 vuotta ja 6 kuukautta, ja se olisi päättynyt toukokuussa 1924. Oskar Johanssonin tuomio oli 4 vuotta 7 kuukautta, ja se olisi päättynyt huhtikuussa 1923. Aleksander Eskelinin tuomio oli 5 vuotta 10 kuukautta ja 4 päivää, ja se olisi päättynyt huhtikuussa 1926. Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Johansson, Oskar (s. 1892), 8, Ba:2, VEA, KA.

²²³ Tammisaaren pakkotyölaitokseen siirrettiin ei-poliittisista rikoksista tuomittuja vankeja vuodesta 1923 eteenpäin. Lindholm 2017, 403.

²²⁴ Antikainen ja Jokinen tuomittiin sisällissodan jälkeen avunannosta valtiopetokseen. Nimilehden jäljennös, 19.3.1936, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1; Nimilehti, n:o 367, 1921, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA; Salomaa 2018, 414.

²²⁵ Tuomio oli enintään kahdeksan vuotta ja vähintään yhden vuoden. Krekola 2003, 51.

²²⁶ Antikainen ja Jokinen tuomittiin sisällissodan jälkeen avunannosta valtiopetokseen. Nimilehden jäljennös, 19.3.1936, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1; Nimilehti, n:o 367, 1921, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA; Salomaa 2018, 414.

mukaan sisällissodan voittanut valkoinen osapuoli katsoi yleisesti kaikkien sisällissotaan punaisten puolella osallistuneiden syyllistyneen ”maanpetokseen, valtiopetokseen tai kapinaan maan laillista hallitusta vastaan”. Vankileireille suljetut vangit olivat tutkintavankeudessa, kunnes heidän tapauksensa käsiteltiin tätä tarkoitusta varten perustetuissa valtiorikostuomioistuimissa.²²⁷ Suojeluskunnat toimivat keskeisessä roolissa paikallistasolla selvitellessään sodan tapahtumia valtiorikosoikeuksia varten. Samalla suojeluskunnat jakoivat oman alueensa paikallisen väestön sen luotettaviin ja epäluotettaviin jäseniin.²²⁸ Jälkimmäisenä mainittuun, ”valtiollisesti epäluotettavaan ainekseen”, joka Tikan mukaan merkitsi käytännössä entisiä punakaartilaisia ja ”heidän piiriään”, kohdistettiin poliittista valvontaa sisällissotaa seuranneina vuosina.²²⁹

Kuten Tikka kuvailee, punakaartien toimintaa alettiin valtiorikosoikeudenkäyntien yhteydessä käsitellä ”rikosoikeudellisena kysymyksenä”, jossa sisällissodassa hävinneen osapuolen sotilaita ei nähty sotilaina, vaan rikollisina. Yleisesti rikolliseksi leimaaminen, niin työväestön kuin porvaristonkin maailmankuvassa, merkitsi 1900-luvun alussa ”täydellistä putoamista yhteiskunnan ulkopuolelle”.²³⁰ Paikallisyhteisöjen sisäisiin suhteisiin onkin Tikan mukaan väistämättä vaikuttanut se, että suojeluskuntalaisten näkökulmasta rikollisuus ja punakaartilaisuus saattoivat näyttäytyä samana asiana.²³¹ Suojeluskunnat osallistuivat poliisin virka-apuna ”poliittisluontoisiin” operaatioihin, kuten karanneiden valtiorikosvankien jäljityksiin.²³² Entisten punakaartilaiden etsinnät toistivat usein sisällissodan aikaisia asetelmia, sillä paikallisista koostuvat suojeluskunnat etsivät usein oman kotipaikkakuntansa punakaartilaisia.²³³

Sisällissodan jälkeen vankeuteen tuomitut miehet päätyivät siten yhteiskunnan marginaaleihin, mikä näkyi paikallisyhteisöissä konkreettisesti etsintöinä, valvontana ja tiedonkeruuna. Sisällissodan voittaneiden valkoisten tulkinta sodasta ”vapaussotana” jäi elämään etenkin suojeluskuntajärjestön kautta.²³⁴ Ulla Aatsingin mukaan valtion ja viranomaisten ohella punaisten kontrollointiin osallistuivat valtion suostumuksella toimineet suojeluskunnat ja muut järjestysvaltaorganisaatiot, työnantajat, valkoisten arvoja kannattavat järjestöt, uskonnolliset tai

²²⁷ Tammisaaren vangit saivat tuomionsa kesän 1918 aikana. Lindholm & Toivanen 2024, 23–24, 32.

²²⁸ Tikka 2008, 176.

²²⁹ Tikka 2020, 26–27.

²³⁰ Tikka 2008, 164.

²³¹ Tikka 2020, 36–38.

²³² Myös Etsivä keskuspoliisi käytti toiminnassaan 1920-luvulla paikallisten suojeluskuntien yhteisöistään keräämiä tietoja ja ”henkilörekistereitä”. Tikka 2020, 36–38.

²³³ Etsinnät saattoivat johtaa etsittävän kuolemaan. Myös etsittävä saattoi kohdistaa väkivaltaa jäljittäjiinsä. Tikka 2008, 181–182.

²³⁴ Aatsinki 2020, 51–52.

sosiaaliset yhteisöt sekä yksilöt. Ajoittain toimijat olivat ”samoja, mutta eri rooleissa”, jos vaikkapa virkamies kuului paikalliseen suojeluskuntaan.²³⁵ Esimerkiksi 1930-luvulla poliisiksi päädyttiin usein suojeluskuntien kautta.²³⁶ Punaisina nähtyihin kohdistunut valvonta Suomessa maailmansotien välisenä aikana ei siten ollut vain suojeluskuntien tai valtiolliseen poliisin toimintaa, vaan valvonta oli sidoksissa paikallisyhteisön verkostoihin. Käsite ”Valkoinen Suomi” muodostui sisällissodan jälkeisessä aikalaiskeskustelussa. Juha Siltalan mukaan käsite kuvasi sodan jälkeen syntyneitä järjestelmää. Samalla käsite kuvasi tämän järjestelmän luoneita ryhmiä sekä tämän ryhmän tavoitteita: vapaussodan tulkinnan mukaista tilaa, jossa Suomi tulisi pitää.²³⁷

Leimautuminen ja epäluottamus siihen liittyneet valvontatoimet tarroutuivat tiukasti punaisena nähtyyn väestönosaan. Vuorinen mainitseekin, että vaikka osa valtiollisen poliisin valvonnan kohteeksi päätyneistä naisista otti aktiivisesti osaa kommunistiseen toimintaan, osa oli yhteydessä ”kommunisteiksi luokiteltuihin tai valtiopetoksesta tuomittuihin” lähinnä perhesuhteiden tai muiden tuttavuuksien kautta. Valtiollisen poliisin näkökulmasta joskus tämä riitti siihen, että naiset tulkittiin ”myötämielisiksi kommunistien pyrinnoille”.²³⁸ Leimautuminen oli myös pitkäikäistä. Tikan mukaan jakolinjat luotettaviin ja epäluotettaviin kansalaisiin pysyivät 1930-luvun jälkipuoliskolle saakka, vaikka valvonta väheni vuosikymmenen edetessä.²³⁹

Etsivätoimisto keräsi jäljityksissään paikallisyhteisössä kiertäneitä tietoja, kuten paikkakunnan huhuja, ja sitä kautta nojasi etsinnöissä paikallistasolla karkuriin ja hänen läheisiinsä mahdollisesti kohdistuneeseen, poliittisluontoiseen, valvontaan. Karkurin läheisten poliittista luotettavuutta suoraan pohditaan kirkkoherranvirastossa Viktorin (s. 1884) tapauksessa. Kirjeessään etsivätoimistolle kirkkoherra toteaa, että karkurin ”vaimo on kommunisteja myös”, ja että paikkakunnalla tapausta jäädään pitämään silmällä.²⁴⁰ Lisäksi Ruotsiin paenneen²⁴¹ Matin (s. 1892) tapauksessa Kajaanin kirkkoherranviraston rovasti pohtii, mistä paikkakunnista ja sukulaisista voisi olla ”turvaa” vangille.²⁴² Samoin Juho V:n (s. 1893) tapauksessa

²³⁵ Aatsinki 2020, 80–81.

²³⁶ Keskinen & Silvennoinen 2004, 128.

²³⁷ Käsitteen sisältö vaihteli sen mukaan, kuka sitä kulloinkin käytti ja missä yhteydessä. Siltala 1985, 16.

²³⁸ Vuorinen 2023, 98–99.

²³⁹ Tikka 2020, 27.

²⁴⁰ Uudenkaupungin kirkkoherra mainitsee kirjeessään, myös että tapausta jäädään paikkakunnalla pitämään silmällä. Uudenkaupungin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 19.7.1922, n:o 63, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

²⁴¹ Kajaanin poliisikonttorin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 9.5.1924, n:o 328, Matti (s. 1892), Ha:3, VEA, KA.

²⁴² Rovasti epäilee, ettei karkuri palaa Kajaaniin, sillä ”hän on toweriensa ilmiantaja ja paikkakunta on kommunistinen eikä kodissa ole turvaa”. Listatessaan paikkakuntia, joissa karkurilla on sukulaisia, hän toteaa yhden sukulaisen puoliosasta, ettei hänestä olisi vangille ”turvaa”, eikä hän siten paikkakunnalle siirtyisi. Karkurin avioliiton hän arvelee tulleen paikalliselle ”Ohranalle” tietoon. Kajaanin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, päivämätön, vastaanotettu 21.8.1922, Matti (s. 892), Ha:3, VEA, KA.

kirkkoherranvirasto kertoo, ketkä karkurin sukulaisista ovat entisiä punakaartilaisia tai asuvat ”kapinasta tuomittujen” kanssa.²⁴³ Kustaa A:n (s. 1891) tapauksessa paikallinen nimismies tiedottaa, että kaksi karkurin isän naapurina ovat vahtineet, käykö karkuri isänsä luona.²⁴⁴

Karkureiden jäljityksissä viranomaisten toimet ulottuivat siten pidemmälle kuin vain itse karkuriin. Etsintätoimet kohdistuivat myös ”heidän piirinsä”, vangin sukulaisiin ja heihin liitettyihin osoitteisiin. Etsivätoimiston tiedottamisen, tiedonkeruun ja etsintöjen kohteena eivät olleet ainoastaan vanki itse, vaan myös hänen lähisukulaisensa. Pitkissä jäljityksissä valvonta, johon etsivätoimisto osallistui, jatkui jopa yli vuosikymmenen. Läheisiin 1920-luvun alussa kohdistuneet toimet saattoivat toistua 1930-luvulla. Esimerkiksi Urho Antikaisen (s. 1901) ja Oskar Johanssonin (s. 1892) sukulaisia kuulusteltiin niin 1920-luvun alussa kuin 1930-luvullakin.²⁴⁵

Vuorinen kuvailee tutkimuksessaan, että paikallisyhteisön viranomaiset sekä epäviralliset toimijat joko rajoittivat valtiollisen poliisin toimintaa tai mahdollistivat sitä. Paikallistason suhtautuminen viranomaisten taholta asetettuihin normeihin, kuten kommunismin vastustamiseen, näkyi viranomaisia tukevana tai vastustavana toimintana.²⁴⁶ Etsivätoimisto nojasi jäljityksissään paikallistason yhteistyöhön ja paikallistason epäviralliseen kontrolliin, paikallisyhteisön ”paheksuntaan, juoruiluun ja pilkkaan”, joilla normien rikkojia rangaistiin.²⁴⁷ Paikallisyhteisössä kiertäneet juorut karanneiden valtiorikosvankien olinpaikoista, sekä esimerkiksi naapurustossa vapaaehtoisesti harjoitettu valvonta, kertovat paikallisyhteisön tukeneen, osallistuneen ja hyväksyneen virallisen kontrollipolitiikan asettamat normit.

Etsivätoimiston jäljitysten onnistumisen kannalta tämä oli olennaista: jos vaikkapa yhteisö olisi pyrkinyt suojelemaan karannutta punavankia, ei tietoja läheisistä ja huhupuheista välttämättä olisi välitetty eteenpäin Helsinkiin.²⁴⁸ Yhteensä 16 tapauksessa kotipaikkakunnalta ei saatu sukulaisten henkilötietoja lukuun ottamatta mitään muita viitteitä karkurin mahdollisesta

²⁴³ Porvoon hiippakunnassa laadittu virkatodistus Vankeinhoidon etsivätoimistoa varten, n:o 78, 17.8.1922, Juho V (s. 1893), Ha:3, VEA, KA.

²⁴⁴ Köyliön piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 2.9.1921, Kustaa A. (s. 1891), Ha:1, VEA, KA.

²⁴⁵ Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Johansson, Oskar (s. 1892, 8, Ba:2; Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle, 23.11.1932, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1; Vankeinhoidon etsivätoimiston toimesta Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle toimitettu kirje, 25.9.1934, n:o 128, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

²⁴⁶ Vuorinen 2023, 26–27.

²⁴⁷ Vuorinen 2023, 26–27.

²⁴⁸ Karkurin läheisten puhumattomuutta esiintyy muutamassa tapauksessa, kuten seuraavissa alaluvuissa käsitellen.

olinpaikasta.²⁴⁹ Aineistoni pohjalta ei voi tarkemmin toisaalta arvioida, jättivätkö paikkakuntalaiset tietojaan kertomatta eteenpäin vai eikö niitä yksinkertaisesti ollut. Silloin, kun paikkakunnalla kiersi tietoja karkurista, ovat puheet saattaneet ilmaantua oikean tiedon puutteessa. Tietämättömiin kadonneen henkilön aukko on voitu täyttää oletuksilla, kuten oletuksella entisen punakaartilaisen pakenemisesta Neuvosto-Venäjälle.²⁵⁰ Tyypillisesti kotipaikkakunnalta ei ollut tiedottaa muuta kuin huhupuheita. Esimerkiksi Aleksander Eskelin tapauksessa vuonna 1922 kotipaikkakunnalla huhuttiin karkurin liikkuvan Helsingissä, mutta karkurista seuraavan vuosikymmenen aikana lähettyt kyselyt saivat samankaltaiset vastaukset – karkuria ei ole tavattu, eikä mitään tietoa ole, edes ”kulkupuheena”.²⁵¹ Paikkakunnan asukkaiden keskuudessa kiertävät ”kulkupuheet”, kun niitä aineistossa ilmenee, voidaan nähdä tapana, jolla paikallisyhteisö otti osaa paikkakunnan poliittisluontoiseen valvontaan.

Tutkielmassani on tärkeä korostaa, että Vankeinhoidon etsivätoimisto ei ollut yksinomaan poliittiseen rikollisuuteen keskittynyt viranomainen. Etsivätoimisto jäljitti aivan ”tavallisia” kriminaalivankeja, ja poliittisten karkureiden jäljittäminen oli vain osa toimiston työtä. Voi olla, että etsivätoimisto käytti jäljityksissään samoja toimintatapoja myös ei-poliittisten vankikarkureiden tapauksissa. Ne toimintatavat, jotka etsivätoimisto kuvaili 1920-luvun alun virkatehtävissään ja Vankeinhoito-lehden artikkeleissa, koskivat kaikkia etsivätoimiston jäljittämiä vankeja, ei vain poliittisia karkureita. Kotietsinnät, tiedonkeruu ja suojeluskuntien kutsuminen apuvoimaksi ovat olleet osa etsivätoimiston toimintaa yleisestikin. Samoin karkurin läheisten tietojen selvittäminen vaikuttaa olleen yleinen toimintatapa kadonnutta vankia etsiessä, riippumatta siitä, miksi hänet oli vankeuteen tuomittu. Etsivätoimiston ei-poliittisia jäljityksiä ei ole tutkittu. Siten tietoa siitä, millä tavoilla poliittisten karkureiden jäljitykset poikkesivat ei-poliittisten vankien jäljityksistä, ei ole.

²⁴⁹ Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, Ba:2; Sivenius, Arttur (s. 1889), Ha:3; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78, Ba:2; Suokas Aleksander (s. 1894), Ha:3; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, Ba:2; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1; Frans (s. 1880), 37, Ba:2; Frans (s. 1880), Ha:2; Einar (s. 1899), 32, Ba:2; Einar (s. 1899), Ha:1; Juho R. (s. 1887), 50, Ba:2; Juho R. (s. 1887), Ha:4; Kustaa (s. 1899), 16, Ba:2; Kustaa (s. 1899), Ha:2; Juho (s. 1898), 55, Ba:2; Juho (s. 1898), Ha:3; Eino (s. 1899), 59, Ba:2, Eino (s. 1899), Ha:2; Juho J. (s. 1882), 64, Ba:2, Juho J. (s. 1882), Ha:1; Oskar (s. 1895), 67, Ba:2; Oskar (s. 1895), Ha:2; Viktor (s. 1900), 69, Ba:2; Viktor (s. 1900), Ha:3; Iivari (s. 1893), 80; Iivari (s. 1893), Ha:2; Kustaa E. (s. 1890), 193; Kustaa E. (s. 1890), Ha:3; Väinö (s. 1899), 14, Ba:2; Väinö (s. 1899), Ha:2; Karl (s. 1900), 23, Ba:2; Karl (s. 1900), Ha:3;

²⁵⁰ Esimerkiksi Toivo Suotailan, Aleksin (s. 1897) ja Kustaa A:n (s. 1891) tapaukset. Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Kustaa A. (s. 1891), 57, Ba:2; Helsingin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.10.1922, Aleksin (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

²⁵¹ Vihdin kunnallislautakunta kirjoittaa vuonna 1936 etsivätoimistolle: ”olemme ulottaneet tiedustelumme kautta pitäjän, mutta kukaan ei kulkupuheenaakaan voinut hänestä mitään tiedottaa”. Vihdin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 29.9.1922, n:o 1315; Vihdin piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.9.1934, n:o 1866; Vihdin kunnallislautakunnan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 18.3.1936, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

Kuitenkin, koska valtiollisten karkureiden tuomiot olivat luonteeltaan poliittisia, ja sidonnaisia aikakautensa poliittiseen kontekstiin, tutkimieni karkureiden suhteen etsivätoimiston toiminta oli poliittisesti värittyä. Valtiolliset vangit kantoivat todennäköisesti myös etsivätoimiston silmissä samanlaista rikollisuuden leimaa²⁵² kuin muutkin vangit. Poliittisten karkureiden jäljitysten suhteen toimisto oli osana koneistoa, jonka tarkoituksena oli taata Suomen sisäinen turvallisuus sisällissodan voittajien tulkinnan mukaisesti. Etsivätoimisto tuki ja osallistui sisällissodan jälkeisen Suomen viralliseen kontrollipoliittikkaan ja valvontaan. Toimisto teki etsintöjä, kuulusteluja, etsintäpyyntöjä ja tiedustelupyyntöjä, keräsi yhteen tietoa poliittisten karkureiden mahdollisista liikkeistä sekä heidän läheistensä olinpaikoista. Tiedonkeruussaan toimisto pyrki hankkimaan paikallistason poliittisesta valvonnasta syntyneitä tietoja. Etsivätoimiston voi siten katsoa toimineen aikakautensa viranomaistaholle tyypillisellä tavalla, osana sisällissodan voittajien määrittämää järjestysvaltaa.

Etsivätoimiston poliittinen rooli vaikuttaa korostuneen etenkin 1920-luvun alussa. Etsivätoimisto perustettiin muutamia vuosia sisällissodan jälkeen, ja sen alkuvuosien työtaakassa näkyivät sisällissodan jälkiselvittelyt, mihin kuului karanneiden Tammisaaren vankien sekä punaisten sisällissodan aikana vapauttamien vankien jäljittäminen. Toni Lehtinen toteaaakin, että etsivätoimiston perustaminen ”liittyi sisällissodan tapahtumiin”, kuten myös vankien karkaamisen kriminalisointi vuonna 1932.²⁵³ Yleisesti lakien ”ankaroittamispyrkimykset” näkyivät rikosoikeutta koskevassa lainsäädännössä vuosina 1930–32 poliittisen oikeiston valta-aseman myötä.²⁵⁴ Vuoden 1930 marraskuussa säädettiin kommunistilait, jotka kielsivät kommunistien julkisen toiminnan. Näin toimittiin, vaikka 1930-luvulle tultaessa uhkakuvat kommunisteista olivat enemmänkin ”oikeiston rakentamia kuin todellisuutta”.²⁵⁵ Valtiollisen poliisin harjoittaman valvonnan kohteiden joukko laajeni kattamaan myös kommunistista ”aatetta sympatisoineet” ja ”järjestöjen rivijäsenet”. Samalla tiedonkeruun kohteet ja valvonnassa käytetyt keinot laajenivat. Sen sijaan, että olisi valvottu entiseen tapaan ääriivasemmistolaista järjestökenttää tai kommunististen puolueiden toimintaa, valvonta laajeni kattamaan kaiken kommunistien

²⁵² Punakaartilaisten leimaaminen rikollisiksi, kts. Tikka 2008, 164.

²⁵³ Ennen kriminalisointia vangin karkaamisesta rangaistiin vankilan sisäisessä kurinpitomenettelyssä, ei oikeudessa. Kriminalisointiin vaikutti myös vankien karkaaminen avolaitoksista. Vankien joukkopaoista oli annettu tuomioita ”salakapina” nimikkeen pohjalta. Lehtinen 2025, 23–24; Karkaaminen on saattanut johtaa vangin ampumiseen välittömästi karkaamisen yhteydessä vartijan toimesta hätävarjelusoikeuden nojalla, mikä oli yksi syy siihen, miksi rike haluttiin kriminalisoida. Nykänen 2012, 10–11.

²⁵⁴ Hannula 1981, 171.

²⁵⁵ Vuorinen 2023, 42–43.

yhteisen toiminnan. Varsinaisen järjestötoiminnan ohella tarkkailun kohteeksi tuli esimerkiksi kommunistien vapaa-ajan vietto.²⁵⁶

Kommunistilakien myötä muuttuneen viranomaistoiminnan Vuorinen kehystää Janne Flyghedin luonnehtimalla ”poikkeuksellisen normalisointina” ja poliisitoiminnan ekspansiivisuutena, ”uhkakuvien normalisointina” ja ”pakkokeinojen normalisointina”. Uhkakuvien normalisoinnin myötä normalisoitiin myös entistä ankarampien pakkokeinojen käyttö uhkakuvia vastaan taistellessa.²⁵⁷ Etsivätoimistolla vanhoja tapauksia otettiin uudelleen käsittelyyn juuri 1930-luvulla, eli samoihin aikoihin, kun yleinen poliittinen ilmapiiri kiristyi, lainsäädäntö ankaroitui ja poliittinen valvonta laajeni kattamaan yhä laajempia osia kommunistien toiminnasta.

Suoraa syyseuraus-yhteyttä vanhojen valtiorikosvankien tapausten ratkomisella ja poliittisen valvonnan yleisellä laajentumisella ei voida kuitenkaan aineistoillani todeta. Vanhojen tapausten käsitteleminen ennen tuomioiden raukeamista on voinut olla vain rutiininomainen toimenpide²⁵⁸, tai liittynyt etsivätoimiston resurssien yleiseen kasvuun. Etsivätoimistossa nimittäin oli vuosien 1932–1936 diaarin mukaan töissä neljä ”etsivää” ja yksi ”yleisetsivä”, siinä missä vuonna 1923 Vankeinhoito-lehden mukaan etsiviä oli vain yksi.²⁵⁹ Kasvaneiden resurssien myötä etsivätoimistolla on saatettu ratkoa kaikkia vanhoja tapauksia, eikä sen erityisemmin poliittisten kuin ei-poliittistenkaan vankien tapauksia.

Syy-yhteyttä laajentuneella kommunistien valvonnalla ja etsivätoimiston 1930-luvun toiminnalla ei voikaan todeta tämän tutkimuksen aineistoilla. Etenkin, koska käytössäni ei ole valtiollisen poliisin aineistoja, jolloin Etsivän keskuspoliisin rooli aineistoni 38 tapauksen kohdalla jää epäselväksi. Etsivätoimisto ja Etsivä keskuspoliisi jäljittivät todennäköisesti molemmat karanneita valtiorikosvankeja. Esimerkiksi maanalaisen kommunistin Gustaf Heikkilän tapauksessa Markku Salomaa nimeää Heikkilän ”jäljittäjäksi” Etsivän keskuspoliisin etsivän Urho Kekkonen.²⁶⁰ Etsivätoimisto teki yhteistyötä lähinnä paikallisviranomaisten kanssa. Etsivään keskuspoliisiin toimisto oli yhteydessä vain harvoissa tapauksissa ja ulkomaille

²⁵⁶ Vuorinen 2023, 70–72.

²⁵⁷ Vuorinen 2023, 70–72.

²⁵⁸ Tällöin tapausten käsittelyn syynä on yksikertaisesti se, että karkurit haluttiin jäljittää ennen kuin tuomiot raukeavat. Kimmo Rentola on tiedustelu- ja turvallisuusorganisaatioiden historiantutkimuksen suhteen huomauttanut, että tutkijan tulee välttää esittämästä rutiininomaisia ”standardiformaatilla” tehtyjä kirjauksia merkinä ”aktiivisesta valvonnasta”. Rentola, Tieteessä Tapahtuu 7/2009, 4.

²⁵⁹ Vankeinhoito, 12/1923, 23; Lähetettyjen kirjeiden diaari ja konseptit 1932–1936, A:4, VEA, KA.

²⁶⁰ Salomaa 2018, 262.

paenneiden karkureiden suhteen.²⁶¹ Tuleekin ottaa huomioon, että silloin kun etsivätoimisto ei tehnyt toimenpiteitä karkaustapauksissa, muut viranomaiset ovat saattaneet toimia toisin: Karkurin kotipaikkakunnan viranomaiset ja suojeluskunnat ovat voineet itsenäisesti etsiä karkuria ilmoittamatta asiasta Helsinkiin, ja Etsivällä keskuspoliisilla on saattanut olla karkureiden suhteen omat tutkimuksensa vireillä. Monissa käsittelemissäni tapauksissa onkin mahdollisuuksia jatkotutkimukselle toisaalta paikallistason viranomaisten ja toisaalta valtiollisen poliisin suhteen.

Karkaustapauksissa tehdyt jäljitystoimet tulee ymmärtää aikakautensa poliittisessa kontekstissa, osana punaisena nähdyn väestöosan ja valkoisen Suomen viranomaisten välistä vuorovaikutusta. Karanneita vankeja oli tarkoitus ”ahdistaa”, kuten etsivätoimisto tiedotteessaan vuonna 1921 kuvaili. Vuonna 1925 toimiston esimies Rautanen toteaa, että vaikka vierailamalla karkuriin liitetystä osoitteesta ei tuottaisikaan ”suoranaisia tuloksia”, se lähetti viestin muille, jotka karkaamista mahdollisesti miettivät. Etsinnät ”pitävät karkuria alituisessa turvattomuuden ja epävarmuuden tilassa”, ja siten osoittavat, ”ettei se karkurin ”vapaus” niin kovin kehuttavaa ole”.²⁶² Etsivätoimiston 1920-luvun alussa tekemät etsinnät karkurin sukulaisten asunnoilla olivat aikakauden viranomaisten näkökulmasta vakavien rikollisten etsintöjä, jolloin suhtautuminen rikollisiin ylipäättään on voinut heijastua myös näissä tapauksissa.

Kun etsinnät käynnistettiin uudelleen 1930-luvun alussa, oli sen taustalla vaikuttaneet syyt mitkä hyvänsä, etsinnät tehtiin kiristyneen poliittisen ilmapiirin vallitessa. Kuulustelujen kohteiksi joutuneiden karkureiden sukulaisten näkökulmasta heidät asetettiin, joskus uudelleen, tilanteeseen, jossa he olivat valtiollisesti epäilyttävän henkilön läheisen asemassa. Jäljitykset siten osaltaan havainnollistavat, miten sisällissodan jakolinjat toistuivat viranomaistoiminnassa vielä 1930-luvullakin. Karanneiden valtiorikosvankien mahdollista liikkumista Suomen alueella pyrittiin selvittämään vielä yli vuosikymmen sen jälkeen, kun karkurit alun perin Tammisaaresta lähtivät.

²⁶¹ Etsivältä keskuspoliisilta varmistettiin karkureiden oleskelu ulkomailla tai tiedon ulkomailla oleskelusta toimitti Etsivä keskuspoliisi, kuten käsittelemän luvussa 4. Kahdessa tapauksessa Etsivän keskuspoliisin alaosastolta pyydettiin ”huomiota” tapauksen suhteen alueella. Yhdessä tapauksessa peräänkuulutusilmoituksia lähetettiin erikseen lisää Etsivälle keskuspoliisille. Kahdessa tapauksessa Etsivä keskuspoliisi pidätti vangin. Eino V. (s. 1900), 30; Juho V (s. 1893), 179; Juho J (s. 1882), 64, Ba:2; Ote Helsingin lääninvankilan nimiluettelosta v. 1924, 29.8.1924, Juho R (s. 1887), Ha:4; Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁶² A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinniottamiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69.

Seuraavaksi aineistoni karkaustapauksia käsitellään alaluvuissa, jotka on jaettu karkurin pakomatkan lopputuloksen mukaisesti. Seuraavassa käsittelyluvussa tarkastellaan Suomeen jääneiden karkureiden joukkoa, eli Suomessa pidätettyjä, kuolleita ja kadonneita karkureita. Ulkomaille paenneita käsittelen omassa käsittelyluvussa. Jäljitykset noudattavat pääosin aikajanaa, minkä kuvailin tässä käsittelyluvussa. Seuraavissa alaluvuissa näkökulmana on jäljittäjien toiminnan karkurille asettamat rajat sekä tavat, joilla karkurit ovat liikkuneet toisaalta niiden lomassa ja toisaalta niistä huolimatta.

3. Suomessa pidätetyt, kuolleet ja kadonneet

Suurin osa Tammisaaren karkureista, jotka valikoituivat aineistooni, saatiin lopulta pidätettyä Suomessa. Yhteensä 38 karkurin otoksesta hieman yli puolet (55 %), 21 karkuria, passitettiin takaisin vankilaan. Vuonna 1918 karanneista pidätettiin Emil (s. 1891) ja Uuno A. (s. 1900).²⁶³ Vuonna 1919 karanneista pidätettiin Frans (s. 1880), Eino V. (s. 1900), ja Einar (s. 1899).²⁶⁴ Vuonna 1920 karanneista pidätettiin Reino (s. 1899), Kustaa (s. 1899), Uuno (s. 1898), Juho (s. 1898), Juho R. (s. 1887), Juho J. (s. 1882), Kustaa A (s. 1891), Eino (s. 1899), Viktor (s. 1884), Oskar (s. 1895), Viktor N (s. 1900), Kalle (s. 1897) ja Heikki (s. 1892).²⁶⁵ Vuonna 1921 karanneista vangeista ainoastaan livari (s. 1893) pidätettiin Suomessa.²⁶⁶ Vuoden 1922 karkureista pidätettiin Juho V (s. 1893) ja Kustaa E (s. 1890).²⁶⁷ Pidätyksistä valtaosa tehtiin vuoden 1925 jälkeen.²⁶⁸ Yhteensä seitsemän vankia pidätettiin 1930-luvulla.²⁶⁹ Pisin aikaväli karkaamisen ja pidätyksen välillä oli

²⁶³ Emil (s. 1891), 25, Ba:2; Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 28.2.1924, n:o 531, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

²⁶⁴ Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2; Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 4.11.1926, Einar (s. 1899), Ha:1; Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

²⁶⁵ Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Juho J. (s. 1882), 55; Oskar (s. 1895), 67, Ba:2; Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.12.1932, n:o 9998, Kustaa (s. 1899), Ha:2; Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3; Kemin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.4.1932, Kustaa (s. 1891), Ha:1; Luopioisten piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 23.6.1931, n:o 335, Eino (s. 1899), Ha:2; Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.7.1928, n:o 5474, Viktor (s. 1884), Ha:3; Köyliön piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 30.9.1929, n:o 773, Viktor (s. 1900), Ha:3; Kansilehti, Kalle (s. 1897), Ha:4; Viipurin kaupungin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1935, n:o 8542, Juho (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

²⁶⁶ Ikaalisten piirikunnan nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 13.4.1927, n:o 252, Iivari (s. 1893), Ha:2, VEA, KA.

²⁶⁷ Kustaa E. (s. 1890), 193, Ba:2; Kakon ym. Kuntain nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.4.1931, n:o 532, Juho V (s. 1893), Ha:3, VEA, KA.

²⁶⁸ Emil (s. 1891), 25; Juho J. (s. 1882), 55; Heikki (s. 1892), 44; Ba:2; Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2; Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 4.11.1926, Einar (s. 1899), Ha:1; Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3; Kemin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.4.1932, Kustaa (s. 1891), Ha:1; Luopioisten piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 23.6.1931, n:o 335, Eino (s. 1899), Ha:2; Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.7.1928, n:o 5474, Viktor (s. 1884), Ha:3; Köyliön piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 30.9.1929, n:o 773, Viktor (s. 1900), Ha:3; Kansilehti, Kalle (s. 1897), Ha:4; Viipurin kaupungin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1935, n:o 8542, Juho (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

²⁶⁹ Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3; Kemin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.4.1932, Kustaa (s. 1891), Ha:1; Luopioisten piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 23.6.1931, n:o 335, Eino (s. 1899), Ha:2; Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2; Kansilehti, Kalle (s. 1897), Ha:4; Viipurin kaupungin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1935, n:o 8542, Juho (s. 1898), Ha:3; Kakon ym. Kuntain nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.4.1931, n:o 532, Juho V (s. 1893), Ha:3, VEA, KA.

Fransin (s. 1880) tapauksessa, jossa vuonna 1919 karannut Frans pidätettiin vuonna 1939.²⁷⁰ Karkeamisen ja pidätyksen välillä oli siten jopa kaksi vuosikymmentä. Sen sijaan Eino V:n (s. 1900) tapauksessa karkuri pidätettiin jo vuonna 1923, vain neljä vuotta karkaamisen jälkeen.²⁷¹

Kaikista korkein vangin kiinniottajalle luvattu palkkio, 400 markkaa, oli tarjolla neljästä lopulta kiinnijääneestä vangista.²⁷² Kaikki heistä istuivat kahdentoista vuoden kuritushuonetuomioita. Vuonna 1919 kesäkuussa karkasivat leppävirtalainen Einar (s. 1899)²⁷³ ja Punkalaitumelta lähtöisin ollut Uuno (s. 1898)²⁷⁴. Lokakuussa Yläneen siirtolasta karkasi valtiopetoksesta²⁷⁵ tuomittu maatyömies²⁷⁶ Frans (s. 1880).²⁷⁷ Vuoden 1920 toukokuussa karannut Nurmijärven pitäjän Heikki (s. 1892) saatiin kiinni kuusi vuotta myöhemmin.²⁷⁸ Samassa kuussa karkasi myös ”yllytyksestä murhaan ja avunannosta valtiopetokseen” alun perin elinkautisen tuomion saanut²⁷⁹ Juho R (s. 1887) Hattulasta, joka samaten myöhemmin pidätettiin.²⁸⁰ Muitakin pitkiä tuomioita istuneita karkureita saatiin lopulta kiinni. Vuonna 1928 kahdeksan vuoden pakomatka päättyi vuonna 1920 karanneella Kustaa E:llä (s. 1890), joka oli istunut Tammisaaressa kymmenen vuoden tuomiota.²⁸¹ Kahdeksan vuoden pituiset tuomiot saaneet Juho (s. 1898)²⁸², Viktor (s. 1884)²⁸³, Oskar (s. 1895)²⁸⁴ ja Viktor N (s. 1900)²⁸⁵, jotka kaikki karkasivat syksyllä 1920, saatiin lopulta pidätettyä. Karkureiden jäljittäjät onnistuivat siten saamaan kiinni merkittäviä vankikarkureita 1920–30-lukujen aikana, vaikka jäljityksissä saattoi kestää pitkiäkin aikoja.

Etsivätoimiston aineistot Suomessa pidätettyjen suhteen päättyvät siihen hetkeen, kun etsivätoimisto sai tiedon karkurin pidätyksestä. Tutkimuksessani jää siten selvittämättä, kuinka kauan karkurit joutuivat istumaan vankilassa pidätyksensä jälkeen. Karkurit on saatettu

²⁷⁰ Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁷¹ Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

²⁷² Frans (s. 1880), 37; Einar (s. 1899), 32, Ba:2; Uuno (s. 1898), 52; Heikki (s. 1892), 44, Ba:2, VEA, KA.

²⁷³ Einar (s. 1899), 32, Ba:2, VEA, KA.

²⁷⁴ Uuno (s. 1898), 52, Ba:2, VEA, KA.

²⁷⁵ Nimilehtijäljennös, n:o 24, 1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁷⁶ Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁷⁷ Frans (s. 1880), 37, Ba:2, VEA, KA.

²⁷⁸ Heikki (s. 1892), 44, Ba:2, VEA, KA.

²⁷⁹ Ote Helsingin lääninvankilan nimiluettelosta, 29.8.1924, Juho R (s. 1887), Ha:4, VEA, KA.

²⁸⁰ Juho R (s. 1887), 50, Ba:2, VEA, KA.

²⁸¹ Kustaa E jätti jälkeensä pakkotyölaitokseen 193 markkaa ja 30 penniä säästörahaa, lähes yhtä suuren summan kuin hänestä luvattu 200 markan suuruinen palkkio. Kustaa E. (s. 1890), 193, Ba:2; Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 20.7.1928, n:o 4202, Kustaa E. (s. 1890), Ha:3, VEA, KA.

²⁸² Juho (s. 1898), 55, Ba:2, VEA, KA.

²⁸³ Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

²⁸⁴ Oskar (s. 1895), 67, Ba:2, VEA, KA.

²⁸⁵ Viktor N. (s. 1900), 69, Ba:2, VEA, KA.

pidätyksensä jälkeen vapauttaa punavankeja koskevien armahduspäätösten pohjalta. Tämä tapahtui Fransin (s. 1880) tapauksessa. Vuonna 1919 karannut Frans pidätetään uudelleen vuonna 1939 valtiollisen poliisin Turun osaston toimesta ja toimitetaan Turun lääninvankilaan.²⁸⁶ Turusta Frans siirrettiin Riihimäen varavankilaan, jossa hän ehti istua vain viisi päivää, kun oikeusministeriöltä saapui kirje, jossa määrättiin vapauttamaan Frans heti ”ehdonalaiseen vapauteen”. Fransin tuomio oli muutettu ehdonalaiseksi vuoden 1920 tammikuun armahduslain nojalla. Frans vapautettiin heti seuraavana päivänä ministeriön kirjeen saapumisesta ja vanki lähetettiin takaisin kotiseuduilleen. Frans istui vankilassa vain 18 päivää pidätyksensä jälkeen.²⁸⁷ On mahdollista, että muissakin 1930-luvulla pidätettyjen karkureiden tapauksissa on tapahtunut vastaavaa, mutta tämä jää jatkotutkimuksen selvittäväksi.

Seuraavissa alaluvuissa käsittelen tapauksia kolmen teeman kautta. Ensin tarkastelen keinoja, joilla karkurit voitiin tunnistaa karanneiksi vangeiksi ja anonymiteetin säilymisen roolia karkumatkalla. Toiseksi käsittelen tapauksia, joissa karkurit ovat ilmeisesti eläneet liikkuvaa elämäntapaa, ja mahdollisesti eläneet osana työnhaussa kiertävien työläismiesten joukkoa. Sen jälkeen tarkastelen karkureiden yhteydenpitoa perheeseensä sekä kadonneita vankeja.

3.1 Onko kyseessä ”sama henkilö”: Karkurin anonymiteetti ja sen murtuminen

Jotta karannut vanki voitiin löytää ja toimittaa takaisin Tammisaareen, tuli karannut pystyä tunnistamaan samaksi henkilöksi, joka etsintäkuulutuksessa nimetään. Raumalaisen komisarion kirje etsivätoimistolle vuodelta 1922 arvostelee etsivätoimiston tiedotusta siitä, ettei se välttämättä tehnyt karkurin tunnistamisesta helppoa. Komisarion mukaan paikallispoliisin oli vaikea pysyä perässä siitä, kuka oli etsintäkuulutettuna ja miten heidät tunnistaa. Komisario toteaa: ”Vaikea on myös usein kuvasta päättää, onko pidätetty henkilö sama kuin kuva esittää”.²⁸⁸ Kirjeessä toivotaan järjestelmällisten karkuriluetteloiden lisäksi selkeitä kuvia karkureista. Vuoden 1921 tiedotteessa todetaan, että etsivätoimiston perustamisen yhteydessä Vankeinhoitohallitus alkoi valokuvaamaan vankeja, ”että toimisto, mikäli mahdollista, onnistuisi tehtävässään”.²⁸⁹ Siten tiedotteessa valokuvat esitetään tärkeinä onnistuneen jäljitystyön kannalta. Toimistolle saapuneet valokuvat olivat tiedotteen mukaan

²⁸⁶ Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁸⁷ Nimilehtijäljennös, n:o 24, 1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

²⁸⁸ Kirje Rauman poliisilaitoksen etsivältä osastolta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 15.11.1922, no 352. Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

²⁸⁹ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

huonolaatuisia, osa ”aivan kelpaamattomiakin”, ja tiedotteen lopuksi annetaan yksityiskohtaisia ohjeita onnistuneen vankikuvan ottamiseen.²⁹⁰

Tuija Hietaniemen mukaan etsivien työssä turvaututtiin alun perin työssä kertyneeseen kokemukseen sekä paikallis- ja henkilötuntemukseen. Helsingissä 1800-luvun loppupuoliskolla heräsi tarve luetteloida rikoksentekejiä, sillä kasvavan kaupungin etsivät eivät enää pystyneet pelkän oman muistinsa varassa hallitsemaan toimialuettaan.²⁹¹ Helsingissä rikoksesta tuomituista, kiinni otetuista ja ilmoitetuista muodostettiin aakkostetulla hakemistolla varustettu luettelo ensi kerran vuonna 1869.²⁹² Valokuvauksen rinnalla henkilöiden tunnistamisessa käytettiin antropometriaan pohjaavaa tuntomerkkijärjestelmää, joka perustui henkilön luustosta otettujen keskeisten mittojen sarjoihin.²⁹³ Valokuvaus apukeinona henkilöiden tunnistamisessa saapui Suomeen 1860-luvulla, ensin vankiloihin ja sitten poliisille.²⁹⁴ Laadukkaiden valokuvien tarve tunnistettiin poliisissa 1900-luvun alussa, mistä kertoo muun muassa ammattivalokuvaajan palkkaaminen Helsingin poliisilaitokselle vuonna 1907. Palkkaamisen perusteluissa mainittiin, että valokuvien tuli olla hyvälaatuisia etenkin siksi, että valokuvia monistettiin etsintäkuulutuksia varten.²⁹⁵ Tästä samasta syystä todennäköisesti etsivätoimistokin katsoi tarpeelliseksi neuvoa vankilaviranomaisia teknisesti tarpeeksi laadukkaan valokuvan ottamisessa.

Poliisiviranomaisten rikostutkimuksen apuvälineitä kehitettiinkin 1800-luvun loppupuoliskolta eteenpäin. Jo aiemmin käsitelty Poliisisanomien perustaminen vuonna 1924 oli yksi 1920-luvulla tehdyistä edistysaskelista. Etsivätoimiston esimies Rautanen toteaa Vankeinhoito-lehdessä Poliisisanomien suurimman merkityksen olevan juuri vankien tunnistamisessa, eli ”etsittävän identtisyys toteamisessa”. Poliisisanomien avulla henkilö voidaan tunnistaa, sillä vain harvoin karkurit ”uskaltavat liikkua omilla nimillään”.²⁹⁶ Etsivätoimiston näkökulmasta siten

²⁹⁰ Kuvausta ei muun muassa saisi tehdä auringonvalossa, koska silloin vanki irvistää kuvassa. Lisäksi vangit saattoivat tiedotteen mukaan ”yrittää kuvatessa tehdä itsensä tuntemattomiksi” esimerkiksi sulkemalla silmänsä. Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 14.

²⁹¹ Hietaniemi 1995, 24–25.

²⁹² Keskinen & Silvennoinen 2004, 51.

²⁹³ Antropometrian kehitti Alphonse Bertillo 1870-luvun lopulla. Järjestelmä perustui siihen, että ihmisen luusto säilyi aikuisikäen tultua muuttumattomana. Tämä tuntomerkkijärjestelmä otettiin aluksi Pariisin etsivien käyttöön. Etsinnän kohteesta koottiin hänen olennaisimmat antropometriset tietonsa ja valokuvansa kortille, joka luovutettiin etsivälle. Menetelmä otaksuttiin poliisin käyttöön useassa Euroopan maassa sekä Yhdysvalloissa. Hietaniemi 1995, 44–45; Keskinen & Silvennoinen 2004, 118.

²⁹⁴ Hietaniemi 1995, 26; Keskinen & Silvennoinen 2004, 51.

²⁹⁵ Hietaniemi 1995, 66.

²⁹⁶ A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinnittämiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69.

Poliisisanomien tarjoamat muut tunnistettavat tiedot karkurista auttoivat tapauksissa, joissa karkurit pyrkivät tietoisesti peittämään identiteettinsä.

Vankeinhoidon etsivätoimiston esimies Rautanen ohjeisti Vankeinhoito-lehdessä vankiloiden henkilökuntaa vankien tuntomerkkien merkitsemisessä vuonna 1925.²⁹⁷ Rautanen liittää artikkeliinsa Helsingin poliisilaitoksen antropometrisen osaston johtajan Wolfgang Heinen tekstin, jonka Heine laati Rautasen pyynnöstä. Heine kuvailee vuonna 1908 perustetun Antropometrisen toimiston²⁹⁸, vuodesta 1935 tuntomerkkitoimiston²⁹⁹, kehitystä, antropometriaan pohjaavan tuntomerkkijärjestelmän historiaa sekä sormenjälkien tutkimuksen edistysaskelia Suomessa. Heine mainitsee sormenjälkien auttaneen ”muun muassa” vankikarkureiden takaa-ajossa.³⁰⁰ Identifiointijärjestelmää lähdettiinkin Suomessa 1900-luvun alussa rakentamaan sormenjälkien tutkimuksen varaan, sillä sormenjäljet olivat osoittautuneet ylivoimaiseksi tunnistamisen keinoksi tuntomerkkeihin verrattuna. Pohjoismaisten esimerkkien mukaisesti identifiointijärjestelmään sisällytettiin kuitenkin myös antropometriset tuntomerkit.³⁰¹

Antropometrinen toimisto perustettiin Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston yhteyteen. Toimistoon kerryttiin valtakunnallista valokuvakortistoa, sormenjälkikokoelmaa, pilkkanimikortistoa ja etsinnän alaisten kortistoa.³⁰² Toimisto oli vielä 1920-luvun alkupuolella lähinnä pääkaupunkiseudun etsivän osaston käytössä³⁰³, mutta toimiston lisäksi sisäasiainministeriö perusti valtakunnallisen rikostutkimuskeskuksen vuonna 1926³⁰⁴. Kortistojen tietomäärä kasvatettiin 1930-luvun aikana.³⁰⁵ Rikostutkinnan kehittäminen oli siten 1920-luvun alkupuolella vielä työn alla Suomessa, mutta toimintaa edistettiin 1920–30-luvuilla muun muassa rekistereiden laajuuden osalta. Tuntomerkki- ja sormenjälkirekistereiden kehitys

²⁹⁷ Rautanen soveltaa ohjeistuksessaan Hans Schneickertin teosta ”Signalementslehre”. Koska tarkkojen mittojen ottaminen on vaikeaa, Rautanen neuvoo käyttämään ”ruumiin jäsenten mitallista viisijakoa”, eli jakoa hyvin pieneen, pieneen, keskikokoiseen, suureen ja hyvin suureen. Lisäksi Rautanen havainnollistaa mm. piirustuksilla ”epänormaaleja” päänmuotoja. A. Rautanen, ”Tuntomerkkijärjestelmästä”, Vankeinhoito, 10/1925, 146–151.

²⁹⁸ Keskinen & Silvennoinen 2004, 117.

²⁹⁹ Keskinen & Silvennoinen 2004, 151.

³⁰⁰ A. Rautanen, ”Tuntomerkkijärjestelmästä”, Vankeinhoito, 10/1925, 146–151.

³⁰¹ Näin pystyttäisiin vastaamaan tiedusteluihin, jotka saapuisivat antropometriaa käyttävistä valtioista. Hietaniemi 1995, 80–81, 84.

³⁰² Toimistoon kerättiin rekisteriä ehdolliseen vankeuteen tuomittujen tuntomerkeistä. Lisäksi Helsingissä oli käytössä rikosluokittain järjestetty valokuva-albumi, jossa oli valokuva noin 12 000 rikollisesta, sekä noin 32 000 lomakkeen sormenjälkikokoelma, pilkkanimikortisto sekä etsinnän alaisten kortisto. Keskinen & Silvennoinen 2004, 117; Hietaniemi 1995, 84.

³⁰³ Keskinen & Silvennoinen 2004, 117.

³⁰⁴ Keskinen & Silvennoinen 2004, 118–119.

³⁰⁵ Esimerkiksi Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston valokuva- ja tuntomerkkikortistot kasvoivat 1930-luvun aikana. Vuodesta 1930 eteenpäin Helsingin etsivän osaston käytössä oli myös aakkosellinen nimikortisto etsityistä henkilöistä sekä tuntomerkkien mukaan järjestetty kortisto etsinnän alaisista, joiden nimeä ei tiedetty. Keskinen & Silvennoinen 2004, 151.

oli tärkeää etsivätoimiston työn kannalta, mistä kertoo etsivätoimiston esimiehen kirjoittama artikkeli, joka syntyi osittain yhteistyönä alaan erikoistuneen antropometrisen toimiston johtajan kanssa. Etsivätoimiston esimies välitti artikkelissa tietoa poliisilla käytössä olevista tunnistuskeinoista vankeinhoidon viranomaisille. Etsivätoimisto toimi siten tässäkin asiassa tiedotuskanavana poliisia ja vankeinhoitoa molempia koskevassa asiassa – tällä kertaa rikoksenteijöiden tunnistamiskeinoissa ja tietojen rekisteröinnissä.

Etsinnän kohteena oleva vankikarkuri tuli pystyä tunnistamaan hänestä kerättyjen ja välitettyjen tietojen pohjalta. Tämän periaatteen toteutuessa etsintä voitiin saattaa onnistuneesti päätökseen. Tätä havainnollistaa aineistossani Eino V:n (s. 1900) poikkeuksellinen tapaus, jossa etsivätoimiston painattamassa etsintäkuulutuksessa esiintynyttä nimeä ei onnistuttu yhdistämään oikeaan henkilöön.

Karatessaan 19-vuotiaan helsinkiläisen Eino V:n vuoden ja muutaman kuukauden pituinen avunannosta valtiopetokseen³⁰⁶ langettu tuomio oli jo loppupuolellaan Eino V:n karatessa tammikuussa 1919. Tatuoinneistaan päätellen Eino V työskenteli merimiehenä tai muuna satamatyöläisenä.³⁰⁷ Ammattiin liittyvät sosiaaliset piirit olivatkin ne, joihin Eino V karkaamisensa jälkeen liittyi uudelleen. Etsivätoimisto nimittäin paikansi hänet helsinkiläiseen ”Sailors Home” nimiseen merimieskotiin muutama vuosi karkaamisen jälkeen.³⁰⁸ Kyseisen merimieskodin hoitaja tunsikin Eino V:n jo entuudestaan ”ennen siellä asumisesta”, joten paikka oli Eino V:lle tuttu.³⁰⁹

Etsivätoimisto aloitti Eino V:n jäljityksen ilmeisesti Helsingissä tammikuussa 1922, jolloin etsivätoimisto on saanut tiedon Eino V:n asuneen ”Vankeusyhdistyksen talossa” väärennetyn vapaussassin turvin.³¹⁰ Helsingin poliisilaitoksen etsivä osasto pidätti Eino V:n kesäkuussa 1923, ja ilmoitti asiasta puhelimitse etsivätoimistolle väittäen, että karkuri toimitetaan takaisin pakkotyölaitokseen. Eino V ehditään toimistolla jo poistamaan karanneiden luettelosta, kunnes

³⁰⁶ Rikosrekisteriote Oikeusministeriön rikosrekisteritoimistosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, toimitettu 2.12.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³⁰⁷ Eino V:llä oli monia tatuointeja, kuten ankkuri, useita naisten kuvia ja ”merimiehen kuva”. Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA; Tatuoinnit olivat Suomessa harvinaisia 1900-luvun alkupuolella kaikilla muilla, paitsi ”keskeisten satamakaupunkien merimiespiireillä”. Helenius & Ruotsalainen 2020, 8; 27.

³⁰⁸ Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

³⁰⁹ Merimieskodin ”hoitaja tunsikin [karkurin] ennen siellä asumisesta”, Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹⁰ Viranomaiset on nimetty luettelossa ”Helsingin etsivä poliisi” ja ”etsivä keskus poliisi”. Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

pakkotyölaitoksen johtajan kirjeestä selviää, että poliisilta saapunut ilmoitus oli väärä. Eino V:tä ei ole toimitettu Tammisaareen, vaan vanki on edelleen vapaalla jalalla.³¹¹

Ilmeisesti kyse oli sekaannuksesta Helsingin poliisilaitoksen etsivällä osastolla. Tapahtumat kuvailtiin kuulusteluissa marraskuussa 1923, ja vankeinhoidon etsiväpoliisi Edvard Roine kirjasi kuulustelujen pohjalta selvityksen esimiehelleen Rautaselle. Selvityksen mukaan poliisilaitoksen etsivät päästivät Eino V:n vapaaksi pidätyksen jälkeen, sillä poliisilaitoksella ei tiedetty, oliko Eino V juuri se henkilö, jonka etsivätoimisto oli etsintäkuuluttanut.³¹² Vapautumisensa jälkeen Eino V oli selvityksen mukaan palannut merimieskotiin, jonne etsivätoimiston etsivät olivat aiemmin jättäneet karkurin valokuvan ja peräänkuulutuksen merimieskodin hoitajalle. Kun hoitaja oli tunnistanut etsintäkuulutetun vangin Eino V:ksi, hän oli ilmoittanut havainnosta Helsingin poliisilaitokselle. Poliisilaitokselta oli kuitenkin vastattu hoitajalle, ettei poliisi ollut kiinnostunut asiasta.³¹³

Etsivätoimisto kuulusteli tapaukseen liittyen Eino V:n sukulaista. Selvityksessä kerrotaan sukulaisen neuvoneen Eino V:tä ilmoittautumaan Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle, ”koska Vankeinhoidon Etsivä oli [karkuria] täällä aiemmin kyselyt”. Eino V oli kertoman mukaan heti noudattanut sukulaisensa neuvoja, ja ilmoittanut itsensä poliisille. Sukulaisen mukaan Eino V kuitenkin palasi pari päivää myöhemmin hänen luokseen ja kertoi olleensa kolme päivää pidätettynä, häntä oli kuulusteltu etsivän keskuspoliisin toimesta ja lopulta hänet oli vapautettu.³¹⁴ Eino V päätyi kuitenkin istumaan tuomionsa loppuun. Etsivätoimiston luettelon mukaan joulukuussa 1923 Eino V ilmoitti vielä kerran omatoimisesti itsensä viranomaisille, ”L. H. etsivätoimistoon”, josta hänet kuljetettiin Helsingin etsivän osaston kautta lopulta Tammisaaren pakkotyölaitokseen takaisin.³¹⁵

Roineen kirjaamassa raportissa kuvattujen tapahtumien todenperäisyyttä ei voi varmistaa tässä tutkimuksessa käytössä olevilla aineistoilla. Selvitykseen on tiivistetty ilmeisesti kolmen

³¹¹ Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

³¹² ”[karkurin], minkä Helsingin poliisilaitoksen etsivä osasto pidätti viime kesäkuun 15 pv:nä ja jonka se sittemmin vapautti epä tietoisena siitä, oliko pidätetty sama henkilö, joka vankeinhoidon etsivän toimiston lähettämässä vankikarkurin peräänkuulutuksessa mainitaan - -”, Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹³ Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹⁴ ”- - häntä oli käytetty myös kuulustelua varten tšekäläisessä Etsivässä keskuspoliisissa - -”, Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹⁵ Passituksen vahvistaa Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje. Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.12.1923, n:o 1830, Eino V (s. 1900), Ha:2; Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

kuulustelun sisältö (merimieskodin hoitaja, Eino V:n sukulainen ja Eino V itse), eikä raportissa selvästi eritellä, keneltä mikäkin tieto on peräisin. Poliisilaitoksen kirje Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajalle varmistaa ainakin sen, että joku Einoksi epäilty henkilö tosiaan pidätettiin vuonna 1923 ja vapautettiin, koska ”oli saatu selville, ettei hän ollut sama henkilö kuin vankeinhoidon etsivän toimiston etsintäkuulutuksessa mainittu”.³¹⁶ Tarkempaa selvennystä sille, minkä pohjalta henkilö tunnistettiin eri henkilöksi kuin Eino V, ei kerrota. Väite siitä, että karkuri olisi käynyt useita kertoja poliisilaitoksella ja ollut valtiollisen poliisin kuulusteluissa, on ilmeisesti karkurin tai karkurin sukulaisen versio tapahtumista, mikä voi olla liioiteltu.³¹⁷ Selvitys antaa kuitenkin tarkat päivämäärät sille, milloin Eino V oli pidätettynä Helsingin poliisilaitoksella³¹⁸, joten tieto pidätyksestä saattaa pohjautua varmempiinkin lähteisiin.

Aineistojen pohjalta vaikuttaa varmalta ainakin se, että Eino V:ksi luultu henkilö pidätettiin ainakin kerran, ja vapautettiin, koska poliisilaitoksen etsiväosasto ei tunnistanut henkilöä peräänkuulutuksessa nimetyksi Eino V:ksi. Kun merimieskodin hoitaja tunnisti vuokrahuoneeseensa saapuneen Eino V:n vankikarkuriksi ja ilmoitti asiasta poliisille, poliisissa mahdollisesti ajateltiin Eino V:n asian olevan jo käsitelty, eikä siksi puuttunut Eino V:n oleskeluun merimieskodissa sen enempää. Jostain syystä poliisilaitokselta oli tehty etsivätoimistoon väärä ilmoitus, että Eino V olisi näiden tapahtumien yhteydessä pidätetty ja toimitettu takaisin Tammisaareen. Kuulustelijalleen Eino V ja hänen sukulaisensa kuvailivat tapahtumat niin, että Eino V oli ilmiantanut itsensä toistuvasti, mutta poliisia ei ollut asia kiinnostanut.³¹⁹

Tapaus havainnollistaa sitä, miten etsivätoimiston työn kannalta tärkeä tekijä oli toimiva yhteydenpito etsivätoimiston ja paikallisviranomaisten välillä. Etsivätoimiston jakamat tiedot piti pystyä paikallistasolla yhdistämään oikeaan henkilöön, ja etsintöjen tuloksista etsivätoimistolle raportoidut tiedot tuli olla totuudenmukaisia. Ainakin Eino V:n tapauksessa karanteen vangin

³¹⁶ Jäljennös Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston kirjeestä Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajalle, 22.11.1923, n:o 1752, lähetetty etsivätoimistolle Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 23.11.1923, Eino V (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹⁷ Eino V kertoi tämän version tarinasta sukulaiselleen, ja sukulainen ilmeisesti kertoi sen eteenpäin etsivätoimistolle, joten tiedot ovat kiertäneet useamman kertojan kautta. ”— — [karkuri] palasi [sukulaisen] luokse ja kertoi, että hän oli ollut pidätettynä — — kolme päivää, jolla ajalla häntä oli käytetty myös kuulusteluja varten täkäläisessä Etsivässä keskuspoliisissa, jonka jälkeen kesäk. 18 p:nä hänet laskettiin vapaaksi.” Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹⁸ Selvityksessä kerrotaan, että Eino V pidätettiin 15.6.1923 ja vapautettiin 18.6.1923, mutta tämä saattaa olla karkurin itsensä antama tieto. Selvitys ”Vankeinhoidon etsivän toimiston Herra Johtajalle” Eino V:n kuulustelusta, 27.11.1923, Eino V. (s. 1900), Ha:2, VEA, KA.

³¹⁹ Pyrkimys on voinut olla esittää asiat niin, ettei heidän toiminnassaan ollut kyse Eino V:n tarkoituksellisesta piileskelystä, johon sukulainen olisi ollut avunantajana. Eino V yritti ainakin karkumatkansa alussa pakoilla tuomiotaan, kun hän asui väärennettyjen asiakirjojen turvin Vankeusyhdistyksen asuntolassa. Toisaalta Eino V:n pidätykseen lopulta johti hänen oma ilmoittautumisensa viranomaisille. Muita Eino V:n tai sukulaisen kertomusta varmistavia, tai kumoavia, aineistoja ei kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa käytettävissä.

palautuminen pakkotyölaitokseen piti ilmeisesti erikseen varmistaa pakkotyölaitoksen johtajalta. Vasta tämän varmistuksen yhteydessä etsivätoimistolle selvisi, että poliisilaitos oli välittänyt toimistolle väärää tietoa. Toisaalta vankikarkurille takkuileva tiedonkulku viranomaisten välillä, henkilöllisyyden varmistamiseen liittyvät vaikeudet ja väärennetyt asiakirjat takasivat ainakin muutaman vuoden pituisen pakomatkan.

Valokuvien ja sormenjälkien ohella henkilöiden tunnistamisessa käytettiin tuntomerkkejä. Aineistoni karkureista lähes kaikista on kirjattu ylös karkurin tuntomerkit. Poikkeuksen tekevät vuonna 1918 karanneet vangit, joista yleisesti etsivätoimistolla oli vain vähän tietoa.³²⁰ Esimerkiksi Uuno A:n (s. 1900) ja Emilin (s. 1891) tapauksissa jäljityksen lähtökohdat olivat heikot. Vangeista tiedettiin vain nimi, kotipaikkakunta, tuomio ja syntymäaika. Tarkka karkaamisajankohta ei ollut tiedossa, vaan molemmat olivat karanneet tuntemattomana päivänä vuonna 1918.³²¹ Siten tiedot, joiden pohjalta jäljitykset käynnistettiin vuonna 1922, neljä vuotta karkaamisen jälkeen, olivat hyvin vähäiset. Ei olekaan ihme, että niistä kuudesta aineistoni vangista, jotka karkasivat vuoden 1918 aikana, Uuno A ja Emil ovat ainoat, jotka lopulta pidätettiin.³²²

Karkurin tunnistamiseen on voinut vaikuttaa toisaalta se, kuinka yleisesti tunnettu karkuri oli kotipaikkakunnallaan. Tämä nousi esiin jo Eino V:n tapauksessa, jossa karkuri tunnettiin jo entuudestaan merimieskodissa, johon hän karkaamisensa jälkeen palasi. Toisaalta karkurille maine kotipaikkakunnalla saattoi olla hyvä syy suunnata pakomatkinsa kauas tutuista seuduista. Vuonna 1918 karanneen Emilin (s. 1891) tapauksessa karkuri oli kotipaikkakunnallaan poliisille ”hyvin tunnettu”, sillä karattuaan vankilasta Emil oli tehnyt ”suuren murto-varkauden” ja ”kuuluman mukaan” siirtynyt oleskelemaan Ruotsiin.³²³ Lopulta Emil pidätetään vuonna 1927 Kemissä,³²⁴ oltuaan karkuteillä yhdeksän vuotta. Näinkin pitkän pakomatkan onnistumisen takana on voinut olla siirtyminen Vaasasta Kemiin, ja mahdollisesti jossain kohtaa Ruotsiin, missä karkuria ei todennäköisemmin välittömästi tunnisteta paikallisten toimesta ”suureksi murto-varkaaksi”.

³²⁰ Emil (s. 1891), 25; Uuno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleksi (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

³²¹ Emil (s. 1891), 25; Uuno A. (s. 1900), 27, Ba:2, VEA, KA.

³²² Emil (s. 1891), 25; Uuno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleksi (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7, Ba:2; Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 28.2.1924, n:o 531, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³²³ Vaasan poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.2.1922, n:o 93, Emil (s. 1891), Ha:4; Emil (s. 1891), 25, Ba:2, VEA, KA.

³²⁴ Karkuri palautettiin Helsingin lääninvankilan kautta takaisin Tammisaareen. Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 18.10.1927, n:o 4740; Kemin kaupungin poliisikomisarion kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1927, n:o 1361, Emil (s. 1891), Ha:4; Emil (s. 1891), 25, Ba:2, VEA, KA.

Myös toisen vuonna 1918 karanteenin ja myöhemmin pidätetyn Uuno A:n (s. 1900) tapauksessa karkurin tunnistamisen taustalla vaikuttaa olleen karkurin maine kotiseudullaan. Kotiseudulleen Turkuun palannut satamatyömies³²⁵ Uuno A pidätettiin Turussa, mutta pidätyksen syynä ei ollut karkaaminen Tammisaaren vankileiriltä. Uuno A vapautui ennenaikaisesti kahdesta eri vankilasta vuoden 1918 aikana, ensin Lappeenrannasta ja vasta myöhemmin Tammisaaresta. Karatessaan 18-vuotias³²⁶ Uuno A oli ilmeisesti sisällissodan syttyessä istumassa Lappeenrannan työvankilassa tuomiota varkaudesta. Uuno A vapautettiin punakaartin toimesta sodan aikana.³²⁷ Sisällissodan päätyttyä Uuno A päätyi Tammisaaren vankileirille, ja sai tuomion avunannosta valtiopetokseen 19.9.1918.³²⁸ Todennäköisesti Uuno A karkasi Tammisaaresta pian tuomionsa jälkeen, sillä hänet pidätetään Turun poliisin toimesta jo 27.9.1918, vain muutamia päiviä tuomion alkamisen jälkeen. Tämän pidätyksen taustalla ei kuitenkaan ollut karkaaminen Tammisaaresta, vaan syyksi mainitaan laitton vapautuminen Lappeenrannasta ”kapinan aikana”.³²⁹ Uuno A istui siten karkkaamisensa jälkeen vuoden 1919 toukokuuhun asti sisällissodan seurauksena istumatta jäänyttä varkaustuomiotaan Turun lääninvankilassa.³³⁰

Kuten Eino V:n tapauksessa, Uuno A:n pakomatkan jatkumiseen vaikutti takkuileva yhteydenpito etsivätoimiston ja paikallispoliisin välillä. Turun poliisilaitoksella ei ilmeisesti vielä vuosina 1918–1919 ollut tietoa, että Uuno A olisi karannut Tammisaaren vankileiriltä. Kun etsivätoimisto aloitti karkurin jäljityksen vuonna 1922, Uuno A oli jo vapautettu vankilasta vuosia aiemmin. Vuoden 1922 tammikuusta lähtien lähetetyt tiedustelut Turun seudun poliisiviranomaisille jäivät kaikilla vastauksella. Ainoastaan kirkkoherranvirasto vastasi selvityspyyntöön.³³¹ Kirkkoherranviraston vastaus johti etsivätoimiston karkurin vuosina 1918–1919 Turussa istuman tuomion jäljille.³³² Tämän jälkeen etsivätoimisto hankki Turun lääninvankilasta vangin tietoja.³³³ Vuonna 1922 Turun poliisilaitokselta pyydetään ”selvitystoimenpidettä” asiassa, ja hieman

³²⁵ Uuno A. (s. 1900), 27, Ba:2, VEA, KA.

³²⁶ Uuno A. (s. 1900), 27, Ba:2, VEA, KA.

³²⁷ Ote Turun lääninvankilan nimiluettelosta 1918, nimiluettelo n:o 205, 17.5.1922, Uuno A. (s. 1900), Ha:4; Ote Turun lääninvankilan nimiluettelosta 1918, nimiluettelo n:o 1841, 17.5.1922, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³²⁸ Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 12.2.1924, n:o 234, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³²⁹ Ote Turun lääninvankilan nimiluettelosta 1918, nimiluettelo n:o 1841, 17.5.1922, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³³⁰ Uuno A. (s. 1900), 27, Ba:2, VEA, KA.

³³¹ Uuno A. (s. 1900), Ba:2, VEA, 27.

³³² Kirkonkirjoihin oli kirjattu tiedot vangin karkkaamisesta sekä varkaustuomiosta. Virkatodistus, Turun tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherranvirasto, 21.6.1922, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³³³ Kirjeessä oli liitteenä otteet nimiluetteloista. Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 18.5.1922, n:o 705, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

myöhemmin Turun suojeluskuntaa sekä Etsivän keskuspoliisin alaosastoa pyydetään pitämään aluetta silmällä Uuno A:n varalta. Selvitystä poliisilaitokselta ei ilmeisesti kuitenkaan saatu.³³⁴

Uuno A lopulta pidätetään Turussa helmikuussa 1924. Pidätyksestä tiedottava kirje viittaa etsivätoimiston vuonna 1922 tekemiin tiedusteluihin karkurista.³³⁵ Lopulta vähäisestä yhteydenpidosta huolimatta etsivätoimiston tekemät pyynnot saivat toivotun vastauksen. Uuno A:n näkökulmasta valtiorikostuomio, joka keskeytyi vuoden 1918 syksyllä, tuli hänelle uudelleen vastaan vajaa kuusi vuotta karkaamisensa jälkeen. Karkumatkansa aikana Uuno A oli ehtinyt jo istua toista karkaamisen keskeyttämää tuomiotaan Turun lääninvankilassa, ja palasi samaan vankilaan takaisin vuonna 1924.³³⁶

Kirkkoherranvirasto oli tärkeä tiedonlähde etsivätoimistolle myös Reinon (s. 1899) tapauksessa. Toukokuussa 1920 karanteen Reinon asiasta otettiin yhteys karkurin kotiseuduille Tammelan pitäjään vuonna 1922. Jäljityksen edetessä kirkkoherranvirasto ilmoittaa, että Reinosta on uutisoitu paikallisessa ”Forssan Lehdessä”. Reino on loukkaantunut rautatien varrella Hämeenlinnan ja Harvialan välillä maattuaan rautateillä.³³⁷ Vuoden 1922 syyskuussa julkaistussa uutisessa Reino oli kertonut lehdelle olleensa matkalla Porista Hämeenlinnaan, jäi raiteille humalassa lepäämään, tuli junaveturin tönäisemäksi ja päätyi tapaturmansa seurauksena viettämään aikaa sairaalassa.³³⁸ Reino liikkui kotiseutujensa liepeillä ja antoi omalla nimellään haastattelun paikalliseen lehteen karkumatkansa aikana.

Kirkkoherranviraston välittämä tieto johti soittoon Hämeenlinnan poliisilaitokselle. Reino oli kuitenkin jo päässyt sairaalasta lievän loukkaantumisensa jälkeen, ja jäi vielä vuosiksi karkuteille, vaikka etsintöjä alueella pyydettiin paikalliselta nimismieheltä ja suojeluskunnilta. Etsintäpyyntö uusittiin vielä vuonna 1924.³³⁹ Forssan nimismies tosin toteaa, että ”varma on, ettei hän ole täällä ollut”. Aluetta valvotaan Reinon varalta kuitenkin edelleen, ”jos hän tänne vaikka salaakin

³³⁴ Uuno A. (s. 1900), 27, Ba:2, VEA, KA.

³³⁵ Kirjeessään etsivätoimistolle Turun kaupungin poliisimestari pyytää karkurista maksettavaa 200 markan palkkiota pidättäneelle konstaapelille. Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 28.2.1924, n:o 531, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³³⁶ Turun lääninvankilan johtajan kirje varmistaa etsivätoimistolle, että helmikuusta 1924 eteenpäin Uuno A oli istumassa valtiorikostuomiotaan loppuun Turun lääninvankilassa. Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 12.2.1924, n:o 234, Uuno A. (s. 1900), Ha:4, VEA, KA.

³³⁷ Forssan kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 9.9.1922, n:o 341, Reino (s. 1899), Ha:3, VEA, KA.

³³⁸ Reino oli oman kertomuksensa mukaan matkannut Porista Hämeenlinnaan kahden muun miehen seurassa. Juopoteltuaan yhdessä miehet lähtivät kävelemään rataa pitkin, mutta matkalla väsynyt Reino oli ”toisten jatkaessa matkaansa jäänyt nukkumaan radalle, josta sitten herätettiin näin kourantuntuvalla tavalla”. Reino oli saanut tilanteesta kuitenkin vain mustelmia ja haavan päähänsä. Forssan Lehti, 9.9.1922, n:o 100, 4.

³³⁹ Vuonna 1924 pyyntö lähetettiin nimismiehelle ja järjestysmiehille. Reino (s. 1899), 49, Ba:2, VEA, KA.

pistäytyisi”.³⁴⁰ Lopulta Reino pidätetään Porissa vuosi myöhemmin.³⁴¹ Vaikka Forssan lehden artikkeli ei suoraan johtanut Reinon pidätykseen, onnistui etsivätoimisto hankkimaan kyselyillään kirkkoherranvirastolle ainakin viitteitä siitä, missä päin karkuri saattoi liikkua. Reinoa kuvaillaan paikallislehdessä yksinkertaisesti ”forssalaiseksi puusepäksi”, jolle sattui epäonninen kammelus, eikä suinkaan karanneeksi valtiorikosvangiksi.³⁴² Kirkkoherranviraston ja etsivätoimiston välisessä kirjeenvaihdossa Reinon nimi ja vankilatausta yhdistyivät toisiinsa.

Eino V:n (s. 1900), Emilin (s. 1891), Uuno A:n (s. 1900) ja Reinon (s. 1899) tapauksissa miesten tausta karanneina valtiorikosvankeina tuli lopulta heille vastaan, ja vangit palasivat istumaan tuomionsa loppuun. Eino V:n tapaus havainnollistaa poikkeuksellisuudellaan sitä pohjaa, mille onnistunut jäljitys nojasi – etsintäkuulutuksen tietojen yhdistämiseen oikeaan henkilöön. Tunnistettavina tietoina tarkastelemissani tapauksissa henkilöistä vaikuttivat olleen heidän nimensä, syntymäaikansa, kotipaikkakuntansa, tuntomerkinsä ja valokuvat. Reinon tapauksessa tunnistaminen kirkkoherranvirastossa tehtiin ilmeisesti pelkän nimen ja kotipaikkakunnan pohjalta. Emilin ja Uuno A:n tapauksissa pidätys onnistui lopulta vähäisin tiedoin, myös ilman tuntomerkkejä. Vaikka etsivätoimisto painotti Vankeinhoito-lehden tiedotteessa vuonna 1921 laadukkaiden valokuvien tarvetta, ei näissä tapauksissa valokuvilla vaikuta olleen suurta roolia.

Yleisesti useimmista aineistoni tapauksista ei voi suoranaisesti todeta, mitkä kaikki tekijät johtivat siihen, että henkilö lopulta pidätettiin. Aineiston rajoissa päätelmäni jäävät vain arvioiksi. Todellisuudessa tapahtumien kulkuun on todennäköisesti vaikuttanut paljon arvaamattomia tekijöitä. Yksi tekijä, jonka rooli ei aineistoissani näy, on sormenjäljet. Sormenjälkien käytöstä ei ole viitteitä tutkimieni tapausten aineistoissa, vaikka etsivätoimiston esimiehen artikkelissa erikseen nimetään sormenjäljet etsinnöissä käytettynä apukeinona. Jos sormenjäljillä on ollut jokin rooli tapausten ratkeamisessa, tietoa ei ole kirjattu ylös etsivätoimiston aineistoihin.

Uuno A:n tapaus on yksi harvoista, joista pystyy suhteellisen varmasti arvioimaan etsivätoimiston työn yhteyden karkurin pidätykseen. Tapauksessa tietoa siitä, että Uuno A oli Tammisaaresta karannut vanki, ei Turussa mitään ilmeisimmin ollut, ainakaan vuonna 1918, kun Uuno A pidätettiin toisen tuomion pohjalta. Etsivätoimisto toi Turun poliisin tietoon, että Uuno A olisi tarpeellista pidättää uudelleen, ja siten paljasti Uuno A:n taustan karanneena vankina. Tapaus kertookin

³⁴⁰ Forssan nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.1.1924, n:o 103, Reino (s. 1899), Ha:3, VEA, KA.

³⁴¹ Porin kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 27.6.1925, n:o 718, Reino (s. 1899), Ha:3, VEA, KA.

³⁴² Forssan Lehti, 9.9.1922, n:o 100, 4.

etsivätoimistolla olleen 1920-luvun alussa paikkansa viranomaisverkostossa, sen tuodessa paikallisviranomaisten tietoon selvittämättömiä tapauksia. Lisäksi Eino V:n tapauksessa etsivätoimisto varmisti Tammisaaresta, oliko Eino V todella lopulta kuljetettu takaisin vankilaan. Etsivätoimiston toimiminen tarkastajana asiassa esti karkumatkan jatkumisen.

Sen sijaan Emilin tapauksessa miehen tausta valtiorikosvankina oli paikallisviranomaisilla hyvin tiedossa. Tällöin karkurilla oli mahdollisesti tarve siirtyä kauas niiltä seuduilta, missä menneisyys tunnettiin. Karkurin saattoikin olla järkevää hakeutua maaseudulta kaupunkiin. Vuorinen mainitsee, että nimettömyytensä ylläpitäminen oli kaupungeissa helpompaa, sillä viranomaisten harjoittamaa kontrollia ei kaupungeissa säädelyt samalla tavalla henkilökohtaiset tuttavuussuhteet, ja niiden pohjalta tehdyt tulkinnat, kuin maaseudulla.³⁴³ Kaikista 21 pidätetystä karkurista 14, eli kolmasosa, pidätettiin jonkin kaupungin poliisilaitoksen toimesta.³⁴⁴ Tämä toisaalta kertoo siitä, ettei anonymiteettia onnistuttu kaupungeissa ylläpitämään, mutta toisaalta siitä, että karkurit hakeutuivat juuri kaupunkiin. Pidätyksiin kaupungeissa on voinut vaikuttaa sekin, että poliisi oli kaupungeissa monilukuisempi kuin maaseudulla.³⁴⁵ Karkuri saattoi myös elää liikkuvaa elämää, mistä on viitteitä Porin ja Hämeenlinnan väliä kulkeneen Reinon tapauksessa. Karkurien liikkumisen usean alueen välillä tunnistin muissakin tapauksissa, ja käsittelemä sitä seuraavassa alaluvussa tarkemmin.

3.2 Karkurit kulkumiehinä: Karkureiden taustat ja kulkeva elämäntapa

Etsivätoimiston peräänkuulutusilmoitusten tavoitteena 1920-luvun alussa oli karkurista tiedottaminen koko Suomen laajuudelle. Kuten Vankeinhoito -lehden tiedotteessa vuonna 1921 esitetään, peräänkuulutuksen ”saa jokainen nimismies ja järjestysmies, kaikki poliisilaitokset ja suojeluskuntain esikunnat”.³⁴⁶ Vaikka karkureiden etsinnät painottuivat vangin kotiseudulle, karkureiden mahdollisuus oleskella missä vain tiedostettiin etsivätoimistossa. Etsivätoimiston peräänkuulutukset ja myöhemmin Poliisisanomien tiedotus etsinnän alaisista henkilöistä olivat

³⁴³ Vuorinen 2023, 50.

³⁴⁴ Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Juho J. (s. 1882), 55; Emil (s. 1891), 25, Ba:2; Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 28.2.1924, n:o 531, Uuno A. (s. 1900), Ha:4; Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2; Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 4.11.1926, Einar (s. 1899), Ha:1; Turun lääninvankilan johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2; Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.12.1932, n:o 9998, Kustaa (s. 1899), Ha:2; Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3; Viipurin kaupungin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1935, n:o 8542, Juho (s. 1898), Ha:3; Kemin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.4.1932, Kustaa A. (s. 1891), Ha:1; Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.7.1928, n:o 5474, Viktor (s. 1884), Ha:3; Kansilehti, Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA.

³⁴⁵ Vuorinen 2023, 50.

³⁴⁶ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

keinoja rikkoa karkurin anonymiteettiä myös alueilla, missä hän ei ollut paikallisille viranomaisille entuudestaan tunnettu.

Kuten aiemmin totesin, vankileiriltä saattoi tosiaan olla helppoa karata, mutta karkumatkan jatkaminen ei välttämättä ollut yhtä vaivatonta. Välittömästi sisällissodan jälkeen Suomen sisäistä liikkumista valvottiin poliisiviranomaisten toimesta ankarammin. Epäluotettavana nähtyjien henkilöiden ja kapinallisten matkustaminen maassa pyrittiin estämään passivalvonnalla. Sisäinen passijärjestelmä eli matkatodistukset otettiin käyttöön koko Suomen laajuudelle. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että jokaisen yli 15-vuotiaan Suomen kansalaisen tuli hankkia oman kotipaikkakuntansa poliisiviranomaiselta matkatodistus, jos siirtyi paikkakunnalta toiselle. Jos henkilö matkusti ilman asianmukaista lupaa, hänet tuli tavattaessa välittömästi pidättää. Käytäntö vahvistettiin vuoden 1918 kesäkuussa, ja oli voimassa vuoden 1919 heinäkuuhun, jolloin Suomen hallitusmuoto vahvistettiin. Vasta tämän jälkeen Suomen kansalaisilla oli oikeus vapaaseen liikkumiseen kotimaassa. Matkatodistukset korvasi asetus henkilöllisyystodistuksista.³⁴⁷ Paavolainen mainitseekin ”passipakon” yhdeksi syyksi, mikä teki karkuteillä pysymisestä ja kotiseuduille palaamisesta vaikeaa niille, jotka lähtivät vankileireiltä omin luvin.³⁴⁸ Matkustusasiakirjojen myöntämisen ehtoja tiukennettiin itärajan ylittävän liikkeen osalta vuosina 1918–1922. Suomen sisäistä liikkumisvapautta rajoitettiin myös vuoden 1922 läskikapinan³⁴⁹ jälkeen Pohjois-Suomen alueella.³⁵⁰

Karkuteillä pysyminen on ilmeisesti siten vaatinut elämistä joko väärennetyillä asiakirjoilla ja toisen nimen alaisena tai virallisten rekistereiden ulkopuolella. Väärennetyjen asiakirjojen käytöstä on viitteitä Eino V:n (s. 1900) tapauksessa, jossa karkuri asui väärennetyn vapaussassin avulla asuntolassa.³⁵¹ Lindholmin mukaan vapaussassin väärentäminen ja vapautuvien vankien joukkoon soluttautuminen olivat tyypillisiä keinoja karata Tammisaaren vankileiriltä.³⁵² Aineistossani on vain yksi tapaus, jossa karkuri on muuttanut toiselle paikkakunnalle niin, että muutosta on kirjattu merkintä kirkonkirjoihin. Kaikissa muissa tapauksissa karkuri oli edelleen

³⁴⁷ Henkilöllisyystodistuksen sai samaten oman kotipaikkakunnan poliisiviranomaiselta. Keskinen & Silvennoinen 2004, 110.

³⁴⁸ Paavolainen 1971, 148.

³⁴⁹ Helmikuussa vuonna 1922 tukkityöläiset nousivat kapinaan Neuvosto-Venäjäältä saapuneen suomalaisen punaupseerin johdolla. Kapina alkoi A/B Kemi O/Y:n Värriön metsätyömaalla. Kapina oli SKP:n suunnittelema vastaisku vuosina 1918–1922 suomalaisten vapaaehtoisen Itä-Karjalaan ja Viroon suuntaamille sotaretkille. Salomaa 2018, 165–169; Kangaspuro 1998, 341–352.

³⁵⁰ Lisäksi Etsivä keskuspoliisi pyrki saamaan tarkempaa valvontaa Suomen sisäiseen muuttoliikkeeseen, mutta paikallistason vastustuksen vuoksi hanke ei toteutunut. Aatsinki 2020, 63.

³⁵¹ Viranomaiset on nimetty luettelossa ”Helsingin etsivä poliisi” ja ”etsivä keskus poliisi”. Eino V. (s. 1900), 30, Ba:2, VEA, KA.

³⁵² Väärennetyjä asiakirjoja hyödynsi paossaan esimerkiksi suomenruotsalaisen työväenliikkeen keskeinen hahmo Axel Åhlström. Lindholm 2017, 320–321, 323–324.

kirjoilla kotipaikkakunnallaan, kun etsivätoimisto kyseli karkurin tietoja kirkkoherranvirastoilta.³⁵³ Poikkeuksen sääntöön tekee Viktor (s. 1884), kahdeksan vuoden tuomiota istunut viiden lapsen isä³⁵⁴, joka muutti Raumalta Uuteenkaupunkiin perheensä kanssa.³⁵⁵

Viktor karkasi Tammisaaren pakkotyölaitoksesta syyskuussa 1920, ja etsivätoimisto käynnisti karkurin etsinnät vuoden 1922 alussa.³⁵⁶ Tuolloin Helsingissä saatiin tietää Rauman kirkkoherranvirastolta, että Viktor oli vuoden 1921 joulukuussa ”muuttanut kirjansa perheineen Uuteenkaupunkiin”.³⁵⁷ Etsivätoimistolla oli siten virallinen tieto vasta hiljattain tapahtuneesta muutosta, ja Edvard Roine ottaa yhteyden Uudenkaupungin kirkkoherranvirastoon heinäkuussa 1922. Kirjeessä kysytään, asuuko karkuri edelleen paikkakunnalla tai onko tietoa, onko hän ollut yhteydessä perheeseensä.³⁵⁸ Uudenkaupungin poliisilaitoksesta arveltiin Viktorin lähteneen Venäjälle, koska häntä ei etsinnöistä huolimatta ole nähty seudulla.³⁵⁹ Lopulta Viktorin pidätti Turun poliisilaitos vuonna 1928³⁶⁰, joten arviot Neuvosto-Venäjälle lähdöstä eivät pitäneet paikkaansa, ainakaan pysyvästi.

Viktorin pakeneminen kotikaupungistaan johtui mahdollisesti siitä, että mies oli alueella hyvin tunnettu ”päksi”-alkuisella lempinimellä, kuten selviää Rauman poliisilaitoksen etsivän osaston kirjeestä. Raumalainen komisario toteaaakin, että Viktor ”pidätetään tavattaessa”.³⁶¹ Muutto toiselle paikkakunnalle on voinut olla perheen tapa välttää viranomaisia tai paikkakunnalla kiertäviä huhuja. Viktor teki muuttonsa virallisten reittien kautta kuitenkin paljastumatta viranomaisille tuomiota pakoilevana valtiorikosvankina. Kuitenkaan pelkkien asiakirjojen

³⁵³ Heikin (s. 1892) tapauksessa vanki oli muuttanut ennen tuomiotaan kirjansa toiselle paikkakunnalle, jolloin etsinnät aloitettiin aluksi väärältä paikkakunnalta. Emil (s. 1891), 25; Uuno A. (s. 1900), 27; Väinö (s. 1894), 14; Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Vilho (s. 1898), 7; Eino V. (s. 1900), 30; Einar (s. 1899), 32; Juho H. (s. 1896), 34; Frans (s. 1880), 37; Frans E. (s. 1897), 36; Helda, Seth (s. 1895), 43; Heikki (s. 1892), 44; Reino (s. 1899), 49; Juho R. (s. 1887), 50; Kustaa (s. 1899), 16; Uuno (s. 1898), 52; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Reino (s. 1899), 49; Kustaa A. (s. 1891), 57; Eino (s. 1899), 59; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Viktor (s. 1884), 63; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Juho J. (s. 1882); Oskar (s. 1985), 67; Viktor N. (s. 1900), 69; Kalle (s. 1897), 70; Johanssen, Jalmari (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Iivari (s. 1893), 80; Juho V. (s. 1893), 179; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185; Matti (s. 1892), 184; Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

³⁵⁴ Uudenkaupungin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 19.7.1922, n:o 63, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

³⁵⁵ Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

³⁵⁶ Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

³⁵⁷ Viktor (s. 1884), 63, Ba:2, VEA, KA.

³⁵⁸ Kirjeessä neuvotaan lähestymään asiaa ”etsivätoimiston käsityksen mukaan” niin, ”ettei asianomainen saa siitä tietää”, jos hän paikkakunnalla edelleen on. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Uudenkaupungin kirkkoherranvirastolle, 19.7.1922, n:o 63, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

³⁵⁹ Uudenkaupungin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 19.7.1922, n:o 63, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

³⁶⁰ Turun kaupungin poliisimestarin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.7.1928, n:o 5474, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

³⁶¹ Rauman poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon pakkotyölaitokselle, 15.11.1922, n:o 352, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

pohjalta ei voi todeta, muuttiko Viktor perheensä mukana vai muuttivatko ainoastaan muut perheenjäsenet paikkakunnalta toiselle. Uudenkaupungin kirkkoherran kirjeessä varmistetaan vuonna 1922, että vaimo ja lapset asuvat paikkakunnalla, mutta perheen ei tiedetä olleen yhteydessä Viktoriin. Poliisikaan ei ollut tavannut miestä etsinnöistä huolimatta.³⁶² Aineistoista voi tulkita ainakin sen, että Viktor mahdollisesti palasi perheensä luokse karattuaan, mutta joutui viranomaisten jäljityksen seurauksena vaihtamaan jälleen oleskelupaikkaa. Kotipaikkakunnalle palaaminen oli suurperheen isälle oletettavampaa kuin naimattomalle nuorelle miehelle. Lopulta Viktor päätyi Turun seudulle, mistä hänet pidätettiin kahdeksan vuoden pakoilun jälkeen.

Paavolainen pohtii, että vankileiriltä karanneelle saattoi olla vaikeaa palata kotiseuduilleen sisällissodan aikaisten tapahtumien vuoksi. Palaaminen entiseen työsuhteeseen, ”ikään kuin mitään ei olisi tapahtunut”, ei välttämättä ollut mahdollista, kun tapahtumat olivat tuoreessa muistissa.³⁶³ Vuosia jatkuneiden karkumatkojen kohdalla herääkin kysymys, miten karkurit ovat voineet mahdollisesti hankkia elantonsa pakomatkinsa aikana.

Yksi 1900-luvun alun Suomessa liikkunut sosiaalinen ryhmä, mihin vankikarkurin saattoi olla mahdollista liittyä, oli työnhaussa paikkakunnalta toiselle kiertäneet työmiehet. Aineistoni karkurit, joiden ammatti on tiedossa, olivat perinteisten työväenluokkaisten ammattien harjoittajia. Kahdella karkurilla ammattinimike pohjautuu karkurin isän ammattiin. Karl (s. 1900) oli työmiehenpoika³⁶⁴, ja Toivo Suotaila (s. 1897) torpparinpoika³⁶⁵. Neljällä karkurilla ammatti vaikuttaa olleen merimies tai satamatyömies.³⁶⁶ Jalmar Johanssenilla (s. 1892), Eino V:llä (s. 1900) ja Kustaa E:llä (s. 1890)³⁶⁷ on tuntomerkeinään tatuointeja, jotka viittaavat tähän ammattiryhmään.³⁶⁸ Suurin osa tiedossa olevista ammasteista ovat jokin variaatio ”työmiehestä”. Väinö Jokinen (s. 1890), Emil (s. 1891), Seth Heldan (s. 1895), Reino (s. 1899) olivat ”työmiehiä”³⁶⁹,

³⁶² Uudenkaupungin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 19.7.1922, n:o 63, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

³⁶³ Paavolainen 1971, 148.

³⁶⁴ Nimilehden jäljennös, 16.2.1938, Karl (s. 1900), Ha:3, VEA, KA.

³⁶⁵ Virkatodistus Kosken H. L. seurakunnasta, 12.7.1922, Suotaila, Toivo (s. 1897), Ha:3, VEA, KA.

³⁶⁶ Uuno A:n ammatti nimetään, ”satamatyömies”. Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Uuno A. (s. 1900), 27; Eino V. (s. 1900), 30; Kustaa E. (s. 1890), 192, Ba:2, VEA, KA.

³⁶⁷ Jalmar Johanssenilla (s. 1892) oli kaksi tatuointia, nainen ja laiva. Eino V:llä (s. 1900) oli useita tatuointeja (ankkuri, useita naisten kuvia ja ”merimiehen kuva”). Samoin Kustaa E:llä (s. 1890) tatuointeja oli paljon (mm. naisten kuvat, nouseva aurinko, ”ankkuri ja sydän”). Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Eino V. (s. 1900), 30; Kustaa E. (s. 1890), 192, Ba:2, VEA, KA.

³⁶⁸ Tatuoinnit ovat Mikko Heleniuksen ja Jari Ruotsalaisen mukaan merimiesten ammattikunnan ”keskeinen tunnusmerkki”. Tatuoinnit olivat Suomessa harvinaisia 1900-luvun alkupuolella kaikilla muilla, paitsi ”keskeisten satamakaupunkien merimiespiireillä”. Helenius & Ruotsalainen 2020, 8; 27.

³⁶⁹ Myös Uuno A:ta nimitetään työmieheksi. Sukuselvitys Helsingin Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranvirastosta, 18.3.1936, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1; Ote Turun lääninvankilan nimiluettelosta 1918, n:o 1841, Uuno A. (s. 1900), Ha:4; Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajan kirje Vankeinhoidon

Juho H. (s. 1896) ja Juho R. (s. 1887) olivat ”sekatyömiehiä”³⁷⁰, Alekski (s. 1897) oli ”asemamies”³⁷¹, Frans (s. 1880) ”maatyyömies”³⁷² ja Uuno A. (s. 1900) ”satamatyyömies”³⁷³. Urho Antikainen (s. 1901) oli viilarinoppilas³⁷⁴ ja Väinö (s. 1894) suutari³⁷⁵. Kustaa A:n (s. 1891) oli ollut töissä tehtaalla.³⁷⁶ Aleksander Eskelinin (s. 1886) tapauksessa ”työmiehen” ohella karkuri oli ”irtolainen”.³⁷⁷ Tiedossa olevat ammattinimikkeet viittaavat, Salomaan tekemään jaotteluun nojaten, perinteisen tyväenluokkaiseen taustaan.³⁷⁸ Ainoastaan Toivo Suotailan (s. 1897) voisi tulkita isänsä ammatin pohjalta kuuluneen talonpoikaistoon.³⁷⁹

Suomen maaseudulla työtä etsivät kulkijat eivät olleet mitenkään tavaton näky. Antti Häkkisen ja Miika Tervosen mukaan erilaiset tuotteitaan tai taitojaan kaupanneet kulkijat, kerjäläiset ja kulkurit olivat maaseudun väestölle tuttuja. Liikkuvaa väkeä tavattiin etenkin tihentyneen tie-, kanava- ja rautatieverkoston varsilla. Kiertolaisten määrä kasvoi pula-aikoina, jolloin kaupunkien sekatyömiehet siirtyivät maaseudulle työnhakuun. ”Kulkeva elämäntapa” alkoi kadota vasta toisen maailmansodan jälkeen muun muassa elintason ja sosiaalihuollon kehityksen myötä.³⁸⁰ Etenkin 1930-luvun laman ajan massatyöttömyys, joka kaupungeissa iski pahiten rakennustyötä, satama- ja lastaustöitä sekä satunnaisia töitä tekeviin, johti työnhaun ja jopa kerjäläisyyden kasvuun. Elannon hankkiminen ”epävirallisen talouden” verkostoista, jolloin työsuhteita ei virallisesti rekisteröity tai välttämättä verotettu, oli köyhille yleisesti tapa kompensoida matalaa palkkaa tai työnpuutetta. Etenkin kriisien aikaan, kuten 1930-luvun laman aikana, epäviralliseen

etsivätoimistolle, 18.10.1927, n:o 4740, Emil (s. 1891), Ha:4; Jäljennös nimilehdestä Tammisaaren pakkotyölaitoksesta, n:o 446, lähetetty 22.2.1935, Helda, Seth (s. 1895), Ha:1; Reino (s. 1899), 49, Ba:2, VEA, KA.

³⁷⁰ Ote Helsingin lääninvankilan nimiluettelosta, 29.8.1924, Juho R. (s. 1887), Ha:4; Pälkäneen seurakunnan kirkkoherran kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 10.7.1922, Juho H. (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

³⁷¹ Jäljennös nimilehdestä Tammisaaren pakkotyölaitoksesta, n:o 1489, 22.2.1935, Alekski (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

³⁷² Turun lääninvankilan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1939, Frans (s. 1880), Ha:2, VEA, KA.

³⁷³ Uuno A. (s. 1900), 27, Ba:2, VEA, KA.

³⁷⁴ Nimilehti Tammisaaren pakkotyölaitoksesta, Antikainen, Urho (s. 1901), lähetetty 22.2.1935, Ha:1, VEA, KA; Salomaa 2018, 414.

³⁷⁵ Väinö (s. 1899), 14, Ba:2, VEA, KA.

³⁷⁶ Kotipaikkakunnan kirkkoherra epäilee, voisiko karkuri olla ”vieläkin” töissä Warkauden tehtaalla. Euran kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 20.7.1922, n:o 39, Kustaa A. (s. 1891), VEA, KA.

³⁷⁷ Virkatodistus, Porvoon hiippakunta, 3.7.1922, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

³⁷⁸ Salomaa on teoksessaan jakanut ammattien kategoriat siten, että ”perinteisen ruumiillisen työn ammatit”, kuten satamatyyölläinen, tehtaantyyömies, sekatyömies, merimies, sekä ”itsenäisen ammattityön harjoittajat”, kuten räätälit, suutarit ja sepät, edustavat ”perinteistä tyväenluokkaa”. Salomaa 2018, 123.

³⁷⁹ Salomaan jaottelussa ”perinteiseen talonpoikaistoon” kuuluvat maanomistajat tai sitä muuten hallinnoivat, jotka harjoittavat maatilataloutta, kuten tilalliset, tilallisten pojat ja vuokratilajelijät eli torpparit. Salomaa 2018, 123.

³⁸⁰ Suora lainaus sivulta 30. Häkkinen & Tervonen 2005, 28, 30.

talouteen ja sosiaalisiin verkostoihin tukeuduttiin niin kaupungissa kuin maaseudullakin.³⁸¹ Kulkumiehet olivat usein ammatiltaan sekatyömiehiä.³⁸²

1930-luvun lamanaikaa tutkineen Gia Virkkusen mukaan kulkijoille oli tavallista salata oma kotipaikkakuntansa ja ”lähimmät henkilötietonsa” maataloon saapuessaan. Samaten metsätöissä kiertävät miehet saatettiin tuntea vain sukunimillään. Viihdyttämällä, kortinpeluulla ja viinakaupalla elantonsa tienaat tulla tunnettiin metsäsavotoissa usein vain liikanimillä. Virkkunen on arvioinut tämän liittyneen työnhaun asetelman häpeällisyyteen, sillä oman kotikylän tilanteesta tai omista vaikeuksista ei haluttu kertoa ulkopuolisille. Toinen syy oli pidätetyksi tulemisen pelko. Kerjäämisellä itsensä elättämisestä tai rahattomana liikkumisesta saattoi 1930-luvulla nimittäin seurata syytteet irtolaisuudesta, mikä puolestaan saattoi johtaa työlaitostuomioon tai kyyditsemiseen takaisin kotipaikkakunnalle.³⁸³ Liikkuvaan työväkeen kohdistui myös poliittista valvontaa. Etsivä keskuspoliisi valvoi Pohjois-Suomessa muun muassa metsäsavottojen työntekijöitä. Kuolajärven, Savukosken, Sodankylän, Inarin ja Petsamon alueella liikkuvilta vaadittiin henkilöllisyydistusta vuoden 1924 jälkeen.³⁸⁴

Työn tekeminen anonyymisti ja rekistereiden ulkopuolella oli 1920–30-luvulla mahdollista, eikä välttämättä epätavallistakaan, ainakaan köyhemmän väestönosan piirissä. Vankilatuomiota pakoilevalle karkurille työväen yleinen liikkuvuus aikakaudella on voinut tarjota mahdollisuuksia jatkaa elämää viranomaisten valvonnasta huolimatta. Toki vaihtoehtona on voinut olla myös kerjäläisyys, vaikka tähän on sisällynyt irtolaisuustuomion riski. Sakari Saaritsa käsitellyt kerjäläisyyttä ”epävirallisen tai virallisen sosiaaliturvan muotona”.³⁸⁵ Voisi siten todeta, että karkurin on ollut mahdollista turvautua pakomatkinsa aikana epävirallisia vaihtoehtoihin, epäviralliseen työntekoon ja epäviralliseen sosiaaliturvaan.

Selvin viittaus työttömyyteen ja kiertolaisen asemaan on Aleksander Eskelinin tapauksessa, jossa karkuri oli virkatodistuksensa mukaan ”työmiehen” ohella ”irtolainen” ainakin ennen vankilatuomiotaan.³⁸⁶ Jo aiemmin mainitussa Reinon (s. 1899) tapauksessa karkuri oli ollut matkalla jalan rautatietä pitkin Porista Hämeenlinnaan kahden muun miehen seurassa.³⁸⁷

³⁸¹ Suora lainaus sivulta 58. Häkkinen & Peltola 2005, 53–55, 58.

³⁸² Peltola 2008, 156.

³⁸³ Virkkunen 2010, 123–124; Siinä missä liikkuvaan työvoimaan oli aiemmin suhtauduttu työmarkkinoiden näkökulmasta jopa positiivisesti, laman myötä ilmiö alettiin nähdä kielteisenä, Peltola 2008, 156.

³⁸⁴ Valvonta nojasi hallituksen antamaan asetukseen, joka säädettiin ”vuosi läskikapinan jälkeen (1923)”. Aatsinki 2020, 63.

³⁸⁵ Saaritsa käsittelee artikkelissaan muun muassa 1930-luvun kulkuriliikettä yhtenä historiallisena esimerkkinä kerjäläisyydestä ja sen kontrolloinnista. Saaritsa 2003, 235–236, 240.

³⁸⁶ Virkatodistus, Porvoon hiippakunta, 3.7.1922, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

³⁸⁷ Forssan Lehti, 9.9.1922, n:o 100, 4.

Rautateitä pitkin kulkeminen oli tyypillinen kulkureitti kiertäville työttömille ainakin 1930-luvun pula-aikaan, rautateiden ollessa etenkin talvisin helppokulkuisia.³⁸⁸ Kulkuriliike 1930-luvulla kulki ajan poliisiviranomaisten havaintojen mukaan valtateillä kaupunkien ja asutuskeskusten välissä. Tällaisia olivat muun muassa Turku-Tampere ja Turku-Hämeenlinna väylät.³⁸⁹ Karkumatkoilla saatettiin kulkea pitkiäkin välimatkoja, kuten Emilin (s. 1891) tapauksessa, jossa karkuri siirtyi kotikaupungistaan Vaasasta Kemiin asti.³⁹⁰

Lisäksi karkurit sopivat ikäjakaumansa ja siviilisäätynsä puolesta työn perässä kulkeneiden miesten ryhmään. Kaikki aineistoni karkurit ovat syntyneet vuosien 1880–1903 välillä, ja syntymävuodet painottuvat 1800-luvun viimeisille vuosille. Karatessaan miehet olivat 18–39-vuotiaita. Hieman yli puolet karkureista (21 tapausta) olivat karatessaan joko 25-vuotiaita tai tätä nuorempia.³⁹¹ Yli 30-vuotiaita karkureita on aineistossani kahdeksan, joista vanhin on karatessaan 39-vuotias Frans (s. 1880).³⁹² Käytettävissäni olevan aineiston pohjalta voi todeta, että valtaosa aineistoni karkureista oli nuoria, naimattomia miehiä. Vain viisi karkuria oli naimisissa, Viktor (s. 1884)³⁹³, Väinö (s. 1894)³⁹⁴, Frans E. (s. 1897)³⁹⁵, Matti (s. 1892)³⁹⁶ ja Kalle (s. 1897)³⁹⁷. Heillä kaikilla oli, Kallea (s. 1897) lukuun ottamatta, yksi tai useampi lapsi. Jarmo Peltolan mukaan jo ennen 1930-luvun lamaa kulkurina kiertäminen oli nuorten ja naimattomien miesten elinkaareen liittyvä vaihe, ennen kuin miehet asettuivat aloilleen ja perustivat perheen. Osalle heistä vaihe muodostui pidemmäksi, jolloin kulkemisesta muodostui elämäntapa.³⁹⁸

Kulkumiehen elämäntapaan liittyi pätkätöiden lisäksi osalla runsas alkoholinkäyttö.³⁹⁹ Tämän tapaisesta kulkurin elämästä on viitteitä Reinon (s. 1899) tapauksessa, jossa karkuri loukkaantui

³⁸⁸ Virkkunen 2010, 117.

³⁸⁹ Virkkunen 2010, 118–119.

³⁹⁰ Tammissaaren pakkotyölaitoksen johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 18.10.1927, n:o 4740; Kemin kaupungin poliisikomisarion kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1927, n:o 1361, Emil (s. 1891), Ha:4; Emil (s. 1891), 25, Ba:2, VEA, KA.

³⁹¹ Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Uuno A. (s. 1900), 27; Karl (s. 1900), 23; Eino V. (s. 1900), 30; Viktor (s. 1900), 69; Einar (s. 1899), 32; Reino (s. 1899), 49; Eino (s. 1899), 59; Kustaa (s. 1899), 16; Uuno (s. 1898), 52; Alekski (s. 1897), 3; Juho (s. 1898), 55; Frans E. (s. 1897), 36; Kalle (s. 1897), 70; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Juho H. (s. 1896), 34; Väinö (s. 1894), 14; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Oskar (s. 1895), 67, Ba:2, VEA, KA.

³⁹² Matti (s. 1892), 184; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Kustaa E. (s. 1890), 193; Sivenius, Arttur, 77; Juho R. (s. 1887), 50; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Viktor (s. 1884), 63; Juho J. (s. 1882), 64; Frans (s. 1880), 37, Ba:2, VEA, KA.

³⁹³ Uudenkaupungin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 19.7.1922, n:o 63, Viktor (s. 1884), Ha:3, VEA, KA.

³⁹⁴ Ote kirkonkirjasta, sukuselvitys, 24.11.1932, Väinö (s. 1899), Ha:2, VEA, KA.

³⁹⁵ Sukuselvitys, 14.5.1930, Frans E. (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

³⁹⁶ Matti (s. 1892), 184, Ba:2, VEA, KA.

³⁹⁷ Heinolan piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 8.8.1928, n:o 262, Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA.

³⁹⁸ Peltola 2008, 156.

³⁹⁹ Peltola 2008, 156.

jäätyään nukkumaan raiteille nimenomaan humalassa.⁴⁰⁰ Jo radalla nukkuminen kertoo siitä, ettei Reinolla ollut matkallaan välttämättä yöpaikkaa. Vakinaisen asunnon puuttuminen näkyi selvästi ainakin Eino V:n (s. 1900) tapauksessa, jossa karkuri vietti öitään asuntolassa ja merimieskodissa. Toisaalta merimiehen ammattiin itsessään kuului kansainvälinen, kulkeva elämäntapa. Helenius ja Ruotsalainen kuvaavatkin merimiehen ammattia ”kulkurimaiseksi elämäntylyksi”.⁴⁰¹ Sen sijaan Uunon (s. 1898) tapauksessa karkuri vieraili vanhempiensa luona kotikaupungissaan ainakin kahdesti, mutta vanhempien kertomuksen mukaan oleskeli vakituiseemmin muualla.⁴⁰² Etsivätoimisto vaikuttaa 1920-luvulla olettaneen, että karanneet vangit päätyisivät turvautumaan yöpaikkanaan toisaalta ”kiintopaikkoihinsa”, toisaalta kodittomien yömajoihin ja matkustajakoteihin. Yömajojen ja matkustajakotien tarkastuksissa tehtyjen pidätysten määrät tiedotettiin Vankeinhoito-lehdessä erikseen muiden karkaamiseen liitettyjen lukumäärien ohessa.⁴⁰³

Muutamissa tapauksissa on viitteitä karkurin liittymisestä suoranaisesti ”alamaailmaan”, eli alaluokan sisällä ja reunoilla toimivaan rikolliseen alaluokkaan.⁴⁰⁴ Emil (s. 1891) teki murtovarkauden karkaamisensa jälkeen.⁴⁰⁵ Juho V:n (s. 1893) ja Juho H:n (s. 1896) rikollisesta elämästä kertovat kotipaikkakunnalla kiertäneet puheet ja kirkkoherranviraston arviot. Aiempaan rikostaustaan on viitteitä Juho V:n (s. 1893) tapauksessa, jossa karkurilla oli kotipaikkakunnallaan kirkkoherran mukaan ”täydellistä huligaani elämää” viettäneen ”paikkakunnan kauhun” maine.⁴⁰⁶ Vuonna 1918 murhasta ja valtiopetoksesta kuolemaan tuomittu⁴⁰⁷ Juho H (s. 1896) vältti teloituksen, kun vangin tuomio muutettiin elinkautiseksi vankeudeksi.⁴⁰⁸ Karkurin kotipaikkakunnan tietojen mukaan Juho H sai lopulta surmansa vuonna 1924 ”ollessaan pirtuhommissa eräässä torpassa Parolan leirinalueen liepeillä”.⁴⁰⁹ Juho H oli

⁴⁰⁰ Forssan Lehti, 9.9.1922, n:o 100, 4.

⁴⁰¹ Helenius & Ruotsalainen 2020, 11.

⁴⁰² Tiedot pohjautuvat vanhempien kuulusteluihin. Tapausta käsitellään seuraavassa alaluvussa tarkemmin. Poliisikuulustelupöytäkirja, Punkalaitumella 2.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁰³ ”Vankiloissa sattuneet karkaustapaukset”, Vankeinhoito 1/1925, 6.

⁴⁰⁴ Häkkinen 2023, 23.

⁴⁰⁵ Vaasan poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.2.1922, n:o 93, Emil (s. 1891), Ha:4; Emil (s. 1891), 25, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁰⁶ Vangin virkatodistukseen kirkkoherra on kirjannut, että vanki eli seudulla ”täydellistä huligaani elämää ja on ollut paikkakunnan kauhuna”. Sukulaisten kotipaikkakuntien nimismiehen välittämässä tiedoissa ilmenee sukulaisten olleen riidoissa vangin kanssa. Porvoon hiippakunnassa laadittu virkatodistus Vankeinhoidon etsivätoimistoa varten, n:o 78, 17.8.1922, Juho V (s. 1893), Ha:3, VEA, KA; Kirje poliisikonstaapelilta Sahalahdella Pälkäneen ja Sahalahden piirin nimismiehelle, 30.8.1922, lähetetty edelleen Vankeinhoidon etsivätoimistolle 5.9.1922, Juho V (s. 1893), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁰⁷ Nimilehti, 1919, Juho H (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

⁴⁰⁸ Juho H (s. 1896), 34, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁰⁹ Kunnallislautakunnan kirjeessä todetaan, että ”minkäänlaisia varmoja virallisia tietoja meillä ei ole, mutta miestä ei kuitenkaan mainita täällä nähdyksi vuosikymmeneen”. Pälkäneen kunnallislautakunnan puheenjohtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 15.4.1936, n:o 295, Juho Heikki (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

siten saattanut hankkia elantonsa kieltolain (1919-1932) aikaisella laittomalla viinan valmistuksella ja kaupalla, mikä oli yleisesti yksi elannon hankintakeino työttömyyden ja laman aikana.⁴¹⁰

Aineistoni pohjalta vaikuttaakin siltä, että osa karkureista eli syrjäytyntä elämää, johon on mahdollisesti liittynyt kulkeminen pitkiäkin välimatkoja, rekisteröimätön työnteko, vakinaisen oleskelupaikan puute ja muutamissa tapauksissa rikollisuus. Karkureiden liittyminen alaluokkaan tai eläminen yhteiskunnan laitamilla ei välttämättä koske kaikkia tapauksia. Esimerkiksi Lindholmin käsittelemä Arbetet-lehden toimittajan Axel Åhlströmin tapaus eroaa tässä hahmottelemastani elintavasta. Åhlström karkasi Tammisaaren vankileiriltä, jatkoi karkaamisensa jälkeen työväenlehdistön toimittajana ja toimi kansanedustajana vuosina 1929–1932.⁴¹¹ Poliittisen toiminnan tarjoamia työllistymismahdollisuuksia käsittelemällä ulkomaille paenneiden yhteydessä luvussa 4.

Mitään arvioita varmempaa tietoa ei aineistollani voi kuitenkaan todeta siitä, miten karkurit onnistuivat pysyttelemään vuosia karkuteilla tai miten he hankkivat elantonsa karkumatkan aikana. Etsivätoimiston keräämät tiedot nojaavat usein haastatteluihin ja kotipaikkakunnalla eläviin uskomuksiin karkureista, jotka eivät ole vedenpitäviä tietoja siitä, mitä miehet ovat tehneet tai mihin he ovat päätyneet. Esimerkiksi Kustaa A:n (s. 1891) tapauksessa kirkkoherranvirastosta karkurin arvioitiin yksinkertaisesti jatkaneen työskentelyä Varkauden tehtaalla, missä hänellä oli perheenjäseniäkin töissä, käyttäen isänsä nimeä.⁴¹² Toisaalta nimismies arvioi Kustaa A:n ”lähteneen Venäjälle” sen jälkeen, kun hänet oli tavattu kotiseudullaan.⁴¹³ Tapaus on hyvä esimerkki siitä, ettei kotipaikkakunnan viranomaisten uskomuksista voi päätellä sitä, mitä karkuri pakomatkinsa aikana teki. Kirkkoherranviraston epäluulo siitä, että karkuri olisi voinut soluttautua tehdastyöväen sekaan väärän nimen avulla, voi olla merkki yleisestä tehtaan työväkeen kohdistetusta epäluulosta. Samaten uskomus karkurin siirtymisestä itärajan yli on voinut olla vain poliittisiin vankeihin liittyvä oletus.

Etsivätoimiston esimies Rautanen esitti Vankeinhoito-lehdessä vuonna 1925, etteivät karkurit yleisesti ”uskaltaneet” käyttää omaa nimeään pakomatkinsa aikana.⁴¹⁴ Voikin olla, että väärällä nimellä kulkeminen on ollut viranomaisten tiedossa oleva, yleinen keino, jolla etsinnät alaiset

⁴¹⁰ Kieltolaki tuli voimaan vuonna 1919 ja oli voimassa vuoteen 1932 asti. Kieltolain myötä syntyi laitonta alkoholin salakuljetusta, varastointia, myyntiä ja käyttöä. Peltola 2008, 163–164.

⁴¹¹ Lindholm 2017, 320–321, 323–324.

⁴¹² Euran kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoiton etsivätoimistolle, 20.7.1922, Kustaa A (s. 1891), Ha:1, VEA, KA.

⁴¹³ Kustaa A (s. 1891), 57, Ba:2, VEA, KA.

⁴¹⁴ A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinnittämiseksi”, Vankeinhoito, 5/1925, 68–69.

pakoilivat kiinniotta. Kustaa A:n tapauksen tavoin Kallen (s. 1897) tapauksessa kotipaikkakunnan nimismies oli saanut tiedon kahdeksan vuotta karkaamisen jälkeen, että karkuri olisi töissä työnjohtajana toisella paikkakunnalla ja eläisi siellä vaimonsa sukunimellä.⁴¹⁵ Arjen jatkamisesta toisella nimellä on siten viitteitä aineistossa, mutta tietojen alkuperä on epäselvä. Kalle (s. 1897) pidätetään vain vajaa vuosi sen jälkeen, kun etsivätoimisto on välittänyt tiedon eteenpäin karkurin työstä ja uudesta sukunimestä.⁴¹⁶ Tarkempaa tietoa pidätykseen johtaneista tapahtumista ei kuitenkaan ole, joten ei ole varmaa, onko toimistolle paljastunut tieto lopulta ollut totta.

Vaikka karkureiden varmoja selviytymiskeinoja ei voi aineistollani todeta, monissa yllä mainituissa tapauksissa toistuu ainakin paikkakunnan vaihtaminen ja kotiseudulta poistuminen. Lama-ajan syrjäytymistä käsitellessään Häkkinen ja Peltola mainitsevat, että liikkuminen paikasta toiseen elannon perässä kerjäämällä, kaupustelemalla tai työnhaussa, oli usein yhteydessä perheen hajoamiseen.⁴¹⁷ Seuraavaksi käsitellään karkurin yhteyttä tai yhteyden katkeamista perheeseensä pakomatkan aikana ja jäljittäjien harjoittaman valvonnan seurauksena. Samalla käsitellään tapauksia, joissa karkuri katosi tietämättömiin.

3.3 Karkurin katkonaiset perhesiteet ja katoaminen

Kuten luvussa 2.2 käsittelin, etsivätoimisto suuntasi jäljityksensä ensisijaisesti karkurin kotipaikkakunnille ja kohdisti toimenpiteitä karkureiden sukulaisiin. Kotipaikkakuntaan ja perheeseen kohdistunut valvonta on voinut olla syy, miksi karkurit ovat siirtyneet pakomatkinsa aikana kauas kotiseudustaan tai eläneet liikkuvaa elämää. Esimerkiksi jo aiemmin mainitussa Kustaa A:n (s. 1891) tapauksessa kirkkoherranvirasto Eurassa suuntaa voimakkaasti epäilynsä karkurin sukulaisiin. Kustaa A:n epäillään käyttävän isänsä nimeä, piileskelevän isänsä luona tai työskentelevän edelleen Varkauden tehtaalla sukulaistensa kanssa.⁴¹⁸ Kustaa A:n perään kysellään myös karkurin isän kotipaikkakunnalta. Sieltä nimismies ilmoittaa etsinnöissä olleen ”avustajina kaksi [karkurin] isän naapuria, jotka ovat pitäneet vaaria, jos [karkuri] salaisesti joskus kävisi isänsä luona”.⁴¹⁹ Näin vahvat karkurin perheeseen kohdistuvat epäilykset ovat voineet

⁴¹⁵ Heinolan piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.8.1928, n:o 262, Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA.

⁴¹⁶ Etsivätoimisto välittää tiedon nimismiehelle Johanneksen kuntaan Viipurin lääniin 9.8.1928 ja Kalle pidätetään Kotkan poliisilaitoksen toimesta 13.5.1929. Kopio Vankeinhoidon etsivätoimiston kirjeestä Johanneksen nimismiehelle, 9.8.1928; Kotkan poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 14.5.1929, n:o 916, Kalle (s. 1897), Ha:4, VEA, KA.

⁴¹⁷ Häkkinen & Peltola 2005, 59.

⁴¹⁸ Euran kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 20.7.1922, Kustaa A (s. 1891), Ha:1, VEA, KA.

⁴¹⁹ Köyliön piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 2.9.1922, n:o 327, Kustaa A. (s. 1891), Ha:1, VEA, KA.

vaikuttaa siihen, miksi Kustaa A pidätetään lopulta vuonna 1932 Kemin poliisilaitoksen toimesta.⁴²⁰ Kustaa A oli siirtynyt hyvin kauas kotiseuduistaan ja isästään, jotka sijaittivat Satakunnassa, pakomatkinsa aikana. Paikallisten valvonta, johon osallistuivat ilmeisesti jopa naapurit, on todennäköisesti vaikeuttanut edes vierailua isän luona.

Uunon (s. 1898) tapauksessa karkuri onnistuneesti vieraili perheensä luona, vaikkakin vierailut lopulta paljastuivat viranomaisille. ”Vuoden 1918 kapinaan osaaottaneen”⁴²¹ ja sen seurauksena kahdentoista vuoden tuomion saanut Uuno karkasi Tammisaaren pakkotyölaitoksesta kesäkuussa 1920.⁴²² Jäljitys käynnistetään tavanomaiseen tapaan vuonna 1922.⁴²³ Lopputulos Uunon kotipaikkakunnan, Punkalaitumen, nimismiehen kanssa käydyn kirjeenvaihdon jälkeen kuitenkin on, ettei karkuria ole seudulla tavattu.⁴²⁴ Tapaus otetaan uudelleen käsittelyyn vuonna 1932, jolloin nimismiestä pyydetään selvittämään vangin kotipaikkakunnalla asuvat sukulaiset ja kuulustelemaan heitä.⁴²⁵ Nimismiehen toimittaman sukuselvityksen pohjalta vangin sukulaiset paikannetaan kolmelle eri paikkakunnalle⁴²⁶ ja Punkalaitumen paikallinen poliisikonstaapeli toteuttaa sukulaisten kuulustelut kotipaikkakunnalla.⁴²⁷

Kuulusteluissa Uunon vanhemmat kertovat poikansa vierailleen heidän luonaan Punkalaitumella useamman kerran, ensin vuoden 1922 elokuussa ja uudelleen vuoden 1933 loppiaisenä. Uuno vietti loppiaisen perheensä luona, lähtien myöhään illalla taas matkoilleen, ja lähtiessään lupasi tulevansa keväällä uudelleen ”kotiinsa kuokkimaan”. Vanhemmat ”kieltävät”, että poika olisi kertonut, missä hän oli oleskellut viime vuodet tai ”minne taas aikoi mennä”. Vuosien 1922 ja 1933 välisen ajan poika oli vanhempien mukaan ”tietämättömissä”. Uuno oli kertonut vanhemmilleen, ettei voisi ”parhaalle ystävälleenkään puhua mitään oleskelupaikastaan”, joten ei ollut kertonut tietoa vanhemmilleenkaan.⁴²⁸ Vanhempien kertomus viittaisi siihen, että Uuno oleskeli pääasiassa jossain muualla kuin kotikaupungissaan, mutta vieraili perheensä luona ainakin kahdesti. Vanhempien lisäksi Uunon vierailusta Punkalaitumella vuoden 1933

⁴²⁰ Kemin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.4.1932, Kustaa A (s. 1891), Ha:1, VEA, KA.

⁴²¹ Poliisikuulustelupöytäkirja, Punkalaitumella 2.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴²² Uuno (s. 1898), 52, Ba:2, VEA, KA.

⁴²³ Uuno (s. 1898), 52, Ba:2, VEA, KA.

⁴²⁴ Punkalaitumen piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.8.1922, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴²⁵ Yhteydenottoa perustellaan sillä, että karkuri on edelleen kotipaikkakunnallaan kirjoilla, mutta hänen olinpaikkansa on tuntematon. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Punkalaitumen piirin nimismiehelle, 7.11.1932, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴²⁶ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Punkalaitumen piirin nimismiehelle, 19.1.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴²⁷ Saatekirje kuulustelupöytäkirjaan Punkalaitumen piirin nimismieheltä Vankeinhoidon etsivätoimistolle 6.2.1933, n:o 174, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴²⁸ Poliisikuulustelupöytäkirja, Punkalaitumella 2.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

loppiainen ja hänen nykyisestä olinpaikastaan kysellään vielä muilta Punkalaitumella asuvilta perheenjäseniltä ja sukulaisilta. Lisäksi selvitetään perheenjäsenten asuin- ja työpaikat. Lisää tietoa olinpaikasta ei kuitenkaan saada.⁴²⁹

Etsivätoimistolle loppiaisen vierailussa tärkeintä oli sen todistaminen, että karkuri ”ilmeisesti oleskelee Suomessa”, kuten toimisto toteaa kirjeessään Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle. Samalla etsivätoimisto pyytää Helsingissä asuvan sisaruksen kuulusteluja.⁴³⁰ Helsingin etsivä osasto kuitenkin vastaa, ettei Uunoa ole nähty Helsingissä, eikä hänen sisaruksensa ”tiedä veljestään mitään”. Sisarus kieltää nähneensä veljeään loppiaisenä, vaikka oli itsekin käymässä tuolloin Punkalaitumella, eikä kertomansa mukaan edes ”kuullut hänestä mitään puhuttavan”.⁴³¹ Sisarus pyrkii kiistämään kuulustelussaan täysin sen, että Uunoa olisi tavattu Punkalaitumella. Loppiaisen vierailun kuitenkin varmistaa vielä yksi eri paikkakunnalla asuva sukulainen, joka kertoo Uunon viettäneen perheensä luona kaksi päivää ja lähtien jälleen sanomatta ”minne hän menee”.⁴³²

Lopulta Uuno pidätetään juuri Helsingissä rikospoliisiosaston toimesta hieman yli vuosi myöhemmin.⁴³³ On hyvin mahdollista, että Helsingissä asunut sisarus tiesi Uunon todellisen olinpaikan, pidätettiin hän hänen veljensä samasta kaupungista. Myöskään Uunon vanhemmat Punkalaitumella eivät antaneet poliisille Helsingissä asuvan lapsensa tarkkaa osoitetta.⁴³⁴ Uunon oleskelu Helsingissä saattoikin olla perheen tiedossa, ja perhe saattoi yrittää suojata karkuria pidätykseltä kiistämällä muiden antamia tietoja ja jättämällä tietoa kertomatta. Toisaalta, kuten Eino V:n tapauksesta laaditussa kuulusteluraportissa, muita aineistoja joko tukemaan tai kaatamaan kuulustelussa kerrottuja tietoja ei ole. On mahdollista, etteivät perheenjäsenet tienneet Uunon olinpaikkaa sen enempää kuin viranomaisetkaan – jos Uuno ei tosiaan puhunut ”parhaalle ystävälleenkään” liikkeistään. Keskeneräinen kuritushuonetuomio vaikuttaa kuitenkin ajaneen Uunon kauas sukulaisistaan, vaikka yhteydenpito on ainakin katkonaisesti ollut mahdollista.

⁴²⁹ Poliisikuulustelupöytäkirja, Punkalaitumella 2.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³⁰ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle, 20.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³¹ Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 27.3.1933, no 964/1, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³² Poliisikuulustelupöytäkirja, Urjalassa 4.4.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³³ Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³⁴ ”Kieltää että kotiväki tiedä [sisaruksen] eikä [toisen Helsingissä asuvan sisaruksen] lähemmästä osoitteesta muuta kuin, että [sisaruksen] asunto pitäisi olla [kadun nimi].” Vanhemmat vetosivat siten siihen, etteivät tiedä tarkkaa osoitetta. Poliisikuulustelupöytäkirja, Punkalaitumella 2.2.1933, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

Perheeltä saatu tieto yli vuosikymmenen karkuteillä olleen punavangin havaitsemisesta Suomessa todennäköisesti oli se tekijä, mikä lopulta johti Uunon pidätykseen Helsingissä. Ensinäkin etsivätoimisto tiesi kohdistaa jäljityksensä suunnan Suomeen saatuaan viitteitä siitä, että karkuri edelleen on löydettävissä Suomesta. Viitteet Suomessa oleskelusta johtivat etsimään karkurin mahdollisia turvapaikkoja, eli selvittämään Uunon sukulaisten osoitteet. Sitten etsintä- ja tiedustelupyynnöillä käynnistettiin poliisiviranomaisten jäljitystoimia näillä paikkakunnilla, mikä lopulta johtikin tuloksiin.⁴³⁵ Uunon kannalta etsivätoimiston onnistuminen tarkoitti 14 vuotta kestäneen pakomatkan katkeamista ja passitusta Helsingin lääninvankilaan.⁴³⁶

Aineistossani on useita tapauksia, joissa karkurit pidätettiin kotiseuduiltaan tai naapuripitäjistä. Tällaisia olivat aiemmin käsitellyn Uuno A:n (s. 1900) ja Eino V:n (s. 1900) tapausten ohella Oskarin (s. 1895), Viktor N:n (s. 1900) ja livarin (s. 1893) tapaukset. Vuonna 1920 karannutta Oskaria (s. 1895) tiedusteltiin useita kertoja kotipaikkakuntansa Alastaron viranomaisilta, mutta tapaus ei edistynyt eikä viranomaisilla ollut antaa mitään tietoa vangista.⁴³⁷ Oskar kuitenkin pidätetään kotiseutunsa lähettyvillä Huittisissa vuonna 1925.⁴³⁸ Samalla tavalla eteni jäljitys, jossa marraskuussa 1920 karannut säkyläläinen Viktor N (s. 1900) saatiin kiinni vuoden 1929 loppupuolella Köyliössä.⁴³⁹ livarin (s. 1893) tapauksessa Tammisaaren pakkotyölaitoksesta suoranaisesti arveltiin livarin ”lähteneen kotiseuduilleen” Ikaalisiin hänen karattuaan, vartijan ampumien laukausten saattamana⁴⁴⁰, elokuussa 1921.⁴⁴¹ Karatessaan ”vangin tummaraitaiseen kesäpukuun” pukeutunut livari onnistuu välttämään kiinniottoa kuuden vuoden ajan. Hänet lopulta pidätettiin nimenomaan Ikaalisten nimismiehen toimesta vuonna 1927.⁴⁴² Jos paikallisviranomaiset toimivat etsivätoimiston lähettämien pyyntöjen mukaisesti, on Ikaalisten

⁴³⁵ Yksi tapauksen voittajista on Uunon pidättänyt henkilö, joka sai kiinniotosta palkkiona 300 markkaa, mikä on toisaalta 100 markkaa vähemmän kuin mitä pidätyksestä olisi alun perin saanut 1920-luvun alussa. Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³⁶ Helsingin kaupungin poliisimestarin lainopillisen apulaisen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.10.1934, n:o 8352, Uuno (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴³⁷ Oskar (s. 1895), 67, Ba:2, VEA, KA.

⁴³⁸ Huittisten piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 8.9.1925, n:o 976, Oskar (s. 1895), Ha:2, VEA, KA.

⁴³⁹ Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtaja ilmoittaa kirjeellä poistaneensa Viktorin laitoksen karanneiden luettelosta, koska häntä ”säilytetään paraillaan Turun lääninvankilassa”. Köyliön piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 30.9.1929, n:o 773, Viktor N (s. 1900), Ha:3, VEA; Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 11.10.1929, Viktor N (s. 1900), Ha:3, VEA, KA; Viktor N (s. 1900), 69, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁴⁰ Iivari juoksi pellon halki ja suojautui luodeilta hyppäämällä ojaan. Lindholm & Toivanen 2024, 170–171.

⁴⁴¹ Karkurilomake Tammisaaren pakkotyölaitoksesta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 2.8.1921, Iivari (s. 1893), Ha:2, VEA, KA.

⁴⁴² Ikaalisten piirikunnan nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 13.4.1927, n:o 252, Iivari (s. 1893), Ha:2, VEA, KA.

nimismies ja suojeluskunnat etsineet vankia seudulta vuoden 1922 aikana kahdesti.⁴⁴³ Tietoa siitä, olivatko karkurit vain käymässä kotiseudullaan vai pystyivätkö he oleskelemaan alueella etsinnöistä huolimatta, ei ole.

Kolme karkuria katosi etsivätoimiston näkökulmasta kokonaan. Punavanki Karl (s. 1900) karkasi Tammisaaren vankileiriltä tuntemattomana päivänä vuonna 1918.⁴⁴⁴ Karl oli tyypillinen vuonna 1918 karanteen vangin tapaus, sillä etsivätoimistolla oli hyvin vähän tietoa vangista, minkä pohjalta etsinnät käynnistettiin keväällä 1922. Tuntomerkit puuttuivat, mutta karkurin kotipaikkakunta, Pyhäjärvi, oli tiedossa.⁴⁴⁵ Pyhäjärven kirkkoherranvirasto osasi kertoa etsivätoimistolle, että Karl oli edelleen kirjoilla paikkakunnalla, ja että hänet on kerran nähty Pyhäjärvellä karkaamisensa jälkeen. Karlin vanhemmat olivat kyselleet kirkkoherranvirastolta poikansa perään, mutta heillä ei ollut antaa vanhemmillekaan mitään tietoa pojan olinpaikasta.⁴⁴⁶ Tapausta yritetään ratkaista vielä vuonna 1937, jolloin karkaamisesta oli kulunut jo 19 vuotta. Pyhäjärven kunnantoimistosta kuitenkin ilmoitetaan, ”ettei täällä ole minkäänlaista tietoa, ei edes huhupuheina”, Karlin tapauksesta. Tuomio raukeaa vuonna 1938⁴⁴⁷, ja tapaus jää ratkaisematta.

Vastaavasti tuntemattomana päivänä vuoden 1918 elokuussa karannutta Aleksia (s. 1897) tiedustellaan Helsingin pitäjältä vuodesta 1922 alkaen.⁴⁴⁸ Kuten Kustaa A:n tapauksessa, etsivätoimisto saa vastaukseksi arvion, että ”poliisin käsityksen mukaan” vanki on ”paennut Venäjälle”.⁴⁴⁹ Seuraavat tapausta koskevat aineistot ovat vuoden 1934 elokuusta, jolloin etsivätoimisto pyytää Helsingin piirin nimismiestä kuulustelemaan Aleksin vanhempaa ”poikansa olinpaikan selvittämiseksi”.⁴⁵⁰ Vanhemmat eivät kuitenkaan tiedä poikansa olinpaikkaa, kun hän ”tuntemattomalla tavalla hävisi Tammisaaren vankileiriltä”.⁴⁵¹ Lopulta Aleksia ei onnistuta paikantamaan ennen kuin karkurin tuomio raukeaa 1.1.1939.⁴⁵²

⁴⁴³ Karkurilomake Tammisaaren pakkotyölaitoksesta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 2.8.1921, Iivari (s. 1893), Ha:2, VEA, KA.

⁴⁴⁴ Nimilehden jäljennös, 16.2.1938, Karl (s. 1900), Ha:3, VEA; Karl (s. 1900), 23, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁴⁵ Karl (s. 1900), 23, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁴⁶ Pyhäjärven kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, päivämätön, Ba:2 luettelon mukaan vastaanotettu 5.7.1922, Karl (s. 1900), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁴⁷ Kansilehti, Karl (s. 1900), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁴⁸ Aleks (s. 1897), 3, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁴⁹ ”- - enligt polisens förmenande rymt till Ryssland - -”. Helsingin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 31.10.1922, Aleks (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁵⁰ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin piirin nimismiehelle, 31.8.1934, Aleks (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁵¹ Helsingin piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle 10.9.1934, n:o 953, , Aleks (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁵² Kansilehti, Aleks (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

Karlin ja Aleksin tapaukset muistuttavat toisiaan, sekä johdannon alussa käsitellyä Väinön (s. 1899) tapausta. Kaikki karkurit ovat karanneet vuonna 1918 tuntemattomana ajankohtana, karatessaan he ovat olleet 18–20-vuotiaita, istuneet viiden vuoden tuomiota ja kotipaikkakunniltaan heitä ei löydetä.⁴⁵³ Tapaukset otetaan uudelleen käsittelyyn 1930-luvulla, mutta minkäänlaista tietoa vangista ei ole saatavilla, ja lopulta tuomiot raukeavat vuosina 1938–39. Väinön tapauksessa hänen vaimonsa kielsi vuonna 1933 poliisikuulusteluissa tietävänsä edes, onko mies edes elossa.⁴⁵⁴ Karlin vanhemmat olivat ilmeisesti kyselleet poikansa perään menestyksettä karkaamista seuranneina vuosina. Aleksinkaan vanhemmat eivät kuulustelussa tienneet poikansa ”häviämisestä” mitään. Karkurit vaikuttavat kadonneen siten niin viranomaisilta kuin lähipiiriltäänkin. Tapauksissa huomio kiinnittyy karkureiden nuoreen ikään. Kuten Tikka toteaa, sotajoukot sisällissodan kummallakin puolella koostuivat pääasiassa ”alaikäisyyden rajalla olevista nuorista miehistä”. Sisällissodan punaisella puolella kaatuneiden keski-ikä oli 27 vuotta.⁴⁵⁵ Karlin ja Aleksin tapauksissa karkureiden vanhemmat kadottivat vuoden 1918 sotaan siten vasta aikuisuuden kynnyksellä olleet poikansa. Väinön tapauksessa kadonnut oli perheenisä.

Karkurin katoaminen on voinut liittyä, tai yhtenä selityksenä katoamiselle on voitu käyttää, vangin kuolemista sisällissodan jälkeisen väkivallan seurauksena. Näin kävi virolahtelaisen Vilhon (s. 1898) tapauksessa. Vilho karkasi tuntemattomana ajankohtana vuonna 1918 Tammisaaren vankileiriltä. Kun etsivätoimisto alkoi selvittää tapausta vuonna 1922, Virolahden nimismies kertoi saaneensa ilmoituksen, että Vilho olisi tullut ammutuksi ”punakapinan jälkeen”.⁴⁵⁶ Etsivätoimisto yritti ilmeisesti tiedustella tarkempia tietoja ampumisesta nimismieheltä, sillä helmikuussa nimismies ilmoittaa, ettei ole ampumisesta ole tarkempaa tietoa saatavilla. Tiedon lähteeksi hän nimeää kunnan lautakunnan entisen esimiehen, jonka puoleen etsivätoimisto seuraavaksi kääntyy. Kuitenkaan ”mitään varmempaa kuin kulkupuhe” ei ole hänelläkään antaa Vilhon kuolemasta.⁴⁵⁷ Etsivätoimisto yrittää vielä vuonna 1923 varmistaa kuoleman pyytämällä nimismieheltä ”asianmukaisia tutkimuksia” ja kuolintodistusta. Näitä varmuksia ei toimistolle ilmeisesti saapunut.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Karl (s. 1900), 23; Aleks (s. 1897), 3; Väinö (s. 1899), 14, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁵⁴ Porin poliisilaitoksen etsivän osaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 7.2.1933, no 34, Väinö (s. 1894), Ha:2, VEA, KA.

⁴⁵⁵ Tikka 2008, 29.

⁴⁵⁶ Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁵⁷ Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁵⁸ Vilho (s. 1898), 7, Ba:2, VEA, KA.

Vilho siten katosi paikkakunnalta sisällissodan jälkeen, ja selitykseksi paikalliset olettivat kuoleman sodan väkivaltaisuuksien yhteydessä. Myöskään ”pirtuhommissa” surmatun Juho H:n (s. 1896) kuolemasta ei ollut paikallisviranomaisilla varmempaa tietoa kuin paikallinen uskomus.⁴⁵⁹ Lisäksi Frans E:n (s. 1897) sukuselvityksessä todetaan karkurin kuolleen toukokuussa vuonna 1925, mutta tarkempaa tietoa kuolemasta ei aineistoissa ole.⁴⁶⁰ Katoaminen vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä ei ollut aikalaisille todennäköisesti ennenkuulumatonta. Tikan mukaan sisällissodan aikana sotatoimissa, sodan jälkeisessä terrorissa, vankileireillä tai muuten sodan yhteydessä kuoli yli 36 000 suomalaista. Yli 3000 ihmistä joko kuoli ”muuten taisteluiden yhteydessä tai katosi”.⁴⁶¹

Kadonneet ovat saattaneet kuolla joko pian karkaamisen jälkeen tai muuten Tammisaaren vankileirin yhteydessä. Valtioneuvoston käynnistämässä *Sotasurmat 1914–1922* hankkeessa, jossa pyrittiin selvittämään vuoden 1918 tapahtumissa kuolleiden tai kadonneiden kohtalot, selvitettiin myös Tammisaaren vankileirin kuolleisuuslukuja.⁴⁶² Hankkeen pohjalta perustetussa Kansallisarkiston *Suomen sotasurmat 1914–1922* tietokannassa on tietoja vain yhdestä aineistoni karkurista, Karlista (s. 1900). Karlin epäillään kuolleen vuonna 1918 vankileirillä, mutta tieto on epävarma.⁴⁶³ Yhteensä Tammisaaren vankileirillä kuolleita, joiden nimi on tiedossa, on yli 3000 tuhatta. Lindholmin mukaan tarkkaa lukua kuolleista ei todennäköisesti koskaan saada selville.⁴⁶⁴ Vankileireiltä karanneiden etsinnät itsessään saattoivat olla jahdatuille kohtalokkaita ja linkittyä sodan jälkeiseen terroriin. Tikan mukaan joka viides metsäkaartilaisen tai vankileiristä karanneen etsintä päättyi etsittävän kuolemaan.⁴⁶⁵ Paavolainen arvioikin, että vankileirit saattoivat tarjota vangeille sen suhteen oikeusturvaa. Leiriltä karanneella saattoi olla kotiseudullaan vastassaan paikkakunnan valkoisten kostotoimet.⁴⁶⁶

Keskeneräiset tuomiot ja karkurin jäljitykseen liittyneet kontrollitoimet sekä poliittinen valvonta tekivät perheen yhdistymisestä vaikeaa jopa vuosikymmeniksi. Vaikka karatessaan vanki sai takaisin vapautensa, oli tilanne turvaton ja epävarma. On myös mahdollista, että karkurit ovat voineet jatkaa elämäänsä Suomessa joillain paikkakunnilla suhteellisen tavalliseen tapaan,

⁴⁵⁹ Pälkäneen kunnallislautakunnan puheenjohtajan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 15.4.1936, n:o 295, Juho Heikki (s. 1896), Ha:2, VEA, KA.

⁴⁶⁰ Frans E:n nimen viereen on piirretty ristimerkki. Sukuselvitys, 14.5.1930, Frans E. (s. 1897), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁶¹ Tikka 2008, 12.

⁴⁶² Lindholm 2017, 410–411.

⁴⁶³ Suomen Sotasurmat 1914–1922, Kansallisarkisto. https://sotasurmat.narc.fi/fi/victims/page/p_33357/table. Luettu: 30.9.2025.

⁴⁶⁴ Lindholm 2017, 411.

⁴⁶⁵ Jos etsinnän kohde yritti pakoan, hänet ammuttiin lähes aina. Myös etsinnän alaiset punakaartilaiset syyllistyivät väkivaltaan pakomatkinsa aikana. Tikka 2008, 181–182.

⁴⁶⁶ Paavolainen 1971, 148.

mutta tätä ei etsivätoimiston aineistojen pohjalta voida todeta. Jyrkkä jako paikallistasolla voittajien ja häviäjien piireihin, luotettaviin ja epäluotettaviin, oli Tikan mukaan kuitenkin ”todellisuutta kautta Suomen”, vaikka paikkakuntakohtaisia eroja ilmeni.⁴⁶⁷ Perheisiin kohdistuneiden kuulustelujen ja valvonnan kautta aikakauden yhteiskunnalliset jännitteet ulottuivat karkureiden perhesiteisiin. Kadonneiden karkureiden tapauksissa perheiden näkökulmasta heidän poikansa, veljensä ja sukulaisensa katosivat vuoden 1918 sotaan ja sen jälkiselvittelyihin, kuten kävi monille muillekin nuorille miehille.

⁴⁶⁷ Tikka 2020, 44–45.

4. Neuvosto-Venäjälle ja Ruotsiin paenneet

Muutamissa Suomessa pidätettyjen karkureiden tapauksissa karkurin huhuttiin ”lähteneen Venäjälle” tai Ruotsiin. Sisällissodan aikana ja sodan jälkimainingeissa Suomesta pakenikin tuhansia punapakolaisia. Vuodesta 1920 eteenpäin punapakolaisten keskeisimmäksi asuinpaikaksi muodostui Karjalan alue.⁴⁶⁸ Tässä alaluvussa käsittelen etenkin Neuvosto-Venäjälle asettuneita vankikarkureita, heidän taustojaan ja vaiheitaan, sekä samankaltaisuuksia muihin itärajan ylittäneiden suomalaisten ryhmiin.

Etsivätoimisto totesi karkurin paenneen ulkomaille kymmenessä tapauksessa, minkä pohjalta etsinnät Suomessa jäivät sikseen. Toimisto arveli Mattin (s. 1892)⁴⁶⁹ ja Gustaf Heikkilän (s. 1903)⁴⁷⁰ päätyneen Ruotsiin. Aleksander Eskelinin (s. 1886)⁴⁷¹, Urho Antikaisen (s. 1901)⁴⁷², Jalmar Johanssenin (s. 1892)⁴⁷³, Oskar Johanssonin (s. 1892)⁴⁷⁴, Väinö Jokisen (s. 1890)⁴⁷⁵, Toivo Suotailan (s. 1897)⁴⁷⁶, Aleksander Suokaksen (s. 1894)⁴⁷⁷ ja Arttur Siveniuksen (s. 1889) todettiin oleskelevan Neuvosto-Venäjällä. Arttur Siveniukselta on tutkimuskirjallisuudessa ja lähdeaineistossa käytetty sukunimiä Sivenius ja Sirenus. Tässä tutkimuksessa käytän nimeä Sivenius.⁴⁷⁸ Näistä karkureista Jalmar Johanssenin ja Urho Antikaisen oletettiin kuolleen

⁴⁶⁸ Kamppinen 2019, 13–14; Mainio 2024, 46, 51–52.

⁴⁶⁹ Kajaanin poliisikonttorin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 9.5.1924, n:o 328, Matti (s. 1892), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁷⁰ Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁷¹ Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53, Ba:2; Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁷² Antikainen, Urho (s. 1901), 74, Ba:2; Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁷³ Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75, Ba:2; Vankeinhoitolaitoksen ylijohdajan kirje Oikeusministeriön toisesta osastosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 22.5.1933, n:o 4403, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁷⁴ Kansion kansilehdelle on kirjattu ”Lienee Venäjällä”. Kansilehti, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁷⁵ Jokinen, Väinö (s. 1890), 79, Ba:2; Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5. n:o 4237/v viittaava asiakirja, Jokinen (s. 1890), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁷⁶ Suotaila, Toivo (s. 1897), 61, Ba:2; Tammisaaren pakkotyölaitoksesta lähetetty karkurilomake, jonka päälle on kirjattu viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Suotaila, Toivo (s. 1897), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁷⁷ Suokas, Aleksander (s. 1894), 78, Ba:2; Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5. n:o 4237/v viittaava asiakirja, Suokas, Aleksander (s. 1894), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁷⁸ Lindholm & Toivanen ja Salomaa käyttävät nimeä Sivenius, Kansallisarkisto nimeä Sirenus. Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, Ba:2; Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5. n:o 4237/v viittaava asiakirja, Sivenius, Arttur (s. 1889), Ha:3, VEA, KA; Lindholm & Toivanen 2024, 163; Salomaa 2018, 314; Arttur Sirenus, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=66980>; Arttur Villehad Sirenus, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68780>.

Neuvosto-Venäjällä.⁴⁷⁹ Suurimmassa osassa tapauksista tiedot ulkomailla oleskelusta saatiin Etsivältä keskuspoliisilta vuoden 1936 toukokuussa lähetetyssä kirjeessä. Poikkeuksena ovat Matin (s. 1892), Oskar Johanssonin (s. 1892) ja Jalmar Johanssenin tapaukset, joissa jäljitys päättyi muiden tietojen pohjalta.⁴⁸⁰ Näiden kymmenen miehen lisäksi Neuvosto-Venäjälle päätyi Seth Heldan (s. 1895), jonka tapaus jäi etsivätoimistolta ratkaisematta.⁴⁸¹ Tässä luvussa käsittelen siten yhteensä 11 karkaustapausta.

Seuraavaksi taustoitin yleisesti Tammisaaren vankikarkureiden liikkeitä valtiorajojen läheisyydessä sekä suomalaisten poliittisten pakolaisten toimintaa Neuvosto-Venäjällä ja Ruotsissa. Käsittely jatkuu teemoittain, joissa ensin käsittelen ulkomaille pakenneiden mahdollisia motivaatioita karkaamiseen tai rajanylitykseen. Sen jälkeen tarkastelen jäljitystoimia Suomessa ja tekijöitä, jotka mahdollistivat karkurin siirtymisen ulkomaille. Sitten käsittelen Neuvosto-Venäjälle asettuneiden karkureiden ammatteja maanpaossa sekä karkureiden kuolemaa itärajan takana.

4.1 Tammisaaren karkurit ja poliittinen pakolaisuus Suomesta

Aleksi Mainion mukaan yhteensä noin 10 000–13 000 suomalaista punapakolaista siirtyi Suomesta Neuvosto-Venäjälle sisällissodan aikana tai sen jälkeen.⁴⁸² Pekka Nevalaisen mukaan Ruotsiin pakeni vastaavasti sisällissodan jälkimainingeissa noin tuhat punaista, joista suuri osa siirtyi vuosina 1919–1921 Neuvosto-Venäjälle Viron, Pohjois-Norjan ja Pohjois-Suomen kautta kulkeneita etappiteitä pitkin.⁴⁸³ Punapakolaisia asettui etenkin Karjalaan vuodesta 1920 eteenpäin. Karjalaan suuntasi toinen muuttoaalto 1930-luvulla, kun Neuvostoliittoon siirtyi amerikansuomalaisia sekä ”loikkareita”. ”Loikkaarit” olivat siirtolaisia, jotka siirtyivät Suomesta

⁴⁷⁹ Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1; Vankeinhoitolaitoksen ylijohdajan kirje Oikeusministeriön toisesta osastosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 22.5.1933, n:o 4403, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁸⁰ Matin tapauksessa etsivätoimisto ei ilmeisesti jatkanut etsintöjä sen jälkeen, kun paikallispoliisi totesi karkurin olevan ”varmasti” Ruotsissa. Samoin Oskar Johanssonin oleskelu ulkomailla perustui kuulusteluissa saatuihin tietoihin. Johanssenin olinpaikka ulkomailla ei varmistettu Etsivältä keskuspoliisilta, mutta Vankeinhoitolaitoksen ylijohdajan luvalla vanki poistettiin etsivätoimiston karkuriluetteloista, koska vangin arvioitiin kuolleen Neuvosto-Venäjällä. Johanssenin kansion kansilehdelle on kirjoitettu toukokuussa 1933 ”Todennäköisesti kuollut, etsintätoimia ei jatketa”. Kansilehti, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA; Vankeinhoitolaitoksen ylijohdajan kirje Oikeusministeriön toisesta osastosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 22.5.1933, n:o 4403, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1; Kajaanin poliisikonttorin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 9.5.1924, n:o 328, Matti (s. 1892), Ha:3; Kuulusteluraportti, Helsingin poliisilaitoksen etsivä osasto, 7.12.1932, n:o 2470, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁸¹ Heldan, Seth (s. 1895), 43, Ba:2, VEA, KA; Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁴⁸² Mainio 2024, 46.

⁴⁸³ Nevalainen 2002, 96–97.

Neuvostoliittoon salaisesti laittomia reittejä pitkin.⁴⁸⁴ Mainion mukaan yleisesti 1930-luvulla Suomesta Neuvostoliittoon loikanneiden määrän on arvioitu olevan noin 15 000–20 000 henkilön paikkeilla.⁴⁸⁵

Paikallisviranomaisten veikkaukset siitä, että karkurit olisivat voineet lähteä Suomen maaperältä, eivät siten olleet tuulesta temmattuja. Kotipaikkakunnan arviot karkurin pakenemisesta ulkomaille eivät kuitenkaan riittäneet etsivätoimistolle. Esimerkiksi Viipuriin lähetettiin useita etsintäpyyntöjä Gustaf Heikkilästä (s. 1903).⁴⁸⁶ Tapauksessa oli hyvin todennäköistä, että vuonna 1922 Neuvosto-Venäjän puolesta tehdystä tiedustelusta tuomittu⁴⁸⁷ karkuri, joka oli kaiken lisäksi kotoisin Viipurista⁴⁸⁸, oli siirtynyt itärajan ylitse. Etsivätoimisto perusteli jäljityksen jatkamista Suomessa Viipurin poliisiviranomaisille siten, että on ”mahdollista, että karkuri pistäytyy kotipaikkakunnallaan”. Siksi Heikkilän asiaan tuli Viipurissakin edelleen kiinnittää ”tarkkaa huomiota”.⁴⁸⁹ Etsivätoimisto ei ollut tämän suhteen väärässä, sillä itsenäisyyden alkuvuosina liikettä itärajan yli oli kumpaankin suuntaan.⁴⁹⁰ Suomessa tapahtuneista pidätyksistä osa tehtiinkin valtionrajojen läheisyydessä. Porilainen Juho (s. 1898) pidätettiin Viipurissa⁴⁹¹ ja vaasalainen Emil (s. 1891) sekä euralainen Kustaa A. (s. 1891) Kemistä⁴⁹².

Valtionrajojen läheisyydessä ja niiden ylitse liikkuminen on siten ollut yksi poliittisten vankikarkureiden keinoista jatkaa pakomatkaansa, mikä todettu aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa.⁴⁹³ Punapakolaisiksi itään lähti myös tuomionsa loppuun istuneita punavankeja. Eila Lahti-Argutina toteaa, etteivät vankilasta vapautuneet punakaartilaiset välttämättä ”nähtäneet muuta mahdollisuutta” uuden elämän järjestämiselle kuin maanpakoon siirtymisen. Poliittinen painostus ajoi poistumaan maasta, jossa vasemmistolaisia aktiiveja muun muassa erotettiin työpaikoiltaan ja asetettiin ”mustille listoille”.⁴⁹⁴ Entisten poliittisten

⁴⁸⁴ Kamppinen 2019, 13–14; Mainio 2024, 51–52.

⁴⁸⁵ Mainio 2024, 51–52.

⁴⁸⁶ Vuonna 1924 etsivätoimiston esimiehen Rautasen allekirjoittamassa kirjeessä huomautetaan erikseen, ettei aiempien vuosien kyselyihin ole vastattu. Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, Ba:2; Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Viipurin piirin nimismiehelle, 25.4.1924, n:o 169, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁸⁷ Salomaa 2018, 262.

⁴⁸⁸ Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁸⁹ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Viipurin piirin nimismiehelle, 25.4.1924, n:o 169, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1, VEA, KA.

⁴⁹⁰ Tikka 2008, 183.

⁴⁹¹ Viipurin kaupungin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1935, n:o 8542, Juho (s. 1898), Ha:3, VEA, KA.

⁴⁹² Kemin poliisilaitoksen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.4.1932, Kustaa A. (s. 1891), Ha:1; Kemin kaupungin poliisikomisarion kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.10.1927, n:o 1361, Emil (s. 1891), Ha:4, VEA, KA.

⁴⁹³ Nevalainen mainitsee vankileireiltä ja vankiloista karanteenien punaisten siirtymisen Neuvosto-Venäjälle ja Ruotsiin, ja antaa esimerkiksi opettajana Inkerissä ja Neuvosto-Karjalassa myöhemmin toimineen vankikarkurin Urho Tuuralan. Nevalainen 2002, 95.

⁴⁹⁴ Lahti-Argutina 2001, 28.

vankien siirtyminen maanpakoon näkyy myös Joni Krekolan tutkimuksessa, jossa Moskovon Lenin-koulussa opiskelleista suomalaisista jopa 40 prosenttia oli entisiä poliittisia vankeja.⁴⁹⁵

Olen tässä tutkimuksessa jakanut vangit Suomeen jääneisiin vankeihin ja ulkomaille paenneisiin, sillä tutkimukseni pääasiallinen aineisto on etsivätoimiston tuottamaa. Ryhmittelyssä olen nojannut siksi pääasiassa etsivätoimiston 1930-luvun loppuun mennessä tekemiin päätelmiin karkureiden kohtalosta. On kuitenkin mahdollista, että ulkomaille pakeneminen on ollut pakomatkan vaihe niidenkin karkureiden kohdalla, joista etsivätoimiston viimeisin havainto oli Suomessa. Tähän viittaavat esimerkiksi Juhon (s. 1898), Emilin (s. 1891) ja Kustaa A:n (s. 1891) tapaukset, joissa karkuri ilmeisesti liikkui rajaseuduilla. Oskar Johansson ylitti rajan Neuvosto-Venäjälle kahdesti, ensin vuonna 1920 ja uudelleen vuonna 1921, joten liikettä saattoi olla myös edestakaisin.⁴⁹⁶ Lisäksi on mahdollista, että karkurit siirtyivät ulkomaille vapauduttuaan Tammisaaresta uuden pidätyksensä jälkeen, kuten Lahti-Argutina kuvailee monen tehneen. Lisäksi aineistossani kansainvälisesti liikkuvaa väkeä edustavat ne neljä karkuria, jotka olivat ilmeisesti ammattitautaltaan merimiehiä.⁴⁹⁷ Merimiehen ammattiin itsessään liittyi kulkeminen meriteitse valtioiden välillä.⁴⁹⁸ Merimiehistä yhden, Jalmar Johanssenin (s. 1892), arveltiin päätyneen Neuvosto-Venäjälle.⁴⁹⁹

Ulkomaille paenneiden tapauksissa tulee vastaan suomalaisten punapakolaisten elämä etenkin itärajan takana sekä Moskovassa vuonna 1918 perustetun Suomen kommunistisen puolueen (SKP)⁵⁰⁰ toiminta. SKP:n tavoitteena oli kommunistisen vallankumouksen järjestäminen Suomessa.⁵⁰¹ Salomaan mukaan puolue koulutti puna-armeijassa tähän tarkoitukseen entisiä punakaartilaisia, joista kaavailtiin ”uuden vallankumoussodan johtajia”.⁵⁰² Näiden suomalaisten punaupseerien koulutus käynnistettiin vuoden 1918 loppupuolella, jolloin Pietariin perustettiin ”Kansainvälinen sotakoulu”.⁵⁰³ Maailmanvallankumousta bolsevikkien ehdoilla levittävä kattojärjestö Komitern otti SKP:n jäsenekseen vuonna 1919.⁵⁰⁴ SKP:n toiminta oli Komiternin

⁴⁹⁵ Krekola 2006, 88.

⁴⁹⁶ Johansson (Johanson), Oskar Aleksander, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27610>.

⁴⁹⁷ Uno A:n ammatti nimetään, ”satamatyömies”. Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Uno A. (s. 1900), 27; Eino V. (s. 1900), 30; Kustaa E. (s. 1890), 192, Ba:2, VEA, KA.

⁴⁹⁸ Helenius ja Ruotsalainen kuvaavat merimiehen ammattia ”kulkurimaiseksi elämäntyyliksi”. Merimiesten omassa hierarkiassa oli eritelty Suomen ja Ruotsin välisiä linjoja liikennöivät ja pidempiä matkoja tehneet merimiehet. Liikkuvuuden määrä siten vaihteli työpaikasta riippuen. Helenius & Ruotsalainen 2020, 11, 15-16.

⁴⁹⁹ Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75, Ba:2; Vankeinhoitolaitoksen ylijohtajan kirje Oikeusministeriön toisesta osastosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 22.5.1933, n:o 4403, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁵⁰⁰ Krekola 2003, 36, Mainio 2024, 46.

⁵⁰¹ Salomaa 2018, 9.

⁵⁰² Salomaa 2018, 9, 63, 227.

⁵⁰³ Salomaa käyttää nimitystä, koska se on laajimmin tunnettu. Salomaa 2018, 96–97.

⁵⁰⁴ Krekola 2003, 36.

jäsenyyden kautta ”erottamattomasti” osa Neuvostoliiton ulkopoliittista strategiaa, ja palveli bolsevikkien poliittisia tavoitteita. SKP:n sotilaslinja tavoitteli punaupseerien johtamaa, bolsevikkien vallankumouksen tapaista, vallankaappausta Suomessa. Toiminta toisti samankaltaisia periaatteita ja toimintatapoja kuin sotilaalliset vallankaappausyritykset muissa Kominternin jäsenvaltioissa, kuten Virossa, Saksassa ja Unkarissa.⁵⁰⁵ Sotilaskoulutuksen ohella suomalaisia kommunisteja lähetettiin opiskelemaan Moskovaan Lenin-kouluun, jotta he voisivat palata Suomeen SKP:n toiminnan organisaattoreiksi.⁵⁰⁶ Tukholmasta muodostui Neuvosto-Venäjän ohella SKP:n toiminnan ”toinen tukikohta”.⁵⁰⁷

SKP:n jäsenmäärä oli noin alle kaksi tuhatta koko maailmansotien välisen ajan, mutta julkisesti toimivassa Suomen sosialistisessa työväenpuolueessa (SSTP) jäseniä oli jo 24 000 vain kolme vuotta perustamisensa jälkeen.⁵⁰⁸ SKP oli Suomessa laitton puolue, joka toimi 1920-luvulla salaisesti puoluesolujen kautta julkisten äärivasemmistolaisien järjestöjen sisällä. Suomessa puolue toimi siten ”maan alla”. Puolue painettiin maanalaisuuteen viimeistään vuoden 1930 kommunistilakien seurauksena, jolloin puolueaktiivien julkisen toiminnan mahdollisuudet menetettiin kokonaan. Radikaalin oikeiston painostuksen myötä säädettyjä lakeja perusteltiin sillä, että puolue oli porvarillisen vallan kaatamista Suomessa tavoitteleva, ”Neuvosto-Venäjälle paenneiden punaisten puolue”.⁵⁰⁹ Salomaa toteaaakin, että SKP:n kaikki ”vähänkin merkittävät hankkeet” onnistuttiin lopulta Suomessa estämään koko maailmansotien välisenä aikana poliittisen valtionjohdon ja virkamiehistön toimesta.⁵¹⁰

Aineistoni karkureista viisi nimetään joko Salomaan tutkimuksessa tai Kansallisarkiston aineistoissa Neuvosto-Venäjällä koulutettuina punaupseereina. Salomaan tutkimuksessa nimetään punaupseereina Gustaf Heikkilä (s. 1903)⁵¹¹, Urho Antikainen (s. 1901)⁵¹², Aleksander Suokas (s. 1894)⁵¹³ ja Arttur Sivenius (s. 1889)⁵¹⁴. Kansallisarkiston tietokannan mukaan myös Seth Heldan (s. 1895) oli vuonna 1922 punaupseerikoulutuksessa.⁵¹⁵ Salomaan mukaan punaupseereiksi epäiltyjä henkilöitä on paljon, mutta monet epäilyt eivät heijasta todellisuutta.

⁵⁰⁵ Salomaa 2018, 226–228, 247.

⁵⁰⁶ Krekola 2003, 38.

⁵⁰⁷ Lindholm & Toivanen, 62.

⁵⁰⁸ Krekola 2003, 40.

⁵⁰⁹ Krekola 2003, 36–38.

⁵¹⁰ Salomaa 2018, 226–228, 247.

⁵¹¹ Salomaa 2018, 251–252, 262.

⁵¹² Salomaa 2018, 414–415.

⁵¹³ Salomaa 2018, 152.

⁵¹⁴ Salomaa käyttää sukunimeä Sirenus. Myös Lindholmin ja Toivasen tutkimuksessa Sivenius punaupseerina. Salomaa 2018, 314; Lindholm & Toivanen 2024, 168.

⁵¹⁵ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

Salomaa määrittelee punaupseereiksi henkilöt, jotka valmistuivat sotaoppilaitoksista, palvelivat puna-armeijassa sekä ne, jotka kohosivat armeijan riveissä ilman koulutusta. Salomaan tutkimuksessa punaupseereiksi on varmistettu 1643 henkilöä.⁵¹⁶ Aineistoni karkureista varmistettuja punaupseereita ovat siten Heikkiä, Antikainen, Suokas ja Sivenius. Lisäksi Joni Krekolan tutkimuksessa Sivenius nimetään Pietarissa toimineen Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopiston opettajana kesällä 1923.⁵¹⁷ Karkureiden ammatteja käsitellään tarkemmin alaluvussa 4.4.

Yhteys tässä käsittelyluvussa tarkasteltavien karkureiden ja SKP:n välillä onkin joissain tapauksissa hyvin selvä. Tämä on kenties suurin ero Suomessa pidätettyjen ja ulkomaille paenneiden karkureiden välillä. Suomessa pidätettyjen karkureiden osallisuudesta maanalaiseen kommunistiseen toimintaan ei ole tämän tutkimuksen aineistojen pohjalta tietoa, mutta ulkomaille paenneiden poliittinen toiminta on osittain tiedossa. Tämä toimii osassa tapauksia perusteluna sille, miksi karkureista käytetään heidän etu- ja sukunimiään. Tiettyjen karkureiden kohdalla on selvää, että karkurit olivat aktiivisia poliittisia toimijoita karkaamisensa jälkeen. He valitsivat sitoutua ”ammattivallankumouksellisen” rooliin ja sen edellyttämään elämäntapaan.⁵¹⁸ Toisaalta Neuvostoliittoon päätyneistä karkureista osa kohtasi loppunsa Stalinin vainoissa, kuten käsittelen alaluvussa 4.4. Näiden karkureiden koko nimiä käyttämällä pyrin helpottamaan eri lähteissä esiintyvien tietojen yhdistämistä toisiinsa, ja tekemään vainojen uhrit nimeämisen kautta näkyviksi. Ulkomaille paenneista käytän pelkkää etunimeä ainoastaan *Matin* (s. 1892) tapauksessa, sillä vähäisen aineiston vuoksi karkurin taustat, vakaumus ja toiminta jäävät yhtä epäselviksi kuin Suomessa pidätettyjen karkureiden tapauksissa.

Suurin osa tässä luvussa käsiteltävistä karkureista löytyvät Kansallisarkiston ylläpitämästä *Kohtalona Neuvostoliitto* -tietokannasta. Tietokanta perustuu Kansallisarkiston vuonna 2020 käynnistämän *Suomalaiset Venäjällä 1917–1967* hankkeen puitteissa kerättyihin tietoihin suomalaisten kohtaloista Venäjällä vuosien 1917–1967 välisenä aikana. Tutkimus on kartoittanut Venäjälle muuttaneita, siellä oleskelleita ja sieltä palanneita suomalaisia ja heidän vaihteitaan. Tietokannan tiedot nojaavat muun muassa Suomen ja Venäjän arkistoista kerättyihin lähdeaineistoihin.⁵¹⁹ Olen arvioinut tietokannassa esiintyvän henkilön olevan sama kuin

⁵¹⁶ Hyväksymiskriteerinä Salomaa on käyttänyt vähintään kolmen luotettavan tiedon esiintymistä. Salomaa 2018, 119.

⁵¹⁷ Krekola 2006, 64.

⁵¹⁸ Krekola 2003, 38–39.

⁵¹⁹ Ukrainan sodan seurauksena arkistohankinnat Venäjältä lakkautettiin. Lähdeaineistoa on kerätty myös Virosta, Ukrainasta, Georgiasta ja Kazakstanista, Länsi-Euroopasta ja Amerikasta. Kansallisarkisto, ”Suomalaiset Venäjällä 1917–1964”, <https://kansallisarkisto.fi/suomalaisetvenajalla>. Luettu: 15.10.2025.

etsivätoimiston aineistoissa, jos henkilön etunimet ja sukunimi, syntymävuosi ja/tai -päivä sekä kotipaikkakunta vastaavat etsivätoimiston tietoja. Epäselvissä tapauksissa tietojen vastaavuutta etsivätoimiston tietoihin käsitellen tapauskohtaisesti. Neuvosto-Venäjälle paenneista karkureista ainoastaan yhtä karkuria, Aleksander Eskeliniä, ei löydy tietokannasta.

Etenen tapauksissa seuraavaksi teemoittain. Aloitan käsittelemällä karkureiden taustoja, ja vertaan näiden mahdollista yhteyttä karkurin motivaatioihin. Tämä on mahdollista Kansallisarkiston tietokannasta löytyneiden tietojen ansiosta, mikä mahdollistaa karkureiden karkaamisen jälkeisen toiminnan tarkastelemisen tavalla, mitä Suomessa pidätettyjen karkureiden tapauksissa ei pysty toteuttamaan.

4.2 Ulkomaille paenneiden taustat ja motivaatiot

Osa aineistoni karkureista oli aktiivisia toimijoita SKP:n maanalaisissa verkostoissa jo ennen karkaamistaan, mikä lopulta johti vankilatuomioon Tammisaaressa. Kuten totesin aiemmin, Gustaf Heikkilä tuomittiin Neuvosto-Venäjän puolesta tehdystä tiedustelusta vuonna 1922.⁵²⁰ Heikkilä karkasi Tammisaaren pakkotyölaitoksesta elokuussa samana vuonna vietettyään vankilassa vain kuusi kuukautta.⁵²¹ Heikkilä oli oleskellut Neuvosto-Venäjällä ja saanut siellä puna-armeijan sotilaskoulutuksen.⁵²² Suomeen Heikkilä palasi SKP:n tiedustelutehtävissä, ja toimi osana SKP:n sotilasjärjestöä, kun hänet pidätettiin Viipurissa vuonna 1921. Salomaa kuvaa Heikkilän pidätystä seuranneita kuulusteluja ”ensimmäiseksi tiedoksi” SKP:n maanalaisen armeijaorganisaation harjoittamasta vakoilutoiminnasta Suomessa.⁵²³

Aleksander Suokas on toinen karkuri, jonka tuomion taustat ovat tiedossa, ja tuomion taustalla oli nimenomaan maanalainen puolue työ. Pietarissa syntynyt Suokas saapui Suomeen vuonna 1920 väärennetyn passin turvin osana SKP:n lähettämää iskuryhmää. Ryhmän tehtävänä oli murhata kenraali Gustaf Mannerheim Tampereella järjestettävässä voitonparaatissa 4.4.1920.⁵²⁴ Suokas pidätettiin Etsivän keskuspoliisin toimesta epäonnistuneen salamurhan jälkeen, kun hän oli rikoskumppaneineen matkalla junalla Petrogradiin.⁵²⁵ Suokas istui tekonsa pohjalta kuuden

⁵²⁰ Salomaa 2018, 262.

⁵²¹ Tuomio annettu 10.2.1922, karkasi 8.8.1922. Nimilehden jäljennös, 8.6.1933, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, Ba:2, VEA, KA.

⁵²² Salomaa nimeää Heikkilän SKP:n armeijaorganisaattorina toimineiden punaupseerien listassa sekä nimittää Heikkilää punaupseeriksi jo vuoden 1921 tapahtumia käsitellessään. Heikkilä oli siis punaupseeri jo saapuessaan Tammisaareen, ja oli oleskellut siten Neuvosto-Venäjällä myös ennen karkaamistaan. Salomaa 2018, 251–252, 255.

⁵²³ Salomaa 2018, 262.

⁵²⁴ Ennen tätä Suokas oli taistellut Venäjän sisällissodassa vuonna 1917. Salomaa 2018, 152–153.

⁵²⁵ Lindholm & Toivanen 2024, 164; Salomaa 2018, 154.

vuoden tuomiota ”valtiopetoksellisesta salahankkeesta ja valtiopetoksen valmistelusta”.⁵²⁶ Tammisaaresta hän karkasi yhdessä viiden muun vangin kanssa, joukkopaossa sellistä 41 heinäkuun 29. päivän ja 30. päivän välisenä yönä vuonna 1921.⁵²⁷

Karkureiden poliittisesta vakaumuksesta kertovat toisaalta vankilatuomion taustat ja toisaalta tiedossa olevat puoluejäsenyydet Neuvosto-Venäjälle siirtymisen jälkeen. Vuonna 1921 järjestetyssä joukkopaossa karkasivat aineistoni vangeista Urho Antikainen, Artturi Sivenius, Hjalmar Johansson ja Aleksander Suokas.⁵²⁸ Heistä Urho Antikainen tuomittiin vuonna 1920 ”valtiopetoksen valmistelusta”.⁵²⁹ Arttur Siveniuksen ja Jalmar Johanssenin tapauksissa vain tuomion pituus on tiedossa, mutta pituus ja päättymisvuosi viittaavat siihen, että karkurit olivat aloittaneet tuomionsa Tammisaaresta vuoden 1918 jälkeen. Vangit olisivat tällöin saaneet tuomionsa Antikaisen ja Suokaksen tavoin sisällissodan jälkeisestä poliittisesta toiminnasta.⁵³⁰ Tyypilliset laittomasta kommunistisesta toiminnasta 1920-luvulla seuranneet syytteet, eli syytteen ”valtiopetoksen valmistelusta”⁵³¹, saivat myös Väinö Jokinen ja Aleksander Eskelin vuonna 1920.⁵³² Samoin Martin (s. 1892) ja Oskar Johanssonin (s. 1892) tapauksissa tuomion pituus ja päättymispäivä viittaa vuoden 1918 jälkeen alkaneeseen vankeuteen.⁵³³

Ulkomaille paenneista vangeista ainoastaan Toivo Suotaila ja Seth Heldan olivat vuonna 1918 tuomionsa aloittaneita, ja siten todennäköisesti sisällissodan punavankeja, eivätkä sisällissodan jälkeen tuomittuja poliittisia toimijoita.⁵³⁴ Nämä ryhmät ovat toisaalta useassa tapauksessa päällekkäisiä: SKP:n toimintaan osallistuneilla valtiorikosvangeilla saattoi olla taustallaan

⁵²⁶ Salomaa 2018, 154.

⁵²⁷ Lindholm & Toivanen 2024, 161–163, 165.

⁵²⁸ Lindholm & Toivanen 2024, 163.

⁵²⁹ Nimilehti, n:o 367, 1921, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA; Salomaa 2018, 414.

⁵³⁰ Jalmar Johanssenin tuomio oli 3 vuotta ja 6 kuukautta, ja se olisi päättynyt toukokuussa 1924. Arttur Siveniuksen tuomio oli 6 vuotta, ja olisi päättynyt vuonna 1927. Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur, (s. 1889), 77, Ba:2, VEA, KA.

⁵³¹ Krekola 2003, 51.

⁵³² Jokisen syyte oli ”avunannosta valtiopetoksen valmisteluun”, Eskelinin ”avunannosta valtiopetokseen”. Nimilehden jäljennös, 19.3.1936, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1; Nimilehti, 1920, n:o 264, Eskelin, Aleksander (s. 1884), Ha:1, VEA, KA.

⁵³³ Oskar Johanssonin tuomio oli 4 vuotta 7 kuukautta, ja se olisi päättynyt huhtikuussa 1923. Martin (s. 1892) tuomio oli 4 vuotta, ja olisi päättynyt vuonna 1926. Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Matti (s. 1892), 184, Ba:2, VEA, KA.

⁵³⁴ Heldanin tuomio on varma, sillä vangin tuomion erittelevä nimilehti löytyy kansioista. Suotailan tuomio oli 5 vuotta, ja olisi päättynyt vuoden 1923 marraskuussa. Kansallisarkiston tietokannassa Suotailan osapuoli vuoden 1918 sodassa on ”punainen”. Nimilehti, n:o 446, 1919, Heldan, Seth (s. 1895), Ha:1, VEA, KA; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61, Ba:2, VEA, KA; Suotaila, Toivo, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65519>.

tuomio myös sisällissodan valtiorikostuomioistuinista, kuten Urho Antikaisella, Aleksander Eskelinillä ja Väinö Jokisella.⁵³⁵

Sisällissodan jälkeen laittomaan poliittiseen toimintaan osallistuneista suurin osa liittyi Neuvosto-Venäjällä joko SKP:n tai Venäjän kommunistisen bolševikkipuolueen VKP (b):n⁵³⁶ tai molempien jäseniksi. Salomaa tulkitsee jäsenyyden jommassakummassa puolueessa tai molemmissa kertovan henkilön olleen vakaumukseltaan kommunisti.⁵³⁷ SKP:n ja VKP (b):n⁵³⁸ jäseniä olivat Sivenius⁵³⁹, Antikainen⁵⁴⁰ ja Suokas⁵⁴¹. Johansson oli SKP:n jäsen⁵⁴² ja SKP oli Heikkilän työpaikka⁵⁴³. Oskar Johansson oli VKP (b):n jäsen.⁵⁴⁴ Punavangeista Heldan oli VKP (b):n jäsen.⁵⁴⁵ Suotailan, joka samaten istui todennäköisesti Tammisaassa vuonna 1918 langetettua tuomiota, suhteen on tiedossa ilmeisesti vain puoluekanta Suomessa. Suotaila oli sosiaalidemokraatti.⁵⁴⁶ Salomaan tutkimista punaupseereista ”enemmän kuin joka viides” ”pysytteli puoluetöiminnan ulkopuolella” Neuvosto-Venäjällä. Osa oli jäsenenä muissa puolueissa kuin SKP:ssä tai VKP (b):ssä.⁵⁴⁷ ”Puoluetöiminnan ulkopuolella pysyttelemisen” voi olla sopiva kuvaus Suotailan tapauksessa. Jokisen puoluekanta rajanylityksen jälkeen ei tiedetä, vaan ainoastaan jäsenyys Suomessa SSTP:ssä. Tuomionsa Jokinen sai ”valtiopetoksen valmistelusta” vuonna 1920, mikä SSTP:n jäsenyyden ohella kuitenkin viittaisi kuulumiseen nimenomaan radikaaliin vasemmistoon.⁵⁴⁸

⁵³⁵ Antikainen ja Jokinen tuomittiin sisällissodan jälkeen avunannosta valtiopetokseen. Nimilehden jäljennös, 19.3.1936, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1; Nimilehti, 1920, n:o 264, Eskelin, Aleksander (s. 1884), Ha:1; Nimilehti, n:o 367, 1921, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA; Salomaa 2018, 414.

⁵³⁶ Lahti-Argutina 2001, 17.

⁵³⁷ Salomaa 2018, 317.

⁵³⁸ Lahti-Argutina 2001, 17.

⁵³⁹ Artur Sirenus, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=66980>; Arttur Villehad Sirenus, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68780>.

⁵⁴⁰ Antikainen, Urho Aksel, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68725>

⁵⁴¹ Santeri (Aleksander) Suokas, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68819>.

⁵⁴² Saari (Johansson), Jalmari (J), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65265>.

⁵⁴³ Lahtinen (Heikkilä), Toivo (Emil), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=63769>.

⁵⁴⁴ Johansson (Johanson), Oskar Aleksander, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27610>.

⁵⁴⁵ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁵⁴⁶ Suotaila, Toivo, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65519>.

⁵⁴⁷ Salomaa 2018, 317.

⁵⁴⁸ Myös Antikainen oli SSTP:n jäsen muiden puoluejäsenyyksien ohella. Antikainen, Urho Aksel, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68725>; Jokinen, Väinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

Ulkomaille paenneista siten poliittinen vakaumus, kommunistinen tai radikaaliin vasemmistolainen näkemys, on tiedossa tai pääteltävissä suurimmassa osassa tapauksia. Karkureiden joukosta osa, ainakin Antikainen, Heikkilä ja Suokas, olivat liikkeelle omistautuneita kommunisteja. Muutamassa tapauksessa tarkempaa vakaumusta ei ole tiedossa. Poikkeuksen tekee ilmeisesti puoluetoiminnan ulkopuolella pysytellyt Suotaila, jonka vaiheista rajanylityksen jälkeen ei ole toisaalta muutenkaan tietoa.⁵⁴⁹ Ruotsiin paenneen Martin (s. 1892) kotikaupungissa Kajaanissa karkurilla ilmeisesti oli maine ”tovereidensa ilmiantajana”, minkä vuoksi paikallinen rovasti arveli, ettei karkuri voinut palata takaisin ”kommunistiseen” kotikaupunkiinsa.⁵⁵⁰ Huhupuheita tarkemman tiedon puutteessa Martin vakaumus ja taustat jäävät tässä tutkimuksessa selvittämättä.

Karkureiden poliittinen vakaumus ja aktiivisuus puoluetoiminnassa voi antaa viitteitä pakenemisen mahdollisista motivaatioista. Sellin 41 joukkopako vuonna 1921 oli tarkoin suunniteltu, useamman valtiorikosvangin yhdessä järjestelmä hanke. Hankkeen takana oli Lindholmin ja Toivasen mukaan Johannes ”Jussi” Järvimäki, joka oli jo vuonna 1918 järjestänyt vankien joukkopakon Viipurissa. Suunnitelmaan värvätyt vangit hankkivat siirron samaan selliin vedoten yhteisiin opintoihin, ja paossa tarvittavat välineet, kuten piikkilangat leikkurit, valmistettiin pakkotyölaitoksen pajassa. Karkurit muun muassa ystävystyivät vankilan pihaa vartioivan koiran kanssa, joka totuuden hetkellä päästi heidät livahtamaan pihaa ympäröivästä aidasta pitämättä ääntäkään.⁵⁵¹ Suunnitelmallisuus kertoo siitä, että pako saattoi olla itsessään poliittisesti motivoitunut. Sen sijaan Väinö Jokisen tapauksessa pakenemiskeino viittaa enemmänkin tilanteeseen, jossa tilaisuus teki varkaan. Jokinen oli Tammisaarella valamassa sähkölaitoksen betonilattiaa kahden muun vangin ja yhden vartijan kanssa. Jokinen poistui noutamaan lautaa eikä palannut enää takaisin.⁵⁵²

Pakojen taustalla on siten voinut vaikuttaa karkurille tarjoutunut mahdollisuus karata, johon vanki on tilaisuuden tullen tarttunut. Joukkopakon tapauksessa pako itsessään on voinut olla yhteydessä vankien valitsemaan vallankumoukselliseen elämänpolkuun. Toisaalta joukkopakon

⁵⁴⁹ Suotaila, Toivo, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65519>.

⁵⁵⁰ Kajaanin kirkkoherranviraston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, päiväämätön, vastaanotettu 21.8.1922, Matti (s. 892), Ha:3, VEA, KA.

⁵⁵¹ Siirto samaan selliin onnistui lopulta kuudelta suunnitelman kahdeksasta vangista. Vangit leikkasivat sellinsä ikkunaa peittäneen piikkilangan, laskeutuivat vesikourua pitkin maahan ja pakenivat. Lindholm & Toivanen 2024, 161–163, 165.

⁵⁵² Työhön osallistumisesta oli tarjottu ylimääräinen ruoka-annos ja vapaa päivä, ja Jokinen oli yksi ainoista vangeista, joka tarttui tarjoukseen. Lindholm & Toivanen 2024, 170.

suunnittelussa mukana ollut Vladimir Kymlander on muistellessaan tapausta todennut: ”Se on niin, että vangin pitää karata silloin, kun siihen tulee tilaisuus”.⁵⁵³

Salomaa mainitsee, että jopa punaupseereista varsinaisia ”ammattivallankumouksellisia” olivat vain harvat. Useimmille, jotka valitsivat lähteä Neuvosto-Venäjälle sotilaskoulutukseen, valintaa ajoivat pääasiassa sosiaaliset ja taloudelliset syyt. Salomaa käyttää esimerkkinä Vilho Vepsäläistä, joka ohjattiin punaupseerikurssille SKP:n toimistolta, koska mies oli rahaton ja asunnoton. Vepsäläinen suostui tarjoukseen, ”kun muutakaan toimeentulon mahdollisuutta ei ollut”.⁵⁵⁴ Salomaan tutkimuksessa punaupseerien sosiaaliset taustat, mitkä toisaalta olivat seurausta tarkoituksellisesta valikoinnista⁵⁵⁵, muodostavat kaksi päätyyppiä. Punaupseerit olivat tyypillisesti eteläisestä Suomen teollisuuskaupunkien ”vähävaraisia työläisnuoria” tai ”rajaseutujen maata omistamattomia maalaisnuoria”. Kummankin ryhmän sosiaalisen taustan valossa liittyminen ”suurvalta-armeijan riveihin” saattoi tarjota näköaloja, joita elämä Suomessa ei siihen mennessä ollut vielä näyttänyt.⁵⁵⁶

Se, että etenkin nuoria siirtyi poliittiseen koulutukseen Neuvosto-Venäjälle, nousee esiin Joni Krekolan tutkimuksessa. Krekolan mukaan nuoria ”seikkailunhaluisia toimihenkilöitä” lähti itärajan taakse. Nuorilla lähdön mahdollisti heidän liikkuvuutensa ja sitoutumattomuutensa: Nuoret saattoivat vedota siihen, että he lähtivät kotipaikkakunnaltaan vain ”työnhakuun”, eikä suinkaan poliittiseen koulutukseen ulkomaille.⁵⁵⁷ Mainion esittelemät syyt loikkareiden poliittiselle siirtolaisuudelle Neuvostoliittoon 1930-luvun alkuvuosina niin ikään heijastavat samoja tekijöitä. Suurimpana taustavaikuttajana oli talouslama, massatyöttömyys ja sosiaaliturvan puute. Mainio arvioi lähdön syiksi talouslaman ja kiristyneen poliittisen ilmapiirin lisäksi ”nuoruuden seikkailunhalun”.⁵⁵⁸

Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa on siten tunnistettu, että siirtolaisuus tai poliittiseen koulutukseen siirtyminen Neuvosto-Venäjälle tai Neuvostoliittoon on etenkin vaatimattomista oloista lähtevien nuorten ilmiö. Tammisaaresta ulkomaille paenneiden karkureiden joukko sopii tähän kuvaukseen. Ulkomaille paenneet karkurit syntyivät vuosien 1886–1901 välillä. Antikainen ja Heikkilä olivat karkureista nuorimmat, sillä molemmat olivat vasta 19-vuotiaita karatessaan. Neljä vanhinta ulkomaille paennutta karkuria olivat 30–33-vuotiaita karatessaan (Jokinen, Matti

⁵⁵³ Lindholm & Toivanen 2024, 168.

⁵⁵⁴ Salomaa 2018, 121.

⁵⁵⁵ Puna-armeijaan valittiin tarkoituksella työväenluokkaisia henkilöitä, sillä armeijan kokoonpanon haluttiin heijastavan sen roolia ”työväenluokan kansainvälisenä vapautusarmeijana”. Salomaa 2018, 60.

⁵⁵⁶ Salomaa 2018, 59.

⁵⁵⁷ Krekola 2006, 57.

⁵⁵⁸ Mainio 2024, 52.

(s. 1892), Sivenius, Eskelin).⁵⁵⁹ Keskimäärin sama ikäluokka (vuosina 1890–1899 syntyneet) näkyy Salomaan tutkimissa punaupseereissa.⁵⁶⁰ Kuten käsittelin aiemmin Suomessa pidettyjen karkureiden yhteydessä, tutkimukseni karkureiden tunnetut ammattitaustat viittaavat työväenluokkaisuuteen. Ulkomaille paenneista ammattitausta on tiedossa torpparinpoika Toivo Suotailalla⁵⁶¹, merimies Jalmar Johanssenilla⁵⁶², työmies Väinö Jokisella ja Seth Heldanilla,⁵⁶³ viilarinoppilas Urho Antikaisella,⁵⁶⁴ ja työmiehellä/irtolaisella Aleksander Eskelinillä⁵⁶⁵.

Karkureiden kotipaikkakunnissa huomattavaa on se, että heistä neljä oli kotoisin Viipurin läänistä. Johanssen, Sivenius ja Heikkilä olivat kotoisin Viipurin pitäjästä sekä Suokas Impilahden pitäjästä.⁵⁶⁶ Kaikki aineistoni Viipurin läänistä kotoisin olevat vangit siten pakenivat Neuvosto-Venäjälle. Viipurin lääni on yliedustettuna myös Salomaan tutkimuksessa punaupseerikurssien osallistujien kotipaikkana. Mahdolliseksi syyksi tälle Salomaa pohtii perinteistä ”viipurilaista elämäntapaa”, jonka osina ”kansainvälisyys, liikkuvuus ja dynaamisuus” oli näkyvämpiä kuin maan muissa osissa.⁵⁶⁷ Ylipäätään kaupunkilaisuus korostuu Salomaan tutkimuksissa kurssilaisissa⁵⁶⁸, ja samoin ulkomaille paenneissa karkureissa. Karkureista viisi on kotoisin kaupungista, Antikainen, Heldan, Oskar Johansson ja Jokinen Helsingin kaupungista ja Matti (s. 1892) Kajaanin kaupungista.⁵⁶⁹ Yhteensä koko 38 karkurin aineistossani vain kymmenen vankia on kotoisin kaupungista.⁵⁷⁰ Siten puolet kaupunkien karkureista päätyivät pakenemaan ulkomaille.

⁵⁵⁹ Vanhin karkuri oli Eskelin, joka karkasi 33-vuotiaana. Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Matti (s. 1892), 184; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, VEA, KA.

⁵⁶⁰ Salomaa 2018, 59.

⁵⁶¹ Virkatodistus Kosken H. L. seurakunnasta, 12.7.1922, Suotaila, Toivo (s. 1897), Ha:3, VEA, KA.

⁵⁶² Jalmar Johanssenilla (s. 1892) oli kaksi tatuointia, nainen ja laiva. Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75, Ba:2, VEA, KA.

⁵⁶³ Sukuselvitys Helsingin Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranvirastosta, 18.3.1936, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1; Jäljennös nimilehdestä Tammisaaren pakkotyölaitoksesta, n:o 446, lähetetty 22.2.1935, Heldan, Seth (s. 1895), Ha:1, VEA, KA.

⁵⁶⁴ Nimilehti Tammisaaren pakkotyölaitoksesta, Antikainen, Urho (s. 1901), lähetetty 22.2.1935, Ha:1, VEA, KA; Salomaa 2018, 414.

⁵⁶⁵ Virkatodistus, Porvoon hiippakunta, 3.7.1922, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁵⁶⁶ Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, VEA, KA.

⁵⁶⁷ Salomaa kuitenkin huomauttaa, ettei tätä voi hänen tutkimuksellaan suoranaisesti todeta. Salomaa 2018, 125–126.

⁵⁶⁸ Salomaa 2018, 126.

⁵⁶⁹ Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Matti (s. 1892), 184; Ba:2, VEA, KA.

⁵⁷⁰ Heistä kuusi on kotoisin Helsingistä. Uno A. (s. 1900), 27; Emil (s. 1891), 25; Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Eino V. (s. 1900), 30; Kustaa A (s. 1891), 57; Viktor (s. 1884), 63; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Matti (s. 1892), 184; Ba:2, VEA, KA.

Aineistoni ulkomaille paenneiden karkureiden taustoissa onkin samankaltaisuuksia niin Salomaan tutkimien punaupseereiden, Krekolan tutkimien Lenin-koulun opiskelijoiden kuin 1930-luvun loikkareidenkin kanssa. Tämä toisaalta käy järkeen, kun karkureista ainakin neljä olivat punaupseereita joko jo ennen karkaamista tai tämän jälkeen. Karkureiden ulkomaille siirtymisessä on taustavaikuttimena siten mahdollisesti samoja tekijöitä, kuten nuoruuden mukanaan tuoma riskinotto, seikkailunhalu ja käytännön mahdollisuus liikkua vapaammin kuin jo aloilleen asettunut mies. Viipurin läänin karkureiden elämänpiiriin mahdollisesti jo aiemmin kuulunut kansainvälisyys ja rajaseutujen tuntemus on kenties madaltanut kynnystä poistua karkaamisen jälkeen maasta. Karkureiden taloudellisissa olosuhteissakaan ei välttämättä ollut paljoa, mistä luopua. Kuten Salomaa toteaa punaupseereistaan, niin kaupunkien työläisnuorien kuin rajaseutujen maalaisnuorienkin tapauksissa nuoren ”elinoloissa ei ollut paljoa menetettävää”.⁵⁷¹

Toki karkureita ulkomaille ajoi näiden tekijöiden ohella keskeneräinen vankilatuomio, joka on todennäköisesti vaikeuttanut sopeutumista, perheen luokse palaamista ja työntekoa Suomessa. Ylipäätään Nevalainen toteaa itään suunnanneen muuttoaallon sisällissodan jälkeen olleen ”enemmän tai vähemmän poliittista pakolaisuutta”.⁵⁷² Heikkilän ja Suokaksen tapauksissa karkurit palasivat vain takaisin siihen, mistä olivat lähteneetkin – maanpaossa elävien suomalaisten kommunistien riveihin.

4.3 Turvaverkkona perhe ja puolue: Jäljitykset Suomessa ja rajanylityksen mahdollistajat

Vuorinen kuvailee tutkimuksessaan, että paikallisyhteisön toimijat joko rajoittivat tai mahdollistivat valtiollisen poliisin toimintaa. Kontrollipolitiikan vastustajien toiminta saattoi toimia rajoittavana tekijänä.⁵⁷³ Etsivätoimiston vuoden 1921 tiedotteessa mainitaan, että etsivätoimiston työ oli johtanut jo alkuvaiheessaan sellaisten henkilöiden pidätyksiin, ”jotka ovat olleet yhteistoiminnassa karanneiden vankien kanssa”.⁵⁷⁴ Karkureilla oli avustajia, jotka mahdollistivat karkumatkan jatkumisen. Urho Antikaisen tapauksessa on jonkin verran tietoa siitä, miten karkuri onnistui välttämään kiinnioton Suomessa ja siirtymään Neuvosto-Venäjälle. Antikaisen sisaren, Toini Wällärin (ent. Antikainen), vuonna 1968 antamassa haastattelussa sisar muistelee, miten hän avusti veljeään piilottelemaan viranomaisilta Tammisaaresta karkaamisen

⁵⁷¹ Salomaa 2018, 126.

⁵⁷² Nevalainen 2002, 95.

⁵⁷³ Vuorinen 2023, 26–27.

⁵⁷⁴ Hj. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä Toimisto”, Vankeinhoito, 12/1921, 13.

jälkeen. Tapauksessa karkuteillä pysymisen mahdollisesti perheeltä saatu tuki, mikä onnistuttiin piilottamaan karkureiden perään kyseleviltä viranomaisilta, kuten etsivätoimiston väeltä.⁵⁷⁵

Etsivätoimisto sai tiedon Tammisaaressa tapahtuneesta joukkopaosta välittömästi kirjeitse, jolloin pakkotyölaitoksesta toimitettiin karkureiden tiedot.⁵⁷⁶ Kolme päivää karkaamisen jälkeen etsivätoimisto lähetti jakeluun 500 kappaletta painattamiaan peräänkuulutussilmoituksia, ja kaksi kuukautta myöhemmin 1150 kappaletta lisää.⁵⁷⁷ Etsinnät etenivät tyyppilliseen tapaan karkureiden kotiseutujen viranomaisille lähetetyillä yhteydenotoilla. Viipurin piirin nimismieheltä pyydetään Siveniuksen ja Johanssonin etsintöjä.⁵⁷⁸ Suokaksen kotipaikkakunta oli epäselvä⁵⁷⁹, jolloin etsintöjen kohdentamisessa oikeaan suuntaan oli ilmeisesti vaikeuksia. Kaikkiin vuoden 1922 aikana Antikaisesta, Siveniuksesta, Johanssonista ja Suokaksesta nimismiehille lähetettyihin tiedusteluihin vastataan vain yhdeltä paikkakunnalta, ja sieltäkin ilmoitetaan, ettei karkuria ole tavattu.⁵⁸⁰ Siveniuksesta ja Johanssonista lähetetään vielä kerran etsintäpyynnöt kotipaikkakuntien viranomaisille vuonna 1924. Mitään tietoa karkureiden olinpaikoista ei kuitenkaan saada.⁵⁸¹

Helsingissä Antikaisesta etsittiin tietoa Sörnäisten alueelta. Päiväämättömässä merkinnässä kerrotaan, etteivät Antikaisen vanhemmat, joiden luona karkuri oli asunut, ole nähneet poikaansa karkaamisen jälkeen eivätkä kuulleetkaan hänestä mitään.⁵⁸² Vuoden 1923 joulukuussa luetteloon on merkitty, että ”Vankeinhoidon etsivä” on ”käynyt useammat kerrat tarkast.”, vanhempien asunnolla, mutta Antikaista ei osoitteesta löydetty. ”Tarkast.” eli ”tarkastamassa” viittaisi siihen, että karkurin oletettiin nimenomaan palaavan asunnolle, ja etsivä kävi

⁵⁷⁵ Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, ”Sisällissota 1918 – punaiset muistot: Pyhäkoulutyöstä punaisten sairaanhoitajaksi”; Työväen arkisto.

⁵⁷⁶ Karkurilomake, lähetetty Tammisaaren pakkotyölaitoksesta Vankeinhoidon etsivätoimistolle 30.7.1921, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1; Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1; Suokas, Aleksander (s. 1894), Ha:3; Sivenius, Arttur (s. 1889), Ha:3, VEA, KA.

⁵⁷⁷ Antikaisesta, Aholasta, Suokaksesta, Siveniuksesta ja muista joukkopaon karkureista kuulutukset lähetetään 2.8.1921, mutta Jokisesta 4.8.1921, Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, Ba:2, VEA, KA.

⁵⁷⁸ Viipurin kaupungissa kirjoilla olleen Siveniuksen jäljitystä pyydetään Viipurin nimismiehen lisäksi Viipurin suojeluskunnalta, poliisilaitokselta ja Etsivän keskuspoliisin alaosastolta. Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, Ba:2, VEA, KA.

⁵⁷⁹ Impilahden kirkkoherranvirasto vastasi Edvard Roineen lähettämään kyselyyn, ettei Suokas ole seurakunnassa kirjoilla. Impilahden kirkkoherranviraston kuittaus Vankeinhoidon etsivätoimiston 10.7.1922 lähettämään kirjeeseen, 14.7.1922; Pakkotyölaitoksen johtajan mukaan Suokaksen kotipaikkakuntaa ei hovioikeudessakaan pystytty varmistamaan, mutta karkuri on oman kertomansa mukaan Pietarista. Kirje Tammisaaren pakkotyölaitoksen johtajalta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 21.7.1922, n:o 480, Suokas, Aleksander (s. 1894), Ha:3, VEA, KA.

⁵⁸⁰ Impilahden kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 15.9.1922, n:o 757, Suokas, Aleksander (s. 1894), Ha:3; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, VEA, KA.

⁵⁸¹ Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77, Ba:2, VEA, KA.

⁵⁸² ”Asunut [osoite] vanhempiensa luona, jotka ilmoittavat ei nähneensä häntä karkaamisensa jälkeen eikä kuulleetkaan hänestä mitään.”, Antikainen, Urho (s. 1901), 74, Ba:2, VEA, KA.

tarkastamassa, ettei näin ollut tapahtunut. Samalla kyseltiin vanhempien tietoja poikansa olinpaikasta, jolloin vanhemmat arvelivat Antikaisen jo kuolleen Neuvosto-Venäjäällä.⁵⁸³

Toini Wälläri muistelee kuulleen veljensä Urhon karkaamisesta isältään, joka kertoi veljen menneen ”jonkun tuttavan luokse”.⁵⁸⁴ Antikainen ja neljä muuta karkuria olivat Toinin mukaan piiloutuneet Kauniaisiin, minne sisar toimitti veljelleen vaihtovaatteet.⁵⁸⁵ Vangin ohutraitainen puku, joka oli kiusallisen tunnistettava vangin puvuksi, piilotettiin kuoppaan kiven alle.⁵⁸⁶ Matka Kauniaisista Helsinkiin taitettiin jalan, sillä Toini ja karkurijoukko myöhästyivät junasta.⁵⁸⁷ Toini työskenteli Helsingissä Elannon myyjättärenä, ja piilotti miehet myymälän takatilaan muutamaksi päiväksi.⁵⁸⁸ Etsivätoimisto olikin hakuteillä kysellessään karkurin perään vanhempien osoitteesta.

Lopulta pako Suomesta järjestyi puolueverkostojen kautta. Sisar pyrki järjestämään veljensä asiaa ottamalla yhteyden Suomen sosialistisen työväenpuolueen (SSTP) toimistoon tuttaviansa kautta.⁵⁸⁹ SSTP oli julkinen järjestö, jonka alle vallankumoukselliset kommunistit järjestäytyivät sisällissodan jälkeen.⁵⁹⁰ Puolueella oli yhteyksiä maanalaisiin toimijoihin.⁵⁹¹ Muistelmien mukaan sisarusten äitiä kävi jututtamassa Toinin ”pitkäksi mieheksi” kutsuma mies, jonka hän tunnisti ”maanalaiseksi kommunistiksi”. Haastattelussa Toini arvelee, että miehen lähetti Toinin vanhempi veli, joka oli jo aiemmin paennut Neuvosto-Venäjäälle.⁵⁹² Sama ”pitkä mies” vieraili lopulta Elannon myymälässä, minkä jälkeen karkurit jatkoivat matkaansa Toinille tuntemattomaan määränpähän, Antikaisten sisarusten äidin keittämän hernekeiton voimin.⁵⁹³

⁵⁸³ Karkuria ei esimerkiksi ainoastaan ”tiedusteltu” asunnolta, vaan asunto ”tarkastettiin”. ”Vankeinhoidon etsivä käynyt useammat kerrat tarkast. A. vanhemp. Luona [osoite] vaan ei ole karkuria tavattu, vanhemmat otaksuvat et paenneen Venäjäälle ja siellä kuolleen.”, Antikainen, Urho (s. 1901), 74, Ba:2, VEA, KA.

⁵⁸⁴ ”Minä nukuin, isä tulee herättämään minua, Toini, Toini, tule pian nyt, että Urho on karannut Tammisaaresta, ja se on siellä jossakin, meni jonkun tuttavan luokse”, 59:59-1:00:39, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁵⁸⁵ Lindholm & Toivanen 2024, 168; 1:00:39-1:02:01, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁵⁸⁶ 1:01:03-1:01:33, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁵⁸⁷ 1:05:39-1:06:29; Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁵⁸⁸ Lindholm & Toivanen 2024, 168–169.

⁵⁸⁹ Toini meni ensin etsimään tuntemiaan toimittajia, mutta tapasikin tulevan aviomiehensä Niilo Wällärin, jonka hän tunnisti nuorisoliittolaisten tapaamisista. Niilo vei Toinin puoluetuomioon. 1:04:15-1:05:27, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto; Lindholm & Toivanen 2024, 168.

⁵⁹⁰ Puolueen toiminta kiellettiin vuonna 1923. Saarela 2018, 281–283; Siltala 1985, 41–42.

⁵⁹¹ Aatsinki 2003, 63.

⁵⁹² Toini käyttää myös nimitystä ”iso mies”. 1:03:43-1:04:15; 1:05:27-1:05:39; 1:07:06-1:07:10, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁵⁹³ ”Eikös tää pitkä mies sitten ilmesty kerran sinne myymälään ja mä tiesin et jaa no tossa on nyt kommunisti” 1:07:06-1:07:16; ”Ja niin se järjesti, mut se kest, ja oli ne siellä vissii pari kolme päivää”, 1:07:43-1:07:50; ”Mut sitä mä en tiedä et kuinka ne on sit Venäjäälle päässyt”, 1:08:37-1:08:19, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto; Lindholm & Toivanen 2024, 169.

Lindholmin ja Toivasen mukaan Urho Antikainen ylitti Suomen ja Neuvosto-Venäjän rajan 2.9.1921.⁵⁹⁴ Antikainen vietti pakomatkastaan sitten vain hieman yli kuukauden Suomessa.

Perheen tarjoaman avun jälkeen rajan ylityksen mahdollistivat käytännössä puolue toimijat, joiden luokse Toini tiesi hakeutua apua saadakseen. Toini arvelee veljensä asiaa auttaneen se, että Urholla oli kommunistien piireissä merkittäviä sukulaisia. Antikaisten veljekset, Juho, Sulo, Toivo ja Urho, päätyivät kaikki ”ammattivallankumouksellisen uralle”, kuten Salomaa tutkimuksessaan esittää. Antikaisten veljeksistä vanhin, Toivo Antikainen, nousi joukon tunnetuimmaksi punaupseeriksi, joka keräsi merkittäviä ansioita armeijassa sekä poliittishallinnollisissa tehtävissä Neuvosto-Venäjällä. Itärajan taakse hän oli paennut jo vuonna 1918. Salomaa havainnollistaa Toivon asemaa muun muassa sillä, että hänet valittiin Leninin hautajaisten kunniavartioon vuonna 1924.⁵⁹⁵ Aatsingin mukaan kommunistien maanalaiseen toimintaan rekrytointi nojasi suosituksiin, joita antoivat toiminnassa jo mukana olevat. Rekrytoinneissa pyrittiin valikoimaan salaiseen toimintaan luotettavia ja sitoutuvia kandidaatteja, ja välttämään liikkeeseen soluttautuvia vastustajia, jotka pyrkisivät tahallaan estämään sen toimintaa.⁵⁹⁶ Aatsingin tutkimuksessa tamperelaisten kommunistien paikallistason verkostoista sukulaisuus oli yksi puoluejäsenyyden kriteeri. Aatsinki toteaa toiminnassa olleen jatkuvuutta nimenomaan perheittäin.⁵⁹⁷ Urho Antikaisella olikin perheensä kautta ja välityksellä käytettäviä verkostoja, joihin hän saattoi nojata paetakseen maasta ja liittyäkseen maanalaiseen puolueeseen. Usein kommunistien maanalaisten verkostojen toiminta perustui juuri perheen ja suvun sisäiseen luottamukseen.⁵⁹⁸

Luottamuksen kysymys nousi esiin rajanylityksen yhteydessä. Krekolan mukaan SKP:n henkilöliikenne kulki valtioiden rajojen yli laittomasti, sillä ”kommunistivehkeilyistä” epäilylle myönnettiin Suomessa passi vain harvoin. Rajanylityksen onnistuminen nojasi etappijärjestelmään. Karjalan kannaksella rajaseutujen asukkaat pystyivät hankkimaan elantoaan opastamalla rajanylittäjiä Suomen rajavartioston ohitse. Neuvosto-Venäjän puolella SKP:n edustajat noutivat heidät rajaa vartioivan turvallisuuspoliisin hallusta. Jos ylittäjä oli sama,

⁵⁹⁴ Lindholm & Toivanen 2024, 169.

⁵⁹⁵ Salomaa 2018, 414–416.

⁵⁹⁶ Aatsinki 2003, 63.

⁵⁹⁷ Aatsinki 2003, 82.

⁵⁹⁸ Aatsingin mukaan, kun valtiollinen poliisi onnistui soluttautumaan maanalaiseen verkostoon 1920–30-lukujen vaihteessa, verkostot alkoivat nojautua pääasiassa sukulais- ja ystävyys-suhteisiin. Vuorinen 2023, 101; Aatsinki 2003, 90.

kenen saapumista oli odotettukin, ohjattiin hänet odottamaan siirtoa eteenpäin SKP:n rajan tuntumassa sijaitsevaan tukikohtaan, Lempaalaan.⁵⁹⁹

Urho Antikaisen tapauksessa näkyikin selvästi pakomatkan mahdollistajina toimineen toisaalta karkurin perhe ja toisaalta kommunistinen puolue. Nämä verkostot olivat osittain päällekkäisiä. Antikaisen veljekset olivat jo puolueen toiminnassa mukana ja myös sisar Toini tiesi, kenen puoleen hänen tuli kääntyä, kun hänen työpaikkansa takatilaan oli piilotettuna useita vankikarkureita. Toini kertomissa muistoissa perheen Urholle tarjoama tuki oli hyvin käytännöllistä, tavallista perheen huolenpitoa: vaihtovaatteiden kuljettamista, asuinpaikan tarjoamista ja ruuanlaittoa. Toini liittyy avustamisen nimenomaan perhesiteisiin. Toini kertoo haastattelussa, että hänen äitinsä keitti keittoa karkureille, ja syyksi ruuanlaitolle hän mainitsee: ”kun siinä oli minun veljeni, niin äiti sen takia hoivas niitä muitakin”.⁶⁰⁰ Haastattelutilanteessa Toini on saattanut kokea tarvetta perustella äitinsä osallistumista salahankkeeseen, ja siksi vetosi yleiseen äidin velvollisuuteen hoitaa lastaan. Maininta, kuten perheen toiminta tapauksessa muutenkin, kertoo toisaalta pyrkimyksestä hoitaa nuorta perheenjäsentä entiseen tapaan poikkeuksellisesta tilanteesta huolimatta.

Toinin haastattelu kertoo karkurin perheen hankalasta asemasta. Hoitaakseen vankilasta karannutta, vasta 19-vuotiasta poikaansa, joka oli ennen tuomiotaan vielä asunut kotona vanhempiansa kanssa, vanhempien täytyi pimittää tietoa asuntoonsa kyselemään saapuneilta viranomaisilta. Toinin kuvauksessa korostuu tilanteen ahdistavuus ja paljastumisen pelko. Toini muistelee esimerkiksi pelänneensä Elannon tarkastajan ja työkaverin käyntejä myymälän takatilassa.⁶⁰¹ Kertomuksen ”pitkälle miehelle” Toini muistelee perustelleensa hätätilaansa seuraavasti: ”tässä menee Elannon maine, ja tässä menee minun maine – – tässä menee kaikki”.⁶⁰² Karkuriin ja hänen läheisiinsä tarrautuva maine, joka saattoi Suomessa pidätettyjen tapauksissa olla tekijä, mikä ajoi karkurin kauas kotiseudultaan, nousee tässäkin yhteydessä esiin. Pelkona ei ollut ainoastaan veljen palautuminen vankilaan, vaan Toini pelkäsi

⁵⁹⁹ Muussa tapauksessa ylittäjä siirtyi tutkintavankeuteen. Krekola 2003, 41.

⁶⁰⁰ ”Ja minun äitini keitti hernekeittoa ja lihakeittoa sitä kannulla tuotiin, ei koskaan ole palkittu minun äitiänikään. Vaikka hän näin, kun siinä oli minun veljeni, niin äiti sen takia hoivas niitä muitakin.” 1:07:43-1:08:12, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁶⁰¹ ”olen kauheen hermostunut, teen päivät työtä, ja ne miehet on siellä, toinen myyjätär tulee, sitten aina siinä päästämään niitä vuoroja ja mä tein sen vuorotkin sitten että se oli paljon pois”, 1:06:42-1:07:06; ”Ja sitten niin Elannon tarkastajallahan on lupa tietysti tulla huoneeseenkin kun se on niin, en tiiä onkse sitten se tyttö sanonu et se on ihmeellistä et sitä pidetään nyt sitä ovea kiinni”, 1:08:47-1:10:03, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

⁶⁰² ”Se odottaa sitten niin et sulle semmonen aika ettei ollu niin noita ihmisiä, ja mä sanoin et mä olen nyt sellasessa hätätilassa, että ne miehet täytyy saada tuolta huoneesta pois. Muuten tästä tulee, tässä menee Elannon maine, ja tässä menee minun maine, ja tässä menee minun, tässä menee kaikki.”, 1:07:06-1:07:34, Yle, areena.yle.fi/audio/1-4346061, Työväen arkisto.

seuraamuksia itselleen, työpaikalleen ja koko elämälleen. Auttaessaan karannutta veljeään Toini riskeerasi paljon.

Muutkin ulkomaille siirtyneet karkurit katosivat etsivätoimiston näköpiiristä jo etsintöjen alkuvaiheissa. Ulkomaille päätyneet vangit karkasivat vuosina 1920–1922, ja jäljitykset etenivät tyypilliseen tapaan. Ennen vuotta 1921 karanneiden suhteen jäljitystoimet etsivätoimistolla käynnistyivät vuonna 1922, ja tätä myöhemmin karanneiden jäljitykset aloitettiin välittömästi karkaamisen jälkeen.⁶⁰³

Antikainen, Heldan, Oskar Johansson ja Jokinen olivat kotoisin Helsingistä, joten tapauksissa etsivätoimistosta vierailtiin karkuriin liitetyissä osoitteissa Helsingin alueella.⁶⁰⁴ Eskeliniä etsittiin Helsingissä vuonna 1922, kun Vihdissä huhuttiin karkurin siirtyneen Helsinkiin.⁶⁰⁵ Tuloksia ei kuitenkaan saatu, kuten ei myöskään Oskar Johanssonin tapauksessa saman vuonna toteutetuissa etsinnöissä. Etsivätoimisto vieraili Oskar Johanssonin asunnolla sekä useita kertoja karkurin sisaruksen asunnossa, sillä toimisto oli ”ottanut selvää” ja ”saanut tietää” karkurin vierailleen sisaruksensa luona.⁶⁰⁶ Samoin Heldanin jäljityksessä vuonna 1922 vierailtiin Heldanin entisellä asunnolla, jossa asui karkurin sisarus, ja kyseli karkurin perään, mutta sisarus ei ”tietänyt veljestään mitään”.⁶⁰⁷ Etsivätoimisto käy vielä uudelleen puhuttamassa karkurin sisarusta vuonna 1925. Tuolloin sisarus kertoi veljensä paenneen Neuvosto-Venäjälle ja siellä sittemmin kuolleen.⁶⁰⁸

Varmoja tietoja karkurin olinpaikasta ei saatu etsinnöillä tai kuulusteluilla hankittua. Toivo Suotailankin tapauksessa karkurin kotipaikkakunnan nimismies tiedottaa, että ”tarkoista etsiskelyistä huolimatta” karkuria ei ole tavattu seudulla, vaan ”saatuja tietojen mukaan”

⁶⁰³ Seth Heldan karkasi huhtikuussa 1920, Aleksander Eskelin karkasi kesäkuussa 1920, Johansson, Oskar (s. 1892) ja Toivo Suotaila syyskuussa 1920. Joukkopako toteutettiin heinäkuussa 1921. Matti (s. 1892) ja Gustaf Heikkilä (s. 1903) karkasivat samana päivänä elokuussa 1922. Heldan, Seth (s. 1895), 43; Johansson, Oskar. (s. 1892), 8; Eskelin, Aleksander (s. 1886), 53; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Johanssen, Jalmar (s. 1892), 75; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Suokas, Aleksander (s. 1894), 78; Suotaila, Toivo (s. 1897), 61; Sivenius, Arttur (s. 1889), 77; Matti (s. 1892), 184; Heikkilä, Gustaf (s. 1903), 185, VEA, KA.

⁶⁰⁴ Johansson, Oskar (s. 1892), 8; Heldan, Seth (s. 1895), 43; Antikainen, Urho (s. 1901), 74; Jokinen, Väinö (s. 1890), 79; Matti (s. 1892), 184; Ba:2, VEA, KA.

⁶⁰⁵ Karkuri oleskelee ”erään täällä tuntemattoman lesken luona” ja ”liikkuu mm. yleisillä markkinoilla eri paikoin”. Vihdin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 29.9.1922, n:o 1315, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1; Vihdin nimismiehen kirjeeseen on kirjattu päälle merkintä ”Toimenpide: Etsittävä henkilökohtaisesti kiireimmiten ja annettava henkilökohtainen ilmoitus Fredriksbergin poliisikomisariorille”. Vihdin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 29.9.1922, n:o 1315, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁶⁰⁶ ”Vankeinhoidon etsivä poliisi käynyt [sisaruksen] asunnossa useita eri kertoja vaan ei ole karkurista saanut mitään tietää.” Johansson, Oskar (s. 1892), 8, Ba:2, VEA, KA.

⁶⁰⁷ Sisarus totesi ”ei tietävänsä veljestä mitään”. Heldan, Seth (s. 1895), 43, Ba:2, VEA, KA.

⁶⁰⁸ Heldan, Seth (s. 1895), 43, Ba:2, VEA, KA.

Suotaila ”oleskelee Venäjällä”.⁶⁰⁹ Tapauksissa tietojen tarkempia lähteitä ei kerrota, vaan tiedot on ”saatu tietää” jostakin. Ainoastaan Eskelinin tapauksessa tietojen kerrotaan tulleen ”useilta paikkakuntalaisilta”⁶¹⁰. Suotailan, Heldanin ja Antikaisin tapauksissa kotiseudulla huhuttiin karkureiden paenneen Neuvosto-Venäjälle, mikä lopulta olikin totta.

Karkureiden sukulaisetkin antoivat arvionsa karkurin olinpaikasta muutamassa tapauksessa, eivätkä nekään olleet välttämättä totuudenmukaisia. Esimerkiksi Heldanin sisaruksen väite, että karkuri oli paennut Neuvosto-Venäjälle ja kuollut jo vuonna 1925, ei pidä paikkaansa. Heldan kuoli Neuvostoliitossa vuonna 1942.⁶¹¹ Samoin Urho Antikaisen vanhemmat ”otaksuivat” etsivätoimiston kysellessä, että heidän poikansa oli kuollut itärajan takana jo vuonna 1923.⁶¹² Myös Etsivä keskuspoliisi arveli Urho Antikaisen kuolleen, mutta vuonna 1934.⁶¹³ Antikainen kuoli Neuvostoliitossa vasta vuonna 1953.⁶¹⁴ Läheisiltä kuolemaan vetoaminen oli todennäköisesti toimiva keino osoittaa, ettei etsinnöille ja kyselyille olisi enää tarvetta. Läheiset saattoivat myös aidosti olettaa karkurin kuolleen rajanylityksen jälkeen. Tiedon saaminen karkureiden kohtaloista itärajan takana ei ilmeisesti ollut helppoa viranomaisillekaan.

Antikaisen perheeseen otettiin yhteyttä Helsingin poliisilaitokselta vielä 1930-luvulla. Vankeinhoidon etsivätoimisto oli pyytänyt Urhon sukulaisten kuulusteluja, ”karkurin olinpaikan tai kohtalon selvittämiseksi” vuoden 1934 syyskuussa.⁶¹⁵ Poliisille äiti ja sisko Toini kertovat Urhon olevan ”Venäjällä jossain Karjalan puolessa”, mistä karkuri on ”lähettänyt heille kirjeitä”.⁶¹⁶ Muitakin ulkomaille paenneiden tapauksia yritetään ratkoa vielä 1930-luvulla. Vuonna 1932 Oskar Johanssonin sisarukset toteavat vastaavasti kuulusteluissa veljensä lähettäneen heille kirjeitä ”jostain Venäjältä” jo useita kertoja viimeisen vuosikymmenen aikana.⁶¹⁷ Kirjeet toimivat kuulusteluissa ilmeisesti todisteina siitä, että karkurit tosiaan olivat poistuneet Suomesta. Oskar Johanssonin tapauksessa kansilehdelle on kirjattu lause ”Lienee Venäjällä”,

⁶⁰⁹ Kärkölän ja Kosken nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 28.2.1924, Suotaila, Toivo (s. 1897), Ha:3, VEA, KA.

⁶¹⁰ Vihdin piirin kruununnimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 29.9.1922, n:o 1315, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁶¹¹ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁶¹² ” - vanhemmat otaksuvat et paenneen Venäjälle ja siellä kuolleen.” Antikainen, Urho (s. 1901), 74, Ba:2, VEA, KA.

⁶¹³ Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁶¹⁴ Salomaa 2018, 414–415.

⁶¹⁵ Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin kaupungin poliisilaitoksen etsivälle osastolle, 25.9.1934, n:o 128, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁶¹⁶ Helsingin kaupungin poliisilaitoksen rikospoliisiosaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 1.11.1934, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁶¹⁷ Kuulusteluraportti, Helsingin poliisilaitoksen etsivä osasto, 7.12.1932, n:o 2470, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

eikä viitteitä etsintätoimista sisarusten kuulustelun jälkeen ole.⁶¹⁸ Samoin Matin (s. 1892) tapauksessa sisarusten poliisille antama tieto Matin Ruotsista lähettämistä kirjeistä riitti siihen, että poliisi totesi Matin olevan ”aivan varmasti” Ruotsissa.⁶¹⁹ Urho Antikaisen tapauksessa etsivätoimisto saa kuulusteluissa ilmeisesti tietää, että Urho on kuollut Neuvosto-Venäjällä.⁶²⁰ Vuonna 1936 Etsivä keskuspoliisin luettelo toteaa Urho Antikaisen kuolleen,⁶²¹ ja Urhon kansion kansilehdelle kirjataan lopputulos: ”Lienee kuollut”.⁶²²

Eskelinin tapausta yritetään samaten ratkoa vuodesta 1934 alkaen.⁶²³ Vastauksena vielä vuonna 1936 lähetettyyn kyselyyn kotipaikkakunnan kunnallislautakunta toteaa, että vaikka ”olemme ulottaneet tiedustelumme kautta pitäjän”, ”kukaan ei kulkupuheenakaan voinut hänestä mitään tiedottaa”.⁶²⁴ Yli vuosikymmenen kestänyt jäljitys päättyy vuoteen 1936, jolloin Etsivältä keskuspoliisilta saatujen tietojen mukaan Eskelin on ”ainakin vuonna 1928 ollut Venäjällä”.⁶²⁵ Eskelinin kansion kansilehdelle kirjattiin jäljityksen lopputulos, ”On Venäjällä”.⁶²⁶ Gustaf Heikkilän olinpaikan Ruotsissa varmistaa Etsivältä keskuspoliisilta saatu kirje vuonna 1933.⁶²⁷ Samaten Suotailan oleskelun ”Venäjällä” ”ainakin vuonna 1935” varmistaa Etsivän keskuspoliisin kirje vuodelta 1936.⁶²⁸

Antikainen ei ollut ainoa, joka poistui Suomesta hyvin pian karkaamisensa jälkeen. Vuoden 1920 syyskuussa karannut Suotaila⁶²⁹ ylitti rajan Ruotsista Neuvosto-Venäjälle vuonna 1921.⁶³⁰ Karkuri

⁶¹⁸ Kansilehti, Johansson, Oskar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁶¹⁹ Kajaanin poliisikonttorin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 9.5.1924, n:o 328, Matti (s. 1892), Ha:3, VEA, KA.

⁶²⁰ Kirjeessä todetaan, että ”etsivätoimiston tähänastiset kuulustelut viittaavat” karkurin kuolleen Neuvosto-Venäjällä. Virallista kuolinilmoitusta pyydetään seurakunnalta, mutta sitä ei ollut saapunut seurakuntaan. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Helsingin Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranvirastolle, 18.8.1936, n:o 125; Helsingin Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoherranviraston vastaus Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 19.5.1936, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁶²¹ Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁶²² Kansilehti, Antikainen, Urho (s. 1901), Ha:1, VEA, KA.

⁶²³ Kotipaikkakunnalta ilmoitetaan, ettei Eskelin ”ole täällä oleskellut sitten vuoden 1918”. Vihdin piirin nimismiehen kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 3.9.1934, n:o 1866, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA; KA.

⁶²⁴ Vihdin kunnallislautakunnan kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 18.3.1936, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁶²⁵ Tammisaaren pakkotyölaitoksesta 8.6.1921 lähetetty lomake karkurin tiedoista, viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁶²⁶ Kansilehti, Eskelin, Aleksander (s. 1886), Ha:1, VEA, KA.

⁶²⁷ Etsivän keskuspoliisin kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 9.5.1933, n:o 6451/VIII, Heikkilä, Gustaf (s. 1903), Ha:1, VEA, KA.

⁶²⁸ Tammisaaren pakkotyölaitoksesta lähetetty karkurilomake, jonka päälle on kirjattu viite Etsivän keskuspoliisin kirjeeseen 9.5.1936, n:o 4237/v; Asiakirja, joka on laadittu Etsivän keskuspoliisin kirjeen 9.5.1936, n:o 4237/v pohjalta, Suotaila, Toivo (s. 1897), Ha:3, VEA, KA.

⁶²⁹ Suotaila, Toivo (s. 1897), 61, Ba:2, VEA, KA.

⁶³⁰ Suotaila, Toivo, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65519>.

oli jo poistunut maasta ennen kuin etsivätoimisto ehti edes lähettää ensimmäistä tiedustelukirjettään vuoden 1922 tammikuussa.⁶³¹ Samaten Heikkilä poistui maasta pian karkaamisensa jälkeen. Heikkilä karkasi elokuussa vuonna 1922, ja oli kirjoilla Neuvosto-Venäjällä vuoden 1922 marraskuusta alkaen.⁶³² Väinö Jokinen poistui maasta ilmeisesti kaikkein nopeinten. Jokinen karkasi Tammisaaresta 31.7.1921.⁶³³ Kansallisarkiston tietokannan mukaan ”Wäinö Jokinen” asettui kirjoille Neuvosto-Venäjälle jo 16.8.1921, mikä tarkoittaisi, että karkaamisen ja Neuvosto-Venäjälle siirtymisen välillä olisi vain 16 päivää.⁶³⁴ Kyseessä on todennäköisesti sama henkilö, sillä Wäinöllä ja Väinöllä on sama syntymäpäivä⁶³⁵, molemmat olivat Suomessa kirjoilla Helsingissä⁶³⁶ ja molempien ammatiksi nimetään ”muurari”⁶³⁷. Wäinön syntymäkunnaksi nimetään toisaalta Kurkijoki, mutta mitään viittauksia Kurkijokeen ei löydy etsivätoimiston aineistoista. Lisäksi Wäinön ja Väinön vanhemman nimi on eri, vaikka jokseenkin samankaltainen.⁶³⁸

Suotailan reitti itään kulki Ruotsin kautta. Punapakolaisia hankkiutuikin sisällissodan jälkeen Ruotsiin, mistä Nevalaisen mukaan suurimman osan matka jatkui vuosina 1919–1921 Neuvosto-Venäjälle. Etappitiet itään kulkivat Viron, Pohjois-Norjan ja Pohjois-Suomen kautta. Kuljetukset Ruotsista järjesti Tukholmassa ja Uumajassa toiminut Suomi-komitea.⁶³⁹ Suotailan lisäksi Väinö Jokinen saapui Neuvosto-Venäjälle vuonna 1921 Ruotsin ja Viron kautta.⁶⁴⁰ Seth Heldanin on Kansallisarkiston tietokannassa merkitty ylittäneen rajan Neuvosto-Venäjän ja Ruotsin välillä ensin vuonna 1920, ja sitten uudelleen Ruotsin ja Viron kautta vuonna 1921.⁶⁴¹

⁶³¹ Suotaila, Toivo (s. 1897), 61, Ba:2, VEA, KA.

⁶³² Lahtinen (Heikkilä), Toivo (Emil), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=63769>.

⁶³³ Jokinen, Väinö (s. 1890), 79, Ba:2, VEA, KA.

⁶³⁴ Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶³⁵ Jokinen, Väinö (s. 1890), 79, Ba:2, VEA, KA; Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶³⁶ Jokinen, Väinö (s. 1890), 79, Ba:2, VEA, KA; Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶³⁷ Helsingin kaupungin poliisilaitoksen rikospoliisiosaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 14.4.1936, no: 1505/A, Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1, VEA, KA; Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶³⁸ Vanhemman nimi on etsivätoimistolla Juho (”Juhonpoika”) ja Kansallisarkiston tietokannassa Johannes. Jokinen, Väinö (s. 1890), 79, Ba:2; Jokinen, Väinö (s. 1890), Ha:1, VEA, KA; Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶³⁹ Nevalainen 2002, 96.

⁶⁴⁰ Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶⁴¹ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

Rajan ylittäminen Neuvosto-Venäjälle ei Salomaan mukaan ollut vaikeaa ennen 1930-lukua, sillä raja oli suhteellisen väljästi vartioitu.⁶⁴² SKP:n toiminta vaikuttaa kuitenkin olleen se tekijä, mikä mahdollisti Tammisaaresta Neuvosto-Venäjälle karanneiden pakomatkan jatkumisen. Puolueen toiminnan sen sijaan teki mahdolliseksi Kominternilta saatu taloudellinen tuki, jota Komintern välitti eri valtioiden kommunistipuolueille. Suomessa SKP sai säännöllistä taloudellista tukea ainakin vuodesta 1920 alkaen. Puolueen toiminta nojasi tähän rahoitukseen aina vuosiin 1937–38 saakka. Krekolan mukaan SKP:n rahoituksesta suurin osa kanavoitiin ”maanalaisen organisaation ylläpitoon, puolueyöntekijöiden palkkoihin ja matkakuluihin”.⁶⁴³ Rajanylityksen mahdollistamisen ohella puolue tarjosi karkureille työtä ja etenemismahdollisuuksia, kuten käsittelen seuraavaksi.

4.4 Punaupseeri, muurari ja opettaja: Karkurin elämä ja kuolema Neuvostoliitossa

Kansallisarkiston tietokannan ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta seitsemän karkurin kohdalla tiedetään heidän tehneen Neuvosto-Venäjällä töitä puna-armeijassa, harjoittaneen siviiliammatteja ja osallistuneen paikallispolitiikkaan. Karkurit liittyivät maanpakonsa jälkeen suomalaisten punapakolaisten yhteisöön ja tekivät töitä sen parissa. Maanpakoon rakentunut suomalaisyhteisö tarjosi paikan, minne karkuri saattoi asettua, sekä mahdollisuuksia jopa sosiaaliseen nousuun. Lisäksi Antikaisen, Heikkilän, Oskar Johanssonin, Siveniuksen ja Heldanin tapauksissa elämänkaaren päätepiste tiedetään.

Punaupseerin koulutuksen saaneet karkurit, joita olivat Gustaf Heikkilä (s. 1903)⁶⁴⁴, Urho Antikainen (s. 1901)⁶⁴⁵, Aleksander Suokas (s. 1894)⁶⁴⁶ ja Arttur Sivenius (s. 1889)⁶⁴⁷, sekä mahdollisesti myös Seth Heldan (s. 1895)⁶⁴⁸, päätyivät koulutuksensa jälkeen armeijan riveihin ja siviilitöihin. Venäjän sisällissotaan karkaamisensa jälkeen osallistui Sivenius, Toivo Antikaisen johtaman hiihtokomppanian jäsenenä.⁶⁴⁹ Komppania perustettiin vuonna 1922 taistelemaan suomalaisten vapaaehtoisia joukkoja vastaan. Taistelut toistivat Suomen sisällissodan

⁶⁴² Salomaa 2018, 126.

⁶⁴³ Krekola 2003, 39.

⁶⁴⁴ Salomaa 2018, 251–252, 262.

⁶⁴⁵ Salomaa 2018, 414–415.

⁶⁴⁶ Salomaa 2018, 152.

⁶⁴⁷ Salomaa käyttää sukunimeä Sirenius. Myös Lindholmin ja Toivasen tutkimuksessa Sivenius punaupseerina. Salomaa 2018, 314; Lindholm & Toivanen 2024, 168.

⁶⁴⁸ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁶⁴⁹ Lindholm & Toivanen 2024, 169; Salomaa 2018, 163–165.

asetelmaa, sillä komppania koostui paljolti entisistä punakaartilaisista, ja suomalaiset vapaaehtoisjoukot suojeluskuntalaisista.⁶⁵⁰

Yleisesti osa punaupseereista palveli armeijan riveissä jonkin aikaa ja osa taas komennettiin siviilitehtäviin.⁶⁵¹ Hiihtokomppanian retken jälkeen Sivenius toimi Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopiston opettajana kesällä 1923.⁶⁵² Vuosina 1923–1924 Sivenius osallistui puna-armeijan päällikkökurssille.⁶⁵³ Punaupseerin koulutuksensa jälkeen Sivenius toimi työnjohdossa vuonna 1928 Kontupohjassa käynnistyneessä paperi- ja selluloosatehtaassa, mikä oli Karjalan huomattavin tuotantolaitos. Tehtaan työnjohto koostui tyypillisesti punaupseereista.⁶⁵⁴ Kahden muunkin karkurin kohdalla työhistoriassa mainitaan opettajan työt. Kansallisarkiston tietokannan mukaan ”Wäinö Jokinen”, joka oli ammatiltaan ”muurari”⁶⁵⁵, pyrki ”ammattityöhönsä” Hatsinan suomalaiseen opettajanopistoon.⁶⁵⁶ Oskar Johansson oli kirjoilla Karjalassa Petroskoissa, missä hän työskenteli opettajana ja toimittajana.⁶⁵⁷

Heikkilä komennettiin maanalaiseen työhön Suomeen vuonna 1926. Heikkilä toimi Suomessa SKP:n maanalaisen armeijan armeijaorganisaattorina vuosina 1926–1927.⁶⁵⁸ Armeijaorganisaattori koulutti yhdessä divisioonaorganisaattorin kanssa sotilaskomiteoiden jäseniä. Nämä sotilaskomiteat pyrkivät perustamaan jokaiseen Suomen armeijan komppaniaan kommunistia soluja, joiden avulla vallankumouksen hetkellä armeija voitaisiin kääntää kommunistien hallintaan. Armeijaorganisaattori oli tämän SKP:n sotilaslinjan järjestelemän ”maanalaisen armeijan” organisaation huipulla. Lisäksi armeijaorganisaattori johti korkeimman asteen vakoilutoimintaa. Salomaan mukaan armeijaorganisaattorilla oli paljonkin valtaa sen suhteen, millaista SKP:n sotilaslinjan maanalainen toiminta kulloinkin oli – Armeijaorganisaattori piti koneiston ”lankoja” käsissään.⁶⁵⁹ Heikkilä nousi siten SKP:n maanalaisessa verkostossa

⁶⁵⁰ Salomaa 2018, 163–165.

⁶⁵¹ Lahti-Argentina 2001, 16.

⁶⁵² Krekola 2006, 64.

⁶⁵³ Lindholm & Toivanen 2024, 169.

⁶⁵⁴ Salomaa 2018, 314.

⁶⁵⁵ Helsingin kaupungin poliisilaitoksen rikospoliisiosaston kirje Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 14.4.1936, no: 1505/A, Jokinen, Wäinö (s. 1890), Ha:1, VEA, KA; Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶⁵⁶ Ensin tietoihin on kirjattu, että Jokisella ei ole työtä, mutta on hakemassa paikkaa opistosta. Sitten Hatsinan suomalaisen opettajaopiston kerrotaan olevan työpaikka ”nykyisin”. Jokinen, Wäinö, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

⁶⁵⁷ Johansson (Johanson), Oskar Aleksander, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27610>.

⁶⁵⁸ Salomaa 2018, 251–252, 262.

⁶⁵⁹ Armeijaorganisaattori oli jäsenenä SKP:n Suomen byroossa, ylimmässä puolue-elimessä, mikä johti maanalaista toimintaa paikan päällä Helsingissä ja koordinoi eri SKP:n linjojen toimintaa. Armeijaorganisaattori ja divisioonaorganisaattori toimittavat myös kasarmeilla levitettävää propagandalehteä, *Punasotilasta*. Salomaa 2018, 247–251.

merkittävään asemaan. Komennuksensa jälkeen Heikkilä onnistui väistämään häntä jäljittäneen valtiollisen poliisin etsivän, Urho Kekkonen, ja siirtymään takaisin etappiteitä pitkin itärajan taakse.⁶⁶⁰ Heikkilä siirtyi mahdollisesti Neuvostoliitosta Ruotsiin jossain kohtaa 1930-luvun aikana viettäen Tukholmassa aikaa vuonna 1933, mistä sai kuulla etsivätoimistokin. Puna-armeijassa Heikkilä nousi kapteenin arvoon.⁶⁶¹

Heikkilän komennuksesta maanalaiseen työhön kertoo mahdollisesti sekin, että Kansallisarkiston tietokantaan on kirjoitettu hänelle vaihtoehtoinen nimi ”Toivo Lahtinen”.⁶⁶² Maanalaisessa toiminnassa oli käytössä salanimiä. Salanimet olivat tyypillisesti arkisia ja yleisiä, sillä niillä pyrittiin salaamaan henkilöllisyys Suomessa.⁶⁶³ Punaupseereille annettiin salanimet vain silloin, jos heidän suunniteltiin tekevän Suomessa maanalaista työtä.⁶⁶⁴ Vaihtoehtoinen nimi löytyy myös Seth Heldanin tiedoista, joissa mainitaan nimet ”Lauri” ja ”Johansson”. Heldan oli käynyt Ruotsissa ilmeisesti useamman kerran, mihin ruotsalaisen sukunimen käyttö on voinut liittyä. Ensimmäisen kerran Heldan ylittää rajan Neuvosto-Venäjälle jo vuonna 1920 Ruotsin puolelta, ja uudelleen Ruotsista Viron kautta vuonna 1921. Heldan asettuu kirjoille Neuvosto-Venäjälle ilmeisesti vasta 6.5.1921, Karjalan Uhtuan piirin Vuonnisen kuntaan, minkä jälkeen hän oli vuonna 1922 punaupseerikoulutuksessa.⁶⁶⁵ Heldanin työksi nimetään tietokannassa asema kyläneuvoston puheenjohtajana, joten karkuri siirtyi paikalliseen hallintoon paikkakunnalle asettumisensa jälkeen.⁶⁶⁶ Heldan vaikuttaa eläneen kansainvälistä, liikkuvaa elämää ainakin karkaamistaan seuranneina vuosina, ja käyttäneen vaihtoehtoista nimeä. On mahdollista, että tämä on liittynyt kommunistien maanalaiseen toimintaan, tai vaan yleisesti virkavallan pakoiluun. Heikkilän kohdalla on sen sijaan selvää, että karkuri palasi karkaamisensa jälkeen sille ammattivallankumouksellisen uralle, mitä oli työstänyt jo ennen Tammisaaren päätymistään.

Punaupseereiksi koulutetuista karkureista Urho Antikainen ja Aleksander Suokas työskentelivät uransa aikana Leningradin ja Karjalan salaisen poliisin eli NKVD:n palveluksessa.⁶⁶⁷ Suokas

⁶⁶⁰ Salomaa 2018, 262.

⁶⁶¹ Salomaa 2018, 262.

⁶⁶² Lahtinen (Heikkilä), Toivo (Emil), Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=63769>.

⁶⁶³ Krekola 2006, 355–356.

⁶⁶⁴ Muussa tapauksessa henkilö käytti omaa nimeään koulutuksensa ajan. Krekola 2006, 356.

⁶⁶⁵ Tietokannan mukaan Heldan oli Ruotsissa vankeudessa, mutta tarkempaa tietoa ei ole, mihin tämä viittaa.

Heldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁶⁶⁶ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁶⁶⁷ NKVD:n määritelmän lähde Aleksi Mainio. Mainio 2024, 48; Salomaa 2018, 414–415; Santeri (Aleksander) Suokas, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68819>

nimetään tietokannassa ammatiltaan työmieheksi ja sorvariksi. Työpaikaksi Suokakselle nimetään Leningradin NKVD.⁶⁶⁸ Urho Antikaisen työhistoria on esitelty yksityiskohtaisesti Salomaan tutkimuksessa. Valmistuttuaan punaupseerikurssilta vuonna 1923 Urho toimi komppanianpäällikkönä Petroskoin jääkäripataljoonassa. Vuosina 1932–1935 hän oli ay-toimitsijana Karjalassa, ja vuonna 1939 komennuksilla ensin vapaaehtoisen maanpuolustusjärjestön paikallisohjaajana ja sitten suksipataljoonan komentajana. Urho toimi majurina partisaanijoukoissa ja komentajana tiedustelupataljoonassa Sallan rintamalla toisessa maailmansodassa.⁶⁶⁹

Osa karkureista päätyi maanpaossa siten merkittäviin, jopa vaikutusvaltaisiin, asemiin. Aleks Mainion mukaan suomalaiset muodostivat Karjalan tasavallan väestöstä vain 0,9 prosenttia. Suomalaiset olivat tähän väestölliseen osuutensa verrattuna yliedustettuina vaikutusvaltaisissa tehtävissä, kuten tasavallan toimeenpanelevassa keskuskomiteassa, piirien johdossa, merkittävässä asemassa tuotantolaitoksissa, virastoissa, sotilasjärjestöissä sekä kulttuurialalla.⁶⁷⁰ Useat karkurit päätyivätkin johtoasemiin tai muuten yhteiskunnallisesti aktiivisiin rooleihin: Heldan kyläneuvoston puheenjohtajaksi, Sivenius merkittävän tehtaan työnjohtoon Kontupohjassa, Oskar Johansson opettajaksi ja toimittajaksi Petroskoihin. Heikkilä ja Antikainen päätyivät pitkille, nousujohtoisiin urille puna-armeijan piirissä.

Vaikka Suomessa pidätettyjen karkureiden työnteosta ei ole tietoa, voidaan Neuvosto-Venäjälle siirtymisen katsoa tarjonneen karkurille paremmat lähtökohdat sosiaaliseen nousuun, kun mitä Suomessa olisi todennäköisesti ollut tiedossa vankilasta karanneelle valtiorikosvangille. Krekola toteaaakin artikkelissaan, että kommunistien kansainväliseen verkostoon liittyminen ”mahdollisti joillekin sosiaalisen nousun työläisestä puolueyöntekijäksi”.⁶⁷¹ Esimerkiksi Seth Heldanin ammatti ennen karkaamistaan oli ”työmies”, ja itärajan takana hän päätyi upseerikoulutukseen ja kyläneuvoston puheenjohtajaksi. Samoin Antikainen oli Suomessa viilari, mutta puolueyöhön lähdettyään hän nousi armeijan johtotehtäviin.

Neuvosto-Venäjälle siirtyminen on voinut mahdollistaa karkurille elämän, joka Suomessa ei olisi todennäköisesti ollut tarjolla. Pakeneminen Neuvostoliittoon mahdollisti Suomen viranomaisten kontrollin välttämisen lopullisesti, kuten Vuorinen toteaa. Vähintäänkin Neuvostoliittoon

⁶⁶⁸ Santeri (Aleksander) Suokas, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68819>.

⁶⁶⁹ Salomaa 2018, 414–415.

⁶⁷⁰ Mainio 2024, 47.

⁶⁷¹ Krekola 2003, 42.

pakeneminen tarjosi ”hengähdystauon” ennen Suomeen palaamista.⁶⁷² Tämä ”hengähdystauko” oli kuitenkin vain väliaikainen. Neuvostoliitossa 1930-luvulla puhjenneella vainolla oli lopulta Suomen viranomaisten kontrollia kohtalokkaammat seuraukset.⁶⁷³ Poliittisten suhdanteiden kääntyessä Neuvostoliitossa suomalaispakolaisen yhteiskunnallisesti vaikutusvaltainen ammatti ja punaupseerin koulutus muuttuivat hengenvaarallisiksi asemiksi, kuten seuraavaksi käsitellen.

Suurin osa itärajan taakse siirtyneistä suomalaisista punapakolaisista katosivat Stalinin käynnistämässä puhdistuksissa 1930-luvulla. Heidät joko lähetettiin gulagiin tai teloitettiin kyseenalaisista syistä.⁶⁷⁴ Stalinin suuressa terrorissa oli Aleksii Mainion mukaan kyse Stalinin valvonnassa toteutetusta, ”äärimmäisen keskitetystä toiminnasta”, joka käynnistyi vuoden 1937 kesällä ja päättyi vuoden 1938 marraskuuhun. Mittakaavaltaan tuho oli valtavaa. Kaikkiaan terrorin vuosina pidätettiin 1,6 miljoonaa ihmistä, joista yli 700 000 sai kuolemantuomion. Karjalassa maaliskuun 1937 ja huhtikuun 1938 aikana teloitettiin 8 744 ihmistä, joista 3 771 olivat karjalaisia ja 1 929 suomalaisia. Neuvostoliitossa olleista Suomen kansalaisista tai entisistä kansalaisista vähintään 20 % vangittiin terrorin huippukauden aikana. Tuomion saaneista yli 75 % sai kuolemantuomion.⁶⁷⁵

NKVD:n hallinto sai käskyn maaliskuussa vuonna 1935, joka ohjasi aloittamaan toimet ”Leningradin alueen ja Karjalan puhdistamiseksi kulakeista ja neuvostovastaisista aineksista”. Stalin antoi kuuluisan ”kulakkikäskynsä” vuoden 1937 heinäkuussa, jonka pohjalta varakkaiksi leimatut talonpojat sekä muut viholliset tuli joko vangita ja teloitaa välittömästi tai siirtää gulagiin. Kuukausi myöhemmin käynnistettiin ”kansallisuuksien operaatio”, joka kohdistettiin Neuvostoliiton vähemmistökansalluuksiin. Operaation pohjalta oli mahdollista vangita maahan saapuneet loikkarit, amerikansuomalaiset, punapakolaiset ja muut suomalaisryhmät. Mainion mukaan puhdistukset Neuvosto-Karjalassa kohdistuivat etenkin poliittisesti aktiivisiin suomalaisiin.⁶⁷⁶ Lahti-Argutinan mukaan ”vähänkin johtavissa viroissa olleet” tyypillisesti erotettiin ennen vangitsemistaan niin virastaan kuin puolueestakin.⁶⁷⁷ Pidätykset ja niitä tyypillisesti seuranneet teloitukset kohdistuivat huomattavasti suomalaisiin punaupseereihin, joita teloitettiin vuosien 1937–1938 välisenä aikana 500–600 henkilöä, sillä Moskovasta käskettiin erikseen kohdistamaan vainot ”sotilaisiin”. Samoin SKP:n toimihenkilöt olivat tähtäimessä, sillä

⁶⁷² Vuorinen 2023, 379.

⁶⁷³ Vuorinen 2023, 379.

⁶⁷⁴ Lindholm & Toivanen 2024, 452.

⁶⁷⁵ Mainio 2024, 50, 62.

⁶⁷⁶ Mainio 2024, 47–48.

⁶⁷⁷ Lahti-Argutina 2001, 17.

muuttuneen poliittisen tilanteen myötä SKP:n nationalistinen tulkinta kommunismista näyttäytyi uhkana.⁶⁷⁸

Tyypilliset perusteet vankeus- tai kuolemantuomiolle olivat syytteet vakoilusta, vastavallankumouksellisesta toiminnasta tai muusta toiminnasta Neuvostoliittoa vastaan.⁶⁷⁹ Syytteet olivat ”lähes poikkeuksetta tekaistuja”.⁶⁸⁰ Syytteet ”vakoilusta Suomen hyväksi” johtivat vasta 34-vuotiaan punaupseeri Heikkilän vangitsemiseen, tuomioon ja teloitukseen Pventsanlahden Sandarmohissa 21.1.1938.⁶⁸¹ Saman kohtalon koki Oskar Johansson, joka vangittiin tammikuussa vuonna 1938. NKVD:n komissio ja syyttäjälaitos langettivat Oskar Johanssonille kuolemantuomion, joka pantiin täytäntöön 13 päivää myöhemmin.⁶⁸²

Myös Heldan pidätettiin joulukuussa 1937. Hänet tuomittiin kymmenen vuoden vankeuteen Ivdelin vankileirille.⁶⁸³ Tuomio pakkotyöhön vankileirille tarkoitti usein käytännössä kuolemantuomiota, sillä vain harvat vangitut selvisivät hengissä.⁶⁸⁴ Heldan kuoli vankeudessa helmikuussa vuonna 1942.⁶⁸⁵ Samana vuonna, kun Heldan pidätettiin, Suomessa etsivätoimisto yritti vielä selvittää Heldanin tapausta hankkimalla karkurin sukuselvityksen Helsingistä. Karkaamisen keskeyttämä vankilatuomio raukesi Suomessa vuonna 1940. Etsivätoimiston näkökulmasta Heldan katosi, ja tosiasiaa kuoli kaksi vuotta myöhemmin vankileirillä.⁶⁸⁶

Terrorin vuosista selvisivät punaupseerit Urho Antikainen ja Arttur Sivenius. Kansallisarkiston tietokannassa on kaksi henkilöä, jonka tiedot vastaavat etsivätoimiston tietoja Arttur Siveniuksesta, ”Arttur Sirenus” ja ”Arttur Villehad Sirenus”. Viipurissa syntyneeksi merkitty ”Arttur Sirenus” palveli Neuvostoliiton työarmeijassa vuosina 1942–1943, ”vankeuskuntanaan” Tseljabinsk.⁶⁸⁷ Lahti-Argutina mainitseekin teoksessaan, että ne punaupseerit, jotka selvisivät

⁶⁷⁸ Mainio 2024, 47–48, 64.

⁶⁷⁹ Lindholm & Toivanen 2024, 452.

⁶⁸⁰ Mainio 2024, 50.

⁶⁸¹ Salomaa 2018, 262; Lahtinen (Heikkilä), Toivo (Emil), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=63769>.

⁶⁸² Johansson (Johanson), Oskar Aleksander, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27610>.

⁶⁸³ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁶⁸⁴ Salomaa 2018, 319.

⁶⁸⁵ Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

⁶⁸⁶ Kansilehdelle on kirjattu etsintäkuulutuksen peruutus ”Per. 44c/75.40”. Tuomion raukeamispäivä on luettelon mukaan 29.4.1940. Etsivätoimiston kirje Helsingin pohjoisen suomalaisen seurakunnan kirkkoherranvirastolle, 9.3.1937, n:o 25; Virkatodistus, 10.3.1937, Heldan, Seth (s. 1895), Ha:1; Kansilehti, Heldan, Seth (s. 1895), Ha:1; Heldan, Seth (s. 1895), 43, Ba:2, VEA, KA.

⁶⁸⁷ Arttur Sirenus, Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=66980>; Arttur Villehad Sirenus, Kohtalona Neuvostoliitto, KA. <https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68780>.

terrorin vuosista, suljettiin tyypillisesti toisen maailmansodan aikana ”työarmeijaan”.⁶⁸⁸ Työarmeija koottiin vuonna 1941 Neuvostoliiton ”viholliskansallisuuksista”, ja käytännössä kyse oli vangitsemisesta keskitysleirille. Tseljabinsk, jonne suurin osa suomalaisista sijoitettiin, oli terässulaton rakennustyömaa. Vankeusajan ankarissa olosuhteissa menehtyi useampi sata suomalaista⁶⁸⁹, mutta Siveniuksen kuolemasta tai eloonjäämisestä ei ole tietoa. Urho Antikainen oli ainoa, jonka tiedetään pysyneen vapaana miehenä. Antikainen taisteli toisessa maailmansodassa puna-armeijan riveissä, ja kuoli Salomaan mukaan vuonna 1953 Petroskoissa alkoholismiin.⁶⁹⁰ Urho Antikainen olikin yksi niitä harvoja Neuvostoliittoon jääneitä punaupseereita, jotka selvisivät niin terrorin vuosista kuin toisesta maailmansodastakin.

Jalmar Johanssenin ja Aleksander Suokaksen kohtaloa ei tiedetä. Suokaksen kohtalosta ei ole tietoa Kansallisarkiston tietokannassa eikä tutkimuskirjallisuudessa. Johanssenin tapauksessa etsivätoimisto päätyi arvioon, että Johanssen oli kuollut Neuvosto-Venäjällä. Toimisto sai tekemiensä kyselyidensä pohjalta tietää 1930-luvulla, että Johanssenin vanhemmat olivat yrittäneet löytää poikaansa kääntymällä Pietarin Suomen konsulin puoleen. Konsulivirasto oli ilmoittanut vanhemmalle Johanssonin kuolleen Pietarissa vuonna 1931.⁶⁹¹ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja toteaa toimistolle, ettei tarkempaa selvitystä kuolemasta tarvita, vaan karkurin arvellaan olevan kuollut.⁶⁹² Kansallisarkiston tietokannan mukaan Johansson käytti myös sukunimeä ”Saari”, mutta tietoa siitä, kuoliko Johansson vuonna 1931, tai mihin hän päätyi, ei ole.⁶⁹³

Aineistoni Neuvosto-Venäjälle paenneet karkurit, joiden kohtalo on selvillä, saivat osakseen suomalaisille punapakolaisille tutkimuskirjallisuudessa pitkälti tunnetun lopputuloksen. Suomen poliittista tilannetta ulkomaille paenneet päätyivät lopulta toisen poliittisen järjestelmän uhreiksi. Kaikista kärjistetyimmillään poliittisten suhdanteiden vaikutus karkurin elinkaaren näkyy Gustaf Heikkilän tapauksessa. Heikkilä, joka karatessaan istui Tammisaaressa tuomiota vakoilusta Neuvosto-Venäjän hyväksi, teloitettiin lopulta Neuvostoliitossa syytettynä vakoilusta

⁶⁸⁸ Lahti-Argutina 2001, 16.

⁶⁸⁹ Mainio 2024, 55.

⁶⁹⁰ Salomaa 2018, 414–415.

⁶⁹¹ Etsivätoimisto välittää nämä tiedot Oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle, ja pyytää lupaa poistaa karkuri etsittävien luetteloista tämän tiedon pohjalta. Samassa kirjeessä kysytään myös toisesta karkurista, jonka arvioidaan kuolleen rajan takana. Vankeinhoidon etsivätoimiston kirje Oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle, 2.5.1933, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁶⁹² Etsivätoimisto kyselee toisenkin karkurin poistamisesta karkuriluetteloista samassa kirjeessä. Ylijohtaja antaa luvan poistaa karkurit etsivätoimiston luetteloista, koska vangit ”todennäköisesti ovat siellä kuolleet”, Vankeinhoitolaitoksen ylijohtajan kirje Oikeusministeriön toisesta osastosta Vankeinhoidon etsivätoimistolle, 22.5.1933, n:o 4403, Johanssen, Jalmar (s. 1892), Ha:1, VEA, KA.

⁶⁹³ Saari (Johansson), Jalmari (J), Kohtalona Neuvostoliitto, KA.

<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65265>.

Suomen hyväksi. Neuvosto-Venäjälle pakeneminen saattoi mahdollistaa pakomatkan jatkumisen, mutta valinnalla oli monessa tapauksessa kohtalokkaat seuraukset.

Toisaalta vainojen uhreina menehtyneet karkurit osoittavat sen, ettei Tammisaaresta karanneiden vankien joukko välttämättä eronnut paljoakaan ihan ajallaan vapautuneiden valtiorikosvankien joukosta. Kuten Lindholm ja Toivanen tiivistävät, osa Tammisaaren vangeista nousi merkkihenkilöiksi Suomessa, mutta monet menehtyivät Neuvostoliitossa vankileireillä.⁶⁹⁴ Toisaalta Salomaa toteaa, että jopa viidesosa hänen tutkimistaan punaupseereista palasivat lopulta takaisin Suomeen, ja siirtyivät vankilatuomiot istuttuaan elämään aivan tavallista elämää. Heille punaupseerivuodet vaikuttivat olleen ikään kuin ”seikkailuvuotia”, jotka epäkäytännöllisesti katkaisivat normaalin elämänkulun.⁶⁹⁵ Aiheen tutkimus vaatisikin täydennystä sen suhteen, mihin Suomeen jääneet vankikarkurit lopulta päätyivät. Pyrkivätkö esimerkiksi vankileiriltä karanneet punavangit vain jatkamaan tavallista elämää sisällissodan ”seikkailun” jälkeen, vai jatkoivatko hekin ulkomaille paenneiden tavoin vasemmistolaisen liikkeen piirissä? Tutkimuksessani herää useita muitakin avoimia kysymyksiä, joita pohdin seuraavaksi johtopäätösten yhteydessä.

⁶⁹⁴ Lindholm & Toivanen 2024, 18.

⁶⁹⁵ Salomaa 2018, 317.

Johtopäätökset

Vankeinhoidon etsivätoimisto perustettiin vuonna 1921 Suomeen, jonka järjestysvaltaa rakennettiin muutamia vuosia aiemmin taistellun sisällissodan voittajien ehdoilla. Etsivätoimiston painattamien etsintäkuulutusten otsikkoon, ”Ottakaa karkurit kiinni!”, tiivistyy etsivätoimiston rooli vankikarkureiden jäljityksissä etenkin toiminnan alkuvuosina. Etsivätoimisto osallistui poliisin sisäiseen ja viranomaisten väliseen tiedotukseen, aluksi jakelemalla omia kuulutuksiaan ja myöhemmin Poliisisanomien etsintäkuulutusten kautta. Etsivätoimiston vastuualue oli selkeä. Sen tehtävänä oli saattaa karanneet vangit takaisin vankilaan. Toimenpiteillään etsivätoimisto pyrki selvittämään karkurin nykyisen olinpaikan, jotta hänet saataisiin pidätettyä. Tammisaaressa vankileirin ajoista lähtien kytenyt karkaamisten riesa päättyi Helsinkiin etsivätoimiston työpöydälle ratkaistavaksi. Etsivätoimiston tehtävänä oli jäljittää kaikista Suomen vankiloista karanneita vankeja, joista Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta karanneet vangit muodostivat oman, suhteellisen suuren, osansa tutkimallani ajanjaksolla.

Etsivätoimisto toteutti tätä tehtävää etsintä- ja tiedustelupyynnöillä, joita se lähetti vangin kotipaikkakunnan viranomaisille, lähinnä kirkkoherranvirastoille ja paikallispoliisille. Paikkakunnalta pyydettiin karkureista asukkaiden keskuudessa kiertäviä huhupuheita, jolloin etsivätoimisto nojasi paikkakuntien omassa sisäisessä valvonnassa syntyneisiin tietoihin. Lisäksi paikallista poliisia ja suojeluskuntia pyydettiin valvomaan aluetta sen varalta, että karkurit liikkuvat heille tutuilla seuduilla. Etsivätoimiston työhön liittyi tiedon välittämisen lisäksi sen kerääminen. Tietoa karkureista pyrittiin keräämään etenkin vankien kotipaikkakunnilta ja sukulaisilta. Lisäksi 1920-luvun alkuvuosina etsivätoimisto kuulusteli Tammisaaresta karanneiden vankien lähisukulaisia ja vieraili heidän osoitteissaan Helsingin alueella. Tultaessa 1930-luvulle edelleen ratkaisemattomia tapauksia pyrittiin ratkomaan uudelleen, jolloin selvitettiin karkureiden lähisukulaisten osoitteet ja pyydettiin paikallisviranomaisilta karkurin tietoja alueelta ja/tai karkurin sukulaisten kuulusteluja.

Koska tutkimukseni käsittelee poliittisia vankikarkureita, tutkimukseni kontekstissa tämä toiminta on sisältänyt paikallisyhteisössä epäluotettavana nähdyn, punaiseksi leimatun väestönsosan valvontaa ja heihin kohdistunutta tiedonkeruuta. Etsivätoimisto osallistui toiminnallaan siten sisällissodan jälkeisen Valkoisen Suomen järjestysvallan verkostojen toimintaan ja sisällissodan voittajien määrittämien ehtojen pohjalta toteutettuun kontrolliin. Etenkin Tammisaaren vankileiriltä karanneiden vankien tapaukset linkittyvät sisällissodan

jälkeisiin punakaartilaisten ja metsäkaartilaisten etsintöihin, joita Marko Tikka on tutkimuksissaan käsitellyt. Etsinnät 1920-luvun alussa, joissa virka-apuna käytettiin paikallisia suojeluskuntia, toistivat sisällissodan asetelmia paikallisyhteisöissä. Muutamissa tapauksissa kotipaikkakunnalla karkurin katsottiin kadonneen sisällissodan aikana tai kuolleen sotaan liittyneiden väkivaltaisuuksien yhteydessä.

Etsivätoimisto sijaitsi hallinnollisesti, ja käytännössä, vankeinhoidon sisällä – Vankeinhoitolaitoksen alaisena ja Helsingin keskusvankilan tiloissa. Toimiston henkilökunnan nimikkeet, ”Vankeinhoidon etsivä poliisi” ja ”etsivä”, entisen poliisin palkkaaminen toimistoon sekä toimiston nimittäminen ajoittain ”etsiväksi osastoksi”, viittaavat kuitenkin ainakin poliisiviranomaista muistuttavaan toimintaan. Lisäksi etsivätoimisto toteutti käytännössä poliisin tavoin etsintöjä ja kuulusteluja Helsingin alueella ainakin 1920-luvun alussa. Toiminnassaan se oli kirjeenvaihdossa niin vankeinhoidon kuin poliisinkin tahojen kanssa ja välitti tietoa näiden tahojen välillä. Etsivätoimisto sijoittui siten viranomaiskentällä vankeinhoidon ja poliisin välimaastoon, ainakin 1920-luvun alkupuoliskolla.

Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta vuosina 1918–1922 karanneet vangit olivat iso osa etsivätoimiston alkuvuosien työtaakkaa. Tämän taustalla oli Tammisaaren vankilaitosten poikkeuksellisen suuri karkaamisongelma, jonka jälkipyykki jäi muiden viranomaistahojen ohella etsivätoimiston ratkaistavaksi. Karkureiden tapauksia pyrittiin selvittämään aina tuomioiden raukeamiseen asti. Joissain tapauksissa toimenpiteitä tehtiin enemmän kuin toisissa, eikä selkeää syytä tälle vaihtelulle tutkimuksessa löytynyt.

Aineistooni valikoituneesta 38 karkaustapauksesta 21 tapausta, eli noin puolet, päättyi karkurin pidätykseen Suomessa. Keskeistä onnistuneelle jäljitykselle vaikuttaa olleen karkurin henkilöllisyyden paljastuminen ja karkurin tunnistaminen karanneeksi vangiksi, eli karkurin anonymiteetin rikkoutuminen. Etsivätoimisto pyrki tuomaan karkurin henkilöllisyyden viranomaisten tietoon tiedotuksellaan ja lähettämillään pyynnöillä. Etsivätoimisto pyrki hankkimaan karkureista valokuvia, välittämään niitä eteenpäin ja ohjeistamaan vankilaviranomaisia niiden ottamiseen. Etsivätoimiston esimies neuvoi Vankeinhoito-lehdessä vankiloiden henkilökuntaa tuntomerkkien kirjaamisessa ja tiedotti rikostutkimuksessa käytettävien keinojen, kuten sormenjälkien tutkimuksen, kehityksestä Suomessa.

Karkurin anonymiteettia heikensi hänen tunnettavuutensa ja maineensa kotiseuduillaan, jonka pohjalta karkuri saattoi olla viranomaisille jo entuudestaan tuttu. Maaseudulla anonymiteetin ylläpitämisestä on voinut vaikeuttaa yhteisön pienet piirit, jolloin kaupunkiin siirtyminen on voinut

olla keino välttää kiinnijääminen. Kolmasosa karkureista pidätettiin kuitenkin kaupunkien poliisilaitosten toimesta, joten poliisin paremmat resurssit kaupungeissa on voinut toisaalta helpottaa karkurin kiinniottoa. Karkuri on voinut pyrkiä ylläpitämään anonymiteettiaan käyttämällä toista nimeä, jättämällä nimensä kertomatta tai hankkimalla väärennettyjä asiakirjoja. Suurimmassa osassa tapauksista ei kuitenkaan ole tietoa, onko karkuri toiminut näin, vai onko kyseessä vain tapa, jolla karkureiden oletettiin toimivan, sillä tiedot pohjautuvat pääasiassa paikkakuntien huhupuheisiin. Toisaalta etsivätoimiston esimies esittää Vankeinhoito-lehdessä väärällä nimellä liikkumisen yleisesti tunnettuna keinona, joilla karkurit pyrkivät välttämään kiinniottoa. Neuvosto-Venäjälle paenneiden karkureiden tapauksissa miesten vaihtoehtoisia nimiä on tiedossa, ja ne ovat voineet liittyä kommunistisen liikkeen maanalaisiin tehtäviin Suomessa tai muuten viranomaisten pakoiluun.

Mikään yksittäinen tekijä, joka olisi vaikuttanut kaikkien pidätysten taustalla, ei ole nimettävissä käyttämäni aineiston pohjalta. Kiinnijäämiseen johtaneita syitä on todennäköisesti yhtä monta kuin tapauksiakin. Jotta pidätyksiin johtaneita olosuhteita tai karkureiden pakomatkan vaiheita voisi todeta, eikä vain arvioida, tulisi käydä läpi tapauksiin liittyvää paikallispoliisin ja suojeluskuntien aineistoa. Lisäksi tulisi tutkia, onko valtiollisen poliisin arkistoaineistoissa tietoa tutkimistani karkureista. Tutkimukseni aineistomäärää kuitenkin rajoitti pro gradu -tutkielman mittasuhteet, minkä vuoksi tutkimuksesta herää monia vastaamattomia kysymyksiä. Yksi tällainen kysymys on karkureiden tarkemmat vaiheet Suomessa pakomatkinsa aikana ja toisaalta vankilasta vapauduttuaan. Aineistoni pohjalta ei myöskään ole tietoa, kauanko karkurit istuivat vankilassa pidätyksensä jälkeen. Toisaalta etsivätoimiston toimintaa yleisesti 1920-luvulta 1940-luvulle ei ole vielä tutkittu, eikä etsivätoimiston toimintaa kriminaalivankien jäljitysten suhteen, mikä rajoitti tässä tutkimuksessa tehtäviä päätelmiä.

Tutkimuksessani arvioin, että vankikarkurit ovat saattaneet liittyä osaksi työnhaussa liikkuvien nuorten miesten joukkoa ja ilmiöön liittyviä sosiaalisia verkostoja. Karkureiden olisi siten voinut olla mahdollista jatkaa elämäänsä Suomessa ja hankkia elantonsa epävirallisten verkostojen kautta. Tutkimieni karkureiden sosiaaliset taustat, jotka viittaavat karkureiden olleen pääasiassa nuoria, naimattomia ja työväenluokkaisia miehiä, ovat samankaltaiset kuin kulkumiehinä kiertäneiden miesten taustat 1920–30-luvuilla. Asettuminen takaisin kotiseudulle ei välttämättä ollut paikallisen valvonnan vuoksi mahdollista, mikä saattoi ajaa karkurin kauas kotiseuduistaan tai vaihtamaan olinpaikkaansa useita kertoja. Karkurit pääasiassa pysyivät kirjoilla kotikunnissaan, mutta heitä ei sieltä viranomaisten toimesta useimmiten löydetty. Karkurit saattoivat liikkua pakomatkinsa aikana pitkiäkin välimatkoja ja muutamassa tapauksessa on

viitteitä asunnottomuudesta. Tämän esittämäni arvion todistaminen käytännössä vaatisi kuitenkin laajempaa aineistoa ja mahdollisesti karkureiden myöhempien elämänvaiheiden tutkimista. Tutkimukseni viittaisi kuitenkin siihen, että karkurin oli mahdollista jatkaa elämäänsä Suomessa, joskus jopa vuosikausia, viranomaisten toiminnasta huolimatta. Aikakauden kontekstissa rekistereiden ulkopuolella eläminen vaikuttaa olleen mahdollista, mihin pitkät karkumatkat osaltaan viittaavat.

Esimerkiksi Eino V:n (s. 1900) tapauksessa karkuri vaikuttaa palanneen yksinkertaisesti takaisin siihen elämään, mitä hän mahdollisesti eli ennen päätymistään vankileirille. Eino V oli ammatiltaan merimies, ja pidätyksensä aikaan asui merimieskodissa. On mahdollista, että Eino V jatkoi ammattinsa harjoittamista tavalliseen tapaan, kun oli poistunut vankilasta väärennetyn passin turvin. Samoin Gustaf Heikkilä ja Aleksander Suokas, jotka päätyivät Tammisaareen oltuaan osallisia SKP:n maanalaisiin operaatioihin Suomessa, palasivat takaisin maanpaossa elävien suomalaisten kommunistien piireihin karkaamisensa jälkeen. Hekin omalla tavallaan jatkoivat jo aiemmin harjoittamaansa ammattia. Jos Suomeen jääneet, työläistaustaiset karkurit, jatkoivat sekalaisia työmiehen töitä karkaamisensa jälkeen, tarkoittaisi tämä heidänkin kohdallaan todennäköisesti vastaavaa paluuta entiseen normaaliin, jonka tuomio vankileirillä ja/tai pakkotyölaitoksessa oli keskeyttänyt. Arvion varmentaminen vaatisi tosiaan vielä laajempaa aineistoa. Tutkimukseni pakomatkaa mahdollistaviksi tekijöiksi voisi kuitenkin lukea karkurin taustan piilottamisen, oleskelupaikan salaamisen, rekistereiden ulkopuolella elämisen ja liikkuvan elämäntavan.

Yksi selkeä pakomatkan jatkumista mahdollistanut tekijä oli karkurin pakeneminen ulkomaille. Aineistossani ainakin 11 karkaustapausta päättyi karkurin pakenemiseen joko Neuvosto-Venäjälle tai Ruotsiin. Näistä tapauksista 10 karkuria päätyi lopulta Neuvosto-Venäjälle. On mahdollista, että Suomessa pidätetyt karkurit ovat pystyneet jatkamaan karkumatkaansa useita vuosia siten, että he ovat siirtyneet Ruotsin tai Neuvosto-Venäjän puolelle aina tarvittaessa ja palanneet sen jälkeen Suomeen. Tähän viittaavat muutamat tapaukset, joissa huhujen mukaan Ruotsiin siirtynyt karkuri pidätetään Suomessa tai joissa pidätykset tehtiin rajaseutujen kaupungeissa. Yksi tutkimukseni aukko onkin se, ettei minulla ole tietoa, ketkä kaikki karkurit siirtyivät karkaamisensa jälkeen Ruotsiin, sillä olen etsinyt karkureideni tiedot suomalaisia Neuvostoliitossa tutkineen hankkeen tietokannasta. Ulkomaille paenneiden ryhmä voi siten todellisuudessa olla paljon suurempi kuin ne 11 tapausta, jotka tässä tutkimuksessa ryhmään asetin.

Karkureiden motivaatioita karkaamiseen olen pohtinut vain ulkomaille paenneiden suhteen, sillä Neuvosto-Venäjälle paenneiden karkureiden ryhmä on monella tavalla verrannollinen muihin punapakolaisten ryhmiin, ja näiden ryhmien motivaatioita on tutkittu jonkin verran. Yhtenä karkaamisen, ja toisaalta ulkomaille siirtymisen, mahdollistavana tekijänä voisi nähdä karkureiden nuoren iän ja naimattomuuden. Suurimmalla osalla karkureista ei vaikuttanut olevan vielä kovinkaan vakiintunutta elämää Suomessa, ja ulkomaille pakeneminen on voinut tarjota toivoa valoisammasta tulevaisuudesta, kun mitä kotimaassa oli tarjolla. Karkaamiseen ja karkuteillä pysymiseen liittynyt riskinotto ja mahdollisesti vuosia jatkunut liikkuva elämäntapa ovat voineet luonnistua helpommin nuorelta naimattomalta mieheltä kuin perheelliseltä vangilta. Toisaalta aineistossani oli muutamia perheellisiä ja aviossa olleita karkureita, ja aineiston puutteessa heidän erojaan muihin karkureihin ei voi tarkemmin verrata.

Minulla ei ole tutkimuksessani tietoa Suomessa pidätettyjen karkureiden mahdollisesta poliittisesta toiminnasta karkaamisensa jälkeen, siinä missä Neuvosto-Venäjälle paenneiden poliittinen aktiivisuus on jokseenkin tiedossa. Poliittisten verkostojen rooli Suomessa nouseekin aineistossa esiin Urho Antikaisen tapauksessa, jossa puolueverkostot auttoivat karkuria siirtymään itärajan yli. Poliittisten puolueiden toiminta karkurin pakomatkaa mahdollistaneena tekijänä näkyy tutkimuksessani rajan ylityksen mahdollistamisena sekä työ- ja opiskelupaikkoina Neuvosto-Venäjällä. Maanpaossa eläneiden suomalaisten yhteisö voisi sekin omalla tavallaan olla pakomatkan mahdollistanut tekijä. Maanpakoon siirtyminen tarkoitti todennäköisesti taloudellisia ja sosiaalisia mahdollisuuksia, joita Suomi ei karanneelle valtiorikosvangille tarjonnut. Tämä oli tunnetusti vain väliaikainen turva, kun poliittisten suhdanteiden muutos johti lopulta väkivaltaiseen kuolemaan Stalinin puhdistuksissa ja vankileireillä.

Karkurin perhe pakomatkan mahdollistajana näkyy selvästi Urho Antikaisen tapauksessa, jossa toisaalta perheen ja kommunistisen puolueen verkostot ovat osittain päällekkäisiä. Puolue- ja perheverkostojen päällekkäisyys on todettu aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa. Toini Wällärin muistelmissa karkurin sisar piilotti työpaikalleen useita karanneita vankeja. Tapauksessa näkyy, miten Antikaisen perheen verkostoituminen maanpaossa toimivien kommunistien ja radikaalin vasemmistolaisen liikkeen sisällä mahdollisti siirtymisen Neuvosto-Venäjälle. Perheen tuki oli yksi askel siirtymässä kohti maanpakoa. Karkurin perheen antamaa tukea on vain viittauksia muissa tapauksissa, joissa lähinnä käy ilmi karkurin läheisten jättäneen kertomatta tietoja, joita heillä saattoi olla, kyselemään tulleille viranomaisille. Antikaisen tapaus on ainoa, jossa on tietoa suoranaisesta karkurin suojelemisesta perheen toimesta. Tämä toisaalta kertoo siitä, että jos

perheet suojelivat sukulaistaan muissa tapauksissa, se onnistuttiin piilottamaan etsivätoimistolta. Onnistuivathan siinä Antikaisetkin.

Tutkimani tapaukset ”ihmiskohtaloina”, mitä halusin tutkimuksessani korostaa, näkyy etenkin karkureiden lähisukulaisten tilannetta tarkastellessa. Karkurin perheen asemasta saatavilla olevat aineistot ovat tässä tutkimuksessa vähäiset, minkä vuoksi näkökulmaa voi avata vain rajallisesti. Karkureiden ilmeisesti oletettiin joko pyrkivän vierailemaan perheensä luona, palaamaan perheensä luokse tai pitävän yhteyttä perheeseensä jollain tavalla. Perhe oli paikallisviranomaisten tiedonkeruun kohteena, ja ainakin yhdessä tapauksessa paikallisten asukkaidenkin valvonnassa. Karkurin lähisukulaiset vaikuttavat olleen tilanteessa, missä yhteydenpito karkuriin on ollut katkonaista ja vankeudessa istunutta perheenjäsentä ei välttämättä nähty vuosiin. Joissain tapauksissa karkuri vaikuttaa kadonneen perheeltään kokonaan, sillä ainakin kahdessa tapauksessa vanhemmat ovat käyneet kyselemässä kadonneen poikansa perään eri virastoista. Karkurit ovat joissain tapauksissa ilmeisesti kadonneet vuoden 1918 tapahtumiin ja niiden jälkiselvittelyihin: joko ulkomaille paenneena, kuolleena tai viranomaisilta piileskelevänä kierteelijänä. Kuten totesin, monissa tutkimissani tapauksissa karkurit pystyivät pysymään karkuteillä vuosikautia. Tämän voi tulkita merkiksi siitä, että marginaalisesta asemastaan huolimatta karkurit pystyivät pakomatkinsa aikana pitämään yhteyden jonkinlaisiin verkostoihin. Nämä ovat saattaneet olla myös sukulais- ja tuttavuusverkostoja.

Historiasta kiinnostuneella yleisöllä vaikuttaa olevan mielenkiintoa menneisyyden rikostapauksia kohtaan, ja jännittävät vankilapaot vaikuttavat kiinnostavan monia. Tästä mielenkiinnosta kertoo muun muassa tämän tutkielman kanssa samana vuonna julkaistu Toni Lehtisen teos *Kakolan karkurit*, joka käsittelee Turun Kakolanmäen vankilan pakotarinoita. Huomasin tätä tutkielmaa tehdessä, että vaikka tutkimani karkaustapaukset ovat ”jännittäviä”, ne ovat monella tavalla hyvinkin tavanomaisia kertomuksia siitä, miten ihmiset ovat oman aikakautensa kontekstissa pyrkineet selviytymään. Tammisaaresta karanneen valtiorikosvangin päätyminen Neuvosto-Venäjälle punaupseerikoulutukseen tai Suomeen kierteleväksi sekatyömieheksi ovat molemmat lopputulemia, jotka ovat voimakkaasti sidonnaisia nimenomaan 1920–30-lukujen Suomen kontekstiin.

Lisäksi vangin karkaaminen on monin tavoin hyvin yhteiskunnallinen ilmiö, mikä toisaalta korostuu erityisen paljon poliittisista syistä vangittujen kohdalla. Vangin karkaamisella ei ollut vaikutusta vaan itse vankiin tai häntä jäljittäneisiin viranomaisiin. Vankien karkaamista käsiteltiin karkurin perheessä, siitä puhuttiin kylillä ja siitä saatettiin uutisoida paikallisessa

sanomalehdessä. Vankien karkaamisen yhteiskunnallista puolta, ilmiön herättämää julkista keskustelua ja karkureista kerrottuja tarinoita, olisi pidemmässä tutkimuksessa ollut antoisaa käsitellä. Ilmiössä näkyy vankiloiden ja niitä ympäröivien yhteiskuntien välinen vuorovaikutus, joka on ajankohtainen aina niin kauan kuin suljetut vankilat jatkavat olemassaoloaan.

Lähteet ja kirjallisuus

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Oikeusministeriön vankeinhoidon etsivätoimiston arkisto (1921–1948) (VEA)

A:2 Lähetettyjen kirjeiden diaari ja konseptit 1924–1927

A:4 Lähetettyjen kirjeiden diaari ja konseptit 1932–1936

Ba:2 Luettelo karanneiksi ilmoitetuista vangeista 1921–1925

Ha:1 Karanneita vankeja koskevat asiakirjat, A-Kivioja 1923–1948

Ha:2 Karanneita vankeja koskevat asiakirjat, Koivikko-O 1923–1948

Ha:3 Karanneita vankeja koskevat asiakirjat, P-S 1923–1948

Ha:4 Karanneita vankeja koskevat asiakirjat, T-Ö 1923–1948

Kansallisarkisto, Mikkeli

Helsingin keskusvankilan arkisto II

Ba:1 Matrikkeli 1919–1929

II PAINETUT LÄHTEET

Kansalliskirjasto, Digitoidut aikakauslehdet

H.j. Raunio, ”Vankeinhoidon Etsivä toimisto”, Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitotyöntekijän äänenkantaja, 12/1921. 13–14.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932544?page=13>.

”Vankiloissa sattuneet karkaustapaukset”, Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitotyöntekijän äänenkantaja, 1/1925, 6.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932577?page=16>.

A. Rautanen, ”Toimenpiteistä karkurien kiinniottamiseksi”, Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitotyöntekijän äänenkantaja, 5/1925, 68–69.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932582?page=4>.

A. Rautanen, ”Tuntomerkkijärjestelmästä”, Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitotyöntekijän äänenkantaja, 10/1925, 146–151.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/932578?page=4>.

Kansalliskirjasto, Digitoidut sanomalehdet

”Juna ajanut radalla nukkuvan miehen päälle”, *Forssan Lehti*, 9.9.1922, n:o 100, 4.

III KIRJALLISUUS

Aatsinki, Ulla. ”Pohjoisen valkoinen kontrolli ja vapaussodan jatkuvuus työväestön arjessa”, Teoksessa Enbom, Leena; Pesonen, Pete & Suodenjoki, Sami (toim.), *Valvottu ja kuritettu työläinen*, Väki voimakas 33, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2020. 51–94.

Aatsinki, Ulla. ”Suhteilla puolueeseen – Tampereen seudun kommunistien kontaktit vuosina 1918–1944”, Teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.), *Työväen verkostot*, Väki Voimakas 16, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2003. 62–95.

Frigren, Pirita. ”Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa”, Teoksessa Lidman, Satu, Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*, Gaudeamus, Helsinki, 2017.

Haapala, Pertti. *Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki, 1995.

Hakosalo, Heini, Jalagin, Seija, Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi. ”Johdanto: Elämää suurempaa”, Teoksessa Hakosalo, Heini, Jalagin, Seija, Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: Biografia ja historiantutkimus*, SKS, Helsinki, 2014. 7–26.

Hakosalo, Heini. ”Tasohyppelyä: Varhaiset suomalaiset naislääkärit ja historiallisen biografian monimuotoisuus”, Teoksessa Hakosalo, Heini, Jalagin, Seija, Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: Biografia ja historiantutkimus*, SKS, Helsinki, 2014. 45–61.

Hannula, Ilari. ”Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881–1975”. Teoksessa Suominen, Elina (toim.), *Suomen vankeinhoidon historiaa: Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen osa 1*, Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1981. 85–178.

Helenius, Mikko & Ruotsalainen, Jari. *Merimiestatuoinnit*, SKS, Helsinki, 2020. 7–50.

Hietaniemi, Tuija. *Lain vartiossa: Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Suomen historiallinen seura, Helsinki, 1992.

Hietaniemi, Tuija. *Totuuden jäljillä: Suomalaisen rikospoliisin taival*, Keskusrikospoliisi, Vantaa, 1995.

Häkkinen, Antti ja Peltola, Jarmo. ”Johdanto: Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla”, Teoksessa Häkkinen, Antti, Pulma, Panu ja Tervonen, Miika (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, SKS, Helsinki, 2005. 7–36.

Häkkinen, Antti ja Peltola, Jarmo. ”Suomalaisen ”alaluokan” historiaa”, Teoksessa Häkkinen, Antti, Pulma, Panu ja Tervonen, Miika (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, SKS, Helsinki, 2005. 39–94.

Häkkinen, Antti ja Salasuo, Mikko. ”Johdanto”, Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko, (toim.), *Salattu, hävetty, vaiettu: Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, Vastapaino, Tampere, 2023. 9–17.

Jansson, Julia. ”Lahjomattoman vakaa, kykenevä ja valistunut: Poliisikoulutuksen vaiheet pystymetsästä korkeakouluun”, Teoksessa Jansson, Julia (toim.), *Muodollisesti pätevä? Poliisikoulutus itsenäisessä Suomessa*, Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere, 2018. 20–292.

Kamppinen, Ossi. *Palkkana pelko ja kuolema: Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat*, Docendo, Jyväskylä, 2019.

Kangaspuro, Markku, ”Läskikapina – SKP:n vallankumousyritys 1922”, *Historiallinen aikakausikirja* 4/1998, 341–352.

Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula. ”Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001”, Helsingin kihlakunnan poliisilaitos, Helsinki, 2004.

Krekola, Joni. ”Aina joku pettää: Luottamuksen ongelma Suomen maanalaisessa kommunismissa”, Teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.), *Työväen verkostot*, Väki Voimakas 16, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2003. 36–61.

Krekola, Joni. *Stalinismin lyhyt kurssi: Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa 1926–1938*, Bibliotheca Historica 105, SKS, Helsinki, 2006.

Lahti-Argutina, Eila. *Olimme joukko vieras vaan: Venäjänsuomalaiset vainouhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*, Siirtolaisinstituutti, Turku, 2001.

Lehtinen, Toni. ”Martti Häyrinen: Selli numero 120”, Teoksessa *Kakolan karkurit: Dynamiitti-Laineesta Lauri Törniin*. Tammi, Helsinki, 2025. 17–45.

Lindholm, Sture & Toivanen, Cecilia. *Punavankila*, Suom. Koivunen, Anu, Atena, Jyväskylä, 2024.

Lindholm, Sture. *Vankileirihelvetti Dragsvik: Tammisaaren joukkokuolema 1918*. Suom. Koivunen, Anu, Atena, Jyväskylä, 2017.

Mainio, Aleks, ”Suomalaiset Stalinin vainoissa: Kriittinen katsaus kuoleman kirjanpitoon”, Teoksessa Kaihovirta, Matias, Laakkonen, Anna & Pitkänen, Silja (toim.), *Työväki ja Neuvostoliiton vuosisata*, Väki Voimakas 37, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2024. 37–74.

Nevalainen, Pekka. *Punaisen myrskyn suomalaiset: Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939*, SKS, Helsinki, 2002.

Nuorteva, Jussi. *Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 2: Suomen vankeinhoidon matrikkeli 1881–1988*, Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1989. 181.

Nykänen, Toni. ”Vangin karkaaminen: Kriminalisoinnin tausta, perusteet ja soveltamisala”. Pro gradu, Itä-Suomen yliopisto, 2012. <https://erepo.uef.fi/server/api/core/bitstreams/5b61a232-dc35-4f25-9f21-82d88bf3c552/content>.

Paavolainen, Jaakko. *Vankileirit Suomessa 1918*, Tammi, Helsinki, 1971.

Rentola, Kimmo. ”Tiedustelun historian ongelmia”, *Tieteessä Tapahtuu* 7/2009, 3–6.

Saarela, Tauno. ”Muistella vai ei: Suomen työväenliike ja sisällissodan muisto sotien välisenä aikana”. Teoksessa Tepora, Tuomas; Roselius, Aapo & Pitkänen, Kati (toim.), *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Gaudeamus, Helsinki, 2018. 281–303.

Saaritsa, Sakari. ”Kerjäläisyys sosiaaliturvajärjestelmänä”, Teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.), *Työväen verkostot*, Väki Voimakas 16, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2003. 235–265.

Salomaa, Markku. *Punaupseerien nousu ja tuho*, Otava, Helsinki, 2018.

Selén, Kari & Pylkkänen, Ali. *Sarkatakkien armeija: Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944*. WSOY, Helsinki, 2004.

Siltala, Juha. ”Johdanto”, Teoksessa *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki, 1985. 13–28.

Siltala, Juha. ”Lapuan liike poliittisena prosessina”, Teoksessa *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki, 1985. 29–198.

Suodenjoki, Sami. ”Vankileirit”, Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 2009. 339–354.

Tikka, Marko. ”Tarkkailtu Suomi”, Teoksessa Enbom, Leena; Pesonen, Pete & Suodenjoki, Sami (toim.), *Valvottu ja kuritettu työläinen*, Väki voimakas 33, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2020. 25–50.

Tikka, Marko. *Terrorin aika: Suomen levottomat vuodet 1917–1921*. Ajatus, Helsinki, 2008.

Uotila, Merja. ”Tavallisuuden tavoittelua: Prosopografia elämäkerrallisen tutkimuksen välineenä”, Teoksessa Hakosalo, Heini, Jalagin, Seija, Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: Biografia ja historiantutkimus*, SKS, Helsinki, 2014. 240–256.

Vuorinen, Piia. *Valtiolle vaaralliset naiset: Valtiollinen poliisi, valvonnan arki ja sukupuoli Suomessa 1919–1944*, Papers on Labour History XIII 2023, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 2023.

IV VERKKOLÄHTEET

”Sörnäisten vankila”, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Museovirasto, 22.12.2009. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=939. Luettu: 17.10.2025.

Kansallisarkisto, Oikeusministeriön vankeinhoidon etsivätoimiston arkisto (1921–1948), Ba:3 Luettelo laittomasti vapautetuista vangeista (1923–1923). Aineiston tiedot Astia-verkkopalvelussa. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=478202905. Luettu: 17.10.2025.

Kansallisarkisto, Oikeusministeriön vankeinhoidon etsivätoimiston arkisto (1921–1948), Aineiston tiedot Astia-verkkopalvelussa.
https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=478191067. Luettu: 17.10.2025.

Kansallisarkisto, ”Suomalaiset Venäjällä 1917–1964”,
<https://kansallisarkisto.fi/suomalaisetvenajalla>. Luettu: 15.10.2025.

Kansallisarkisto, ”Suomen Sotasurmat 1914–1922”.
https://sotasurmat.narc.fi/victims/page/p_33357/table. Luettu: 30.9.2025.

Kansallisarkisto, ”Saari (Johansson), Jalmari (J)”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=65265>.

Kansallisarkisto, ”Sirenus, Artur”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=66980>

Kansallisarkisto, ”Sirenus, Artur Villehad”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68780>.

Kansallisarkisto, ”Lahtinen (Heikkilä), Toivo (Emil)”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=63769>.

Kansallisarkisto, ”Johansson (Johanson), Oskar Aleksander”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27610>.

Kansallisarkisto, ”Helldan (Johansson; Johanson), Lauri (Seth Armas Verner)”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=27608>.

Kansallisarkisto, ”Jokinen, Wäinö”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=62642>.

Kansallisarkisto, ”Santeri (Aleksander) Suokas”, Kohtalona Neuvostoliitto.
<https://kohtalonaneuvostoliitto.kansallisarkisto.fi/kortti.php?id=68819>.

Yle Areena, ”Sisällissota 1918 – punaiset muistot: Pyhäkoulutyöstä punaisten sairaanhoitajaksi”. Nauhoitettu 7.2.1968, Työväen muistitietotoimikunta, Työväen Arkisto. Julkaistu 26.1.2018, <https://areena.yle.fi/1-4346061>. Luettu: 30.9.2025.

Luettelo kuvioista ja taulukoista

Liite 1. Taulukko Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta vuosina 1918–1922 karanneista vangeista, joista on henkilökansio Vankeinhoidon etsivätoimiston arkistossa (38).

Liitteet

Liite 1 Taulukko Tammisaaren vankileiriltä ja pakkotyölaitoksesta vuosina 1918–1922 karanneista vangeista, joista on henkilökansio Vankeinhoidon etsivätoimiston arkistossa (38). Karkumatkan päätepisteenä on viimeisin havainto karkurista etsivätoimiston arkiston, kansallisarkiston *Kohtalona Neuvostoliitto* -tietokannan tai tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Pidätyksen sijaintina on pidättäneen viranomaisen sijainti, jos tarkempaa pidätyspaikkaa ei ole tiedossa. Tuomion alkamisvuosi on laskettu tuomion pituuden ja päättymispäivän erotuksena.

Nimi (synt.), ammatti ennen tuomiota	Kotipaikkakunta	Tuomio alkanut (vuosi)	Karannut (vuosi), ikä karkaamisajankohtana	Pakomatkan päätepiste (vuosi)
Aleksi (s. 1897), asemamies	Helsingin pitäjä	1918	1918, 21-vuotias	Kadonnut
Antikainen, Urho (s. 1901), viilari	Helsingin kaupunki	1920	1921, 19-vuotias	Kuollut, Petroskoi (1953)
Einar (s. 1899)	Leppävirran pitäjä	1918	1919, 20-vuotias	Pidätetty, Helsinki (1926)
Eino (s. 1899)	Luopioisten pitäjä	1920	1920, 21-vuotias	Pidätetty, Luopioinen (1931)
Eino V (s. 1900), merimies/satamatyömies	Helsingin kaupunki	1918	1919, 18-vuotias	Pidätetty, Helsinki (1923)
Emil (s. 1891)	Vaasan kaupunki	1918	1918, 26-vuotias	Pidätetty, Kemi (1927)
Eskelin, Aleksander (s. 1886), työmies/irtolainen	Vihdin pitäjä	1920	1920, 33-vuotias	Neuvostoliitto (1928)
Frans (s.1880), maatyömies	Paimion pitäjä	1918	1919, 39-vuotias	Pidätetty, Turku (1939)
Frans E (s. 1897)	Maarian pitäjä	1918	1919, 22-vuotias	Kuollut (1925)
Heikki (s. 1892)	Nurmijärven pitäjä	1918	1920, 27-vuotias	Pidätetty, Urjala (1926)
Heikkilä, Gustaf (s. 1903)	Viipurin pitäjä	1922	1922, 19-vuotias	Teloitettu, Pventsanlahti, Sandarmoh (1938)
Heldan, Seth (s. 1895), työmies	Helsingin kaupunki, Akaan pitäjä	1918	1920, 24-vuotias	Kuollut, Ivdel (1942)
Iivari (s. 1893)	Ikaalisten pitäjä	1919	1921, 27-vuotias	Pidätetty, Ikaalinen (1927)
Johanssen, Jalmar (s. 1892), merimies/satamatyömies	Viipurin maaseurakunta	1921	1921, 29-vuotias	Kuollut, Pietari (1931)
Jokinen, Väinö (s. 1890), työmies/muurari	Helsingin kaupunki	1920	1921, 30-vuotias	Neuvosto-Venäjä (1921)

Juho (s. 1898)	Porin pitäjä	1918	1920, 22-vuotias	Pidätetty, Viipuri (1935)
Juho H (s. 1896), sekatyömies	Pälkäneen pitäjä	1918	1919, 23-vuotias	Kuollut, Parola (1924)
Juho J (s. 1882)	Kangasalan pitäjä	1918	1920, 38-vuotias	Pidätetty, Helsinki (1928)
Juho R (s. 1887), sekatyömies	Hattulan pitäjä	1918	1920, 33-vuotias	Pidätetty, Helsinki (1924)
Juho V (s. 1893)	Kuhmalahden pitäjä	1919	1922, 28-vuotias	Pidätetty, Kakko (1931)
Kalle (s. 1897)	Heinolan pitäjä	1920	1920, 23-vuotias	Pidätetty, Kotka (1929)
Karl (s. 1900), työmiehenpoika	Pyhäjärven pitäjä	1918	1918, 18-vuotias	Kadonnut
Kustaa (s. 1899)	Helsingin kaupunki	1918	1920, 21-vuotias	Pidätetty, Helsinki (1932)
Kustaa A (s. 1891), tehdastyöläinen	Euran pitäjä	1918	1920, 28-vuotias	Pidätetty, Kemi (1932)
Kustaa E (s. 1890), merimies/satamatyömies	Pyhäjärven U. L. pitäjä	1918	1922, 31-vuotias	Pidätetty (1928)
Matti (s. 1892)	Kajaanin kaupunki	1922	1922, 30-vuotias	Ruotsi (1924)
Oskar (s. 1895)	Alastaron pitäjä	1918	1920, 25-vuotias	Pidätetty, Huittinen (1925)
Johansson, Oskar (s. 1892)	Helsingin kaupunki	1918	1920, 28-vuotias	Teloitettu, Petroskoi (1938)
Reino (s. 1899), työmies, puusepän poika	Tammelan pitäjä	1919	1920, 20-vuotias	Pidätetty, Pori (1925)
Sivenius, Arttur (s. 1889)	Viipurin pitäjä	1921	1921, 31-vuotias	Työarmeijassa, Tseljabinsk (1943)
Suokas, Aleksander (s. 1894)	Pietari	1921	1921, 27-vuotias	Neuvostoliitto (1930)
Suotaila, Toivo (s. 1897), torpparinpoika	Kosken pitäjä	1918	1920, 23-vuotias	Neuvostoliitto (1935)
Uuno (s. 1898)	Punkalaitumen pitäjä	1918	1920, 21-vuotias	Pidätetty, Helsinki (1934)
Uuno A (s. 1900), satamatyömies/työmies	Turun kaupunki	1918	1918, 18-vuotias	Pidätetty, Turku (1924)
Viktor (s. 1884)	Rauman kaupunki	1918	1920, 36-vuotias	Pidätetty, Turku (1928)
Viktor N (s. 1900)	Säkylän pitäjä	1918	1920, 20-vuotias	Pidätetty, Köyliö (1929)
Vilho (s. 1898)	Virolahden pitäjä	1918	1918, 20-vuotias	Kuollut
Väinö (s. 1894), suutari	Ulvilan pitäjä	1918	1918, 23-vuotias	Kadonnut